O15:1F0011
A
317819
22/6

2312

श्री

अथ

गीतगौरी ख्यं काव्यं

प्रारभ्यते

शके १८०० ब॰

वि आ को ब

317819

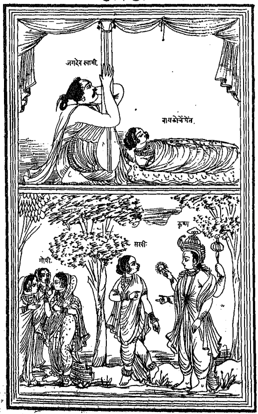

श्री

अथ

श्रीमत्कविराजजयदेवपंडितकृतं

गीतगोविंदाख्यं

काव्यं

प्रारभ्यते

श्लोकः॥ मेघैर्मेदुरमंबरंवनभुवः श्यामास्त
मालद्रुमैर्नक्तंभीरुरयंत्वमेवतदिमंराधेगृहं
प्रापय ॥ इत्थंनंदनिदेशतश्चलितयोः प्रत्य
ध्वकुंजद्रुमंराधामाधवयोर्जयंतियमुनाकू
लेरहःकेलयः ॥१॥

श्रीराधाकृष्णायनमः भद्राय भवतांभूयात्कृष्णः सद्भ-
क्तिभावितः॥ कालिंदीजलसंसर्गमेघश्यामोतिसुंदरः १
इह कविः प्रारिप्सितस्यनिर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थं कृष्णस्मरण
रूपंवस्तुनिर्देशलक्षणं मंगलाचरणं ताव दाचरति मेघैरिति
राधामाधवयोः रहः केलयो यमुनाकूलेजयंतीत्यन्वयः राधा
कृष्णयोः रहः केलयः एकांतक्रीडाः यमुनाकूले यमुनातीरेज
यंति सर्वोत्कर्षेणवर्तंते कथंभूतयोः राधामाधवयोः प्रत्यध्व
कुंजद्रुमं अध्वनिमार्गे कुंजेलतागृहे द्रुमेवृक्षेच इत्थंइति नं
दनिदेशतः नंदाज्ञयाचलितयोः अथवा अध्वकुंजद्रुमाःपति

[illegible]

कंरात्रोभीरुः भयशीलः अतिबालत्वात् तस्मादिमंपुरोवर्तिनं कृष्णंगृहं प्रापय एवंकरणेनंदस्यान्यस्मिन् विश्वासाभावात् ॥१॥

श्लोकः॥ वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा
पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्ती ॥ श्रीवासु
देवरतिकेलिकथासमेतमेतंकरोतिजय
देवकविः प्रबंधम् ॥२॥

इदानींकविः सरस्वतीलक्ष्म्योः कीर्तनपूर्वकं कृष्णस्य स्मरतक्रीडावर्णनं कर्तुमाह वाग्देवतेति जयदेवकविः एतं प्रबंधंकृष्णकेलिकथाप्रतिपादकग्रंथंकरोतीत्यन्वयः कथंभूतो जयदेवकविः वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा वाग्देवतायाः सरस्वत्याश्चरितेन वचनरचनाचारविशेषेण-चित्रितंमंडितंचित्तसद्ममनोग्रहंयस्यसः पुनः कथंभूतः पद्मावत्यालक्ष्म्याश्चरणेनचरणसंवाहनेनचक्रवर्तीनृपइव लक्ष्मीसेवीहिचक्रवर्तित्वंप्राप्तइति कथंभूतंप्रबंधंश्रीवासुदेवेति श्रीरूपाराधावासुदेवः श्रीकृष्णस्तयोः रतिकेलिकथया स्मरतक्रीडाकथनेनसमेतंयुक्तं ॥२॥

श्लोकः॥ यदिहरिस्मरणेसरसंमनोयदि
विलासकलासुकुतूहलं ॥ मधुरकोमल
कांतपदावलींशृणुतदाजयदेवसरस्वतीं ३

B4

यदीनि हेकृष्णाभक्त तदानहिं जयदेवसरस्वतीं शृणु इत्यन्वयः यदि यर्हिहरिस्मरणे कृष्णाचिंतने सरसंसानुरागंतवमनः अस्तीत्यध्याहारः यदियर्हिविलासकलासु विलासः श्री कृष्णाविलासः कलाचतुः षष्टिस्तासुकुतूहलमस्तीतिक थंभूतांजयदेवसरस्वतीं मधुरासरसाअर्थतः कोमला- शब्दतः अतएवकांतामनोहरापदावलीपदसमूहो यस्यां स्तानाम् ॥ ३॥

श्लोकः॥ वाचःपल्लवयत्युमापतिधरःसंद र्भशुद्धिंगिरांजानीतेजयदेवएवशरणः श्लाघ्योदुरूहद्रुतेः॥ शृंगारोत्तरसत्प्रमेय रचनैराचार्यगोवर्धनःस्पर्द्धीकोपिनवि- श्रुतःश्रुतिधरोधोईकविस्मापतिः॥ ४॥

कविरन्ययंथेभ्योमद्ग्रंथेबहवोगुणाः संतीतिद्योतयन् शार्दूलविक्रीडितेनाहवान्वइति उमापतिधरो नामकविः वीनः वचनानिपल्लवयतिविस्तारयतिनतुगुणान् संदर्भ शुद्धिंतः शब्दतश्चग्रथनविशुद्धिंजयदेवएवपरंजानीतेना न्यइत्यर्थः शरणो नामकविः दुरूहद्रुतेः विषमग्रंथस्यशी घ्रोच्चारतः श्लाघ्यः स्तुत्यः शृंगारेति शृंगारोत्तराणिशृं गारप्रधानानिसंतिउत्कृष्टानि प्रमेयानिवाक्यवचनानितेषांरच नैः प्रबंधैः आचार्यगोवर्धनः स्पर्द्धीकोपिनविश्रुतः आ- चार्यगोवर्द्धनः कविः शृंगारप्रधानमेवप्रबंधंकरोतीत्यर्थः

धोईनामकविक्ष्मापतिः कविराजः श्रुतिधरः श्रुत्याश्रवणमात्रेणैवधारयतिनपुनरर्थादिग्रहणेप्रवीणः इतिराजपदेनमहाहंकारकथनं ॥४॥

अथप्रथमप्रबंधो मालवरागेणरूपकतालेगीयते·

प्रलयपयोधिजलेधृतवानसिवेदं ॥विहितवहित्रचरित्रमखेदं ॥केशवधृतमीनशरीरजयजगदीशहरे ॥१॥

कविरधुनाभक्तानुग्रहार्थं विघ्नाभावार्थंचदशावतारवर्णनमाह प्रलयेत्यादिजगदीशइत्यंतं अस्यगीतस्य मालवरागः रूपकतालः तल्लक्षणं नितंबिनीचुंबितवक्त्रपद्मः शुकद्युतिः कुंडलवान्किरीटी संगीतशालांप्रविशन्प्रदोषेमालाधरोमालवरागराजः रूपकेस्यात् द्रुतंलघुरिति हेकेशवधृतंमीनस्यशरीरंवेदोद्धरणार्थंयेनसः हेजगदीश हेहरेजयउत्कर्षेणवर्द्धस्व कस्मादित्यतआह त्वंप्रलयपयोधिजले कल्पांतसमुद्रजलेनिमग्नंवेदंधृतवानसि कथंअखेदं अपरिश्रमंयथाभवतितथा पुनःकथं यथास्यात्तथाविहितेति विहितंकृतंवहित्रचरित्रंसमुद्रतरणकारणनौकाचेष्टितंयत्रक्रियायां ॥१॥

क्षितिरतिविपुलतरेतवतिष्ठतिपृष्ठे ॥धरणिधरणकिणचक्रगरिष्ठे ॥केशवधृतकच्छपरूपजयजगदीशहरे ॥२॥

३२ वि झा पी ठ

क्षितिरिति हेकेशवधृतं कच्छपस्यरूपंयेनसः तत्सं-बोधनं हेजगदीशाहे हरेजय पूर्ववत् तवपृष्ठे क्षितिः पृथ्वी तिष्ठतीत्यन्वयः कथंभूतेपृष्ठे अतिविपुलतरे अतिक्रांतः विपुलतरपदार्थोयेन पुनः कथंभूते धरण्याः क्ष्मायाधरणेन वहनेनयत्किणचक्रं मृतपिंडस्तेन गरिष्ठे हृदे ॥२॥

वसतिदशनशिखरेधरणीतवलग्ना॥ शशिनिकलंककलेवनिमग्ना॥ केशवधृत सूकररूपजयजगदीशहरे॥३॥

वसतीति हेकेशवेत्यादि पूर्ववत् धृतंसूकरस्यरूपंयेनतवदशनशिखरेदंताग्रभागेधरणी पृथ्वीलग्नासंबद्धावसंति तत्रदृष्टांतःकेव शशिनिचंद्रेनिमग्नाअंतः स्थिताकलंककलेव कलंकरेखेव ॥३॥

तवकरकमलवरेनखमद्भुतशृंगं॥ दलितहिरण्यकशिपुतनुभृंगं॥ केशवधृतनरहरिरूपजयजगदीशहरे॥४॥

तवेति हेधृतनरहरेः रूपंनरसिंहस्यस्वरूपंयेनतत्संबोधनं तवकरकमलवरे हस्तपद्मश्रेष्ठेनखमस्तीत्यध्याहारः कथंभूतंनखं अद्भुतशृंगंआश्चर्यकरं शृंगभग्नभागोयस्य अद्भुतत्वेहेतुमाह दलितः विदारितः हिरण्यकशिपोर्दैत्यस्यतनुरेवभृंगोभ्रमरोयेन अन्यत्रभ्रमरेणकमलाग्रं दल्यते इहतुवैपरीत्येनाश्चर्यम्॥४॥

छलयसिविक्रमणेबलिमद्भुतवामन॥प

दनरवनीरजनितजनपावन् ॥ केशवधृत
वामनरूपजयजगदीशहरे ॥ ५ ॥

छलयसीति धृतवामनस्यरूपंयेन हेअद्भुतवामन आश्चर्यहेतुवामनत्वं विक्रमणेपादविक्षेपेकर्तव्ये बलिंअस्करं छलयसि प्रवंचयसि कीदृशस्त्वमिति संबोधनंपदेति पदनखनीरेण पदनखाग्रसंबंधिजलेन गंगारूपेणजनितंकृतं जनपावनं लोकपावित्र्यंयेन ॥ ५ ॥

क्षत्रियरुधिरमयेजगदपगतपापं ॥ स्नपयसिपयसिशमितभवतापं ॥ केशवधृत भृगुपतिरूपजयजगदीशहरे ॥ ६ ॥

क्षत्रियेति हेधृतभृगुपतिरूपधृतपरशरामरूप क्षत्रियरुधिरमये पयसिजगत्स्नपयसीत्यन्वयः क्षत्रियाणां शोणितविकारेजलेजगत्स्नापयसि स्नानेन फलमाह कथंभूतंजगत् अपगतपापंगतकलुषं पुनः कथंभूतं शमितभवतापं दूरीकृतसंसारतापं ॥ ६ ॥

वितरसिदिक्षुरणेदिक्पतिकमनीयं ॥ दशमुखमौलिबलिंरमणीयं ॥ केशवधृत रघुपतिरूपजयजगदीशहरे ॥ ७ ॥

वितरसीति हेधृतरघुपतिरूपधृतरामशरीर त्वंरणेसंग्रामे दशमुखमौलिबलिं रावणमस्तकोपहारं दिक्षु दिशासु वितरसि ददासि कीदृशं दिक्पतिकमनीयं इंद्रादीनांकाम्यं इच्छाविषयमित्यर्थः रमणीयंमनोहरं दिक्षु दश

दानान् ॥७॥

**वहसिवपुषिविशदेवसनंजलदाभं ॥ हल·
हतिभीतिमिलितयमुनाभं ॥ केशवधृतह
लधररूपजयजगदीशहरे ॥ ८॥**

वहसीति हेधृतहलधररूपधृतबलभद्ररूप त्वंवपुषिव सनंवस्त्रंधारयसि कथंभूतेवपुषि विशदेशक्ले कथंभूतं वसनं जलदाभंसजलमेघसदृशं पुनः कथंभूतं हलहति-भीत्यालांगलघातभयेनमीलिता उपस्थितायायमुनानद्यत् आभादीप्तिर्यस्यतत् भयेनातिश्यामत्वंभवति ॥ ८॥

**निंदसियज्ञविधेरहहश्रुतिजातं ॥ सदयहृ
दयदर्शितपशुघातं ॥ केशवधृतबुद्धशरीर
जयजगदीशहरे ॥ ९॥**

निंदसीति हेधृतबुद्धशरीरधृतबुद्धावतार हेसदयहृ दयदयासहितांतःकरणजय ननुवेदनिंदकस्यकथंस्तुति रित्यतआह· त्वंयज्ञविधेः क्रतुविधानसंबंधि श्रुतिजातंवेद वाक्यसमूहं निंदसिदूषयसि नतुसर्वमित्यर्थः सोपिकि मितिनिंद्यतेइत्यतआह· अहहकष्टंदयायांवादर्शितःबोधि नः पशूनांघातोवधोयेननादृशंवेदोपिपशूनांघातंबोधयती त्यतअहोकष्टमित्येवनिंदयसीतिभावः ॥ ९॥

**म्लेच्छनिवहनिधनेकलयसिकरवालं ॥ धू
मकेतुमिवकिमपिकरालं ॥ केशवधृतक-
ल्किशरीरजयजगदीशहरे ॥ १०॥**

म्लेच्छेति हे धृतकल्किशरीरधृत कल्क्यवतारशरीर त·
श्रेष्ठित माह· त्वंम्लेच्छनिवहनिधने म्लेच्छानांनिवहाः समूहा
स्तेषांनिधनेनाशनि मित्तंकिमपि अनिर्वचनीयं करवालंखड्
गं कलयसिधारयसि कथंभूतं करवालं धूमकेतुमिव औत्पा
तिकतारकापातमिव करालंभयानकं अथवाधूमकेतु रग्नि
स्तमिव ॥१०॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं ॥ शृणु·
सुखदं शुभदं भवसारं ॥ केशवधृतदशविधरूपजयजगदीशहरे ॥ ११॥

इतिश्रीगीतगोविंदेप्रथम प्रबंधः

धृतवानसीत्यादिभिर्वर्तमानप्रयोगैरवताराणांभगवत·
श्चलीलायाः नित्यत्वं दर्शितं एवंतत्तदवतारगुणैः स्तुतिंकृ·
त्वासंप्रत्यवतारिणंस्तुवन्प्रार्थयते श्रीजयदेवेति हेकेशव·
धृतानि दशविधानिरूपाणि येन तत्संबोधनं श्रीजयदेवकवेः
इदंगीत उदितंभाषितंशृणु आकर्णयेतिभक्तजनंप्रत्युक्तिः
कीदृशंउदारं मनोहरं सुश्राव्यत्वात् शुभदंकल्याणदायकं
भवसारंसंसारेधनरूपं ॥ ११॥

श्लोक ॥ वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोल
मुद्बिभ्रते दैत्यंदारयते बलिंछलयते क्षत्रक्ष
यंकुर्वते ॥ पौलस्त्यंजयते हलंकलयते कारु
ण्यमातन्वते म्लेच्छान्मूर्च्छयते दशाकृतिकृ

तेकृष्णायतुभ्यंनमः॥ १॥

उक्तानेवावतारान्पुनः संक्षेपेणकीर्तयति वेदानिति तु· भ्यंकृष्णायनमः अस्तुइत्यन्वयः कथंभूताय वेदानुद्धरतेमीन रूपेण पुनः कथंभूताय जगंति —— वहतेधारयते कूर्मरू पेण भूगोलपृथ्वीचक्रं उद्बिभ्रतेऊर्ध्वधारयते वाराहरूपे· ण दैत्यंहिरण्यकशिपुंदारयते नृसिंहरूपेण बलिंबलिदैत्यं छलयते वंचयते वामनरूपेण क्षत्रक्षयं क्षत्रियनाशंकुर्वतेप रशुरामरूपेण पौलस्त्यंरावणंजयतेरामरूपेण हलंलांग लंकलयतेधारयते बलभद्ररूपेण कारुण्यंदयां आतन्वतेवि स्तारयते बुद्धरूपेण म्लेच्छान् अंत्यजान् मूर्छयतेनाशय· ते कल्किरूपेण अतएवदशाकृतिकृते दशविधरूपधारिणे॥१

अथद्वितीयप्रबंधो गुर्जरीरागेणप्रति मंठतालेगीयते

श्रितकमलाकुचमंडलधृतकुंडलए ॥ कलि तललितवनमालजयजयदेवहरे ॥ १॥

कविरिदानींगुर्जरीरागेण कृष्णंस्तौतिरागलक्षणं श्या मासुकेशीमलयद्रुमाणांमृदूल्लसत्पल्लवतल्पयाता श्रुतेः स्वराणांदधतीविभागंतंत्रीस्वरेवा दक्षिणगुर्जरीयंइति श्रि तेति हेदेव हेहरे जयजयस्वभक्तपक्षपातेसर्वोत्कर्षेण वर्द्ध· स्वश्रितेत्यादीनिसप्तपद्याः पदानिसंबोधनानिज्ञातव्यानि एइतिपदं हेइत्यर्थः हेश्रितकमलाकुचमंडलश्रितं आश्रितं कमलायाः लक्ष्म्याः कुचमंडलंस्तनमंडलं येनहेधृतकुंड

लंबितेकुंडलेयेननस्यसंबोधनंकलितेति कलिताधृताल लिताकंदरवनमालापुष्पदामयेन ॥१॥

दिनमणिमंडलमंडनभवखंडनए॥ मुनि जनमानसहंस जयजयदेवहरे ॥२॥

दिनमणीति हेदिनमणिमंडलमंडनसूर्यमंडलालंका र हेभवखंडन भक्तानांसंसारनाशक हेमुनिजनमानसहं स मुनिजनानांमानसे हंसइव मानसेसरसिहंसोस्मिन इत जयजयेतिपूर्ववत् ॥२॥

कालियविषधरगंजनजनरंजनए यदु कुलनलिनदिनेश ॥ जयजयदेवहरे ॥३

कालियेति कालियनाम्नः सर्पस्यगर्जनहिंसकहेज नरंजन यदुकुलेति यादवकुलकमलसूर्य ॥३॥

मधुमुरनरकविनाशनगरुडासनए सुर कुलकेलिनिदान ॥जयजयदेवहरे॥ ४॥

मधुमुरेति मधुमुरनरकसंज्ञानांदैत्यानांनाशन गरु डासनगरुडएवआसनंयस्यसः सुरकुलेति सुरकुला· नांदेवसमूहानांकेलेः क्रीडायाः सुरवस्येतियावत् निदान आदिकारण ॥४॥

अमलकमलदललोचनभवमोचनए त्रिभु वनभुवननिधान ॥जयजयदेवहरे॥ ५॥

अमलेति अमलकमलवत् निर्मलपद्मपत्रवत् लोचनेय स्यभवमोचनसंसारभंजक त्रिभुवनेति त्रिभुवनमेवभवनं

गृहंतत्वनिधानमिवनिधिरिव ॥५॥

जनकसुताकृतभूषणजितदूषणए सम
रशमितदशकंठ ॥जयजयदेवहरे ॥६॥

जनकेति जनकसुतायाःसीतायाः कृतभूषण कृतालंकारजितो दूषणनामाराक्षसोयेन समरेति समरेसंग्रामेशमितोमारितोदशकंठोरावणोयेन ॥६॥

अभिनवजलधरसुंदरधृतमंदरए श्रीमु
खचंद्रचकोर॥जयजयदेवहरे॥७॥

अभिनवेति अभिनवजलधरसुंदर धृतमंदरधृतमंदराचलश्रीमुखं लक्ष्मीमुखमेवचंद्रस्तत्रचकोरइव॥७

तवचरणेप्रणतावयमितिभावयए कुरु
कुशलंप्रणतेषु ॥जयजयदेवहरे ॥८॥

तवेति एवंभूत हेहरे जयजयेति तवचरणेवयंप्रणताः अतीवनम्राइति भावयजानीहि प्रणतेषुमादृशेषु कुशलंकल्याणंकुरु ॥८॥

श्रीजयदेवकवेरिदंकुरुतेमुदमे॥ मंगल
मुज्ज्वलगीतम् ॥जयजयदेवहरे॥९॥

×॥ क्षार
अनवरथ.

इतिश्रीगीतगोविंदेद्वितीयप्रबंधः

श्रीजयदेवेति हेदेव हेहरे जयजयेतिप्रार्थयते श्रीजयदेवकवेः इदंउदितंमंगलंगीतविशेषः मुदंहर्षंकुरुते शृण्वतांभक्तानामितिशेषः कथंभूतइदंमंगलं उज्ज्वलंगीतं तदनुगमनेरम्यंगीतंगानंयस्मिन् ॥९॥

श्लोक ॥ पद्मापयोधरतटीपरिरंभलग्न·
काश्मीरमुद्रितमुरोमधुसूदनस्य ॥ व्यक्ता
नुरागमिव खेलदनंगखेदस्वेदांबुपूरमनु
पूरयतु प्रियं वः ॥ १॥

अधुनाकविः कामोद्दीपकत्वात् वसंतस्यव्याजेन कृष्ण·
क्रीडां वक्तुंभक्तान्प्रतिआशिषंब्रूते पद्मेति मधुसूदनस्य
उरोवक्षस्थलंवः युष्माकंप्रियमभीष्टमनुपूरयतु संपूर्णंक
रोतु कथंभूतंमधुसूदनस्यउरः पद्मेति पद्मायाः लक्ष्म्याः
पयोधरतटीस्तनपरिसरस्तस्य परिरंभणेन आलिंगनेनल
ग्नंयत्काश्मीरंकुंकुमं केशरंतेन मुद्रितं चिन्हितं ममैवेदंव
क्षः स्थलंनान्यस्य इतिभावः पुनः कथंभूतमिव व्यक्तानु
रागमिव पुनः कथंभूतंउरः खेलदिति खेलन्खेलनग
तिंकुर्वन्योऽनंगस्तस्यखेदेनक्लतायासेनस्वेदांबुपूरोघर्म
जलप्रवाहोयत्र ॥१॥

श्लोक ॥ वसंतेवासंतीकुसुमसुकुमारैरव
यवैर्भ्रमंतीकांतारेबहुविहितकृष्णानुसर
णम् ॥ अमंदंकंदर्पज्वरजनितचिंताकुलत
याचलद्बाधाराधांसरसमिदमूचेसहचरी २

अधुनाविरहोत्कंठितायाः राधायाः काचित्सखी कृष्ण
वार्तांवक्तुमाह वसंतइति वसंतकाले काचित्सहचरी स·
खीसरसं स विलासं इदं वक्ष्यमाणंराधांप्रत्यूचे अवदत्
कथंभूतांराधां वासंतीकुसुमसुकुमारैः माधवीपुष्पकोम

राधाकांतारंदुर्गमेवत्मेनिष्क्रामंतीं पुनः कथंभूतां वहुवि-
हितंवारंवारंदूतीद्वारेण कृतंकृष्णानुसंधानंयया पुनःक
थंभूतां अमंदउत्कंठं यथास्यात्तथाकंदर्पज्वरेणजनिता उत्पा
दितायाचिंतातत्कृतायाआकुलता तया कृत्वाचलंती उद्ग
च्छंती बाधापीडायस्याः ॥२॥

अथतृतीयप्रबंधो वसंतरागेणरूपक तालेगीयते

ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे॥ मधुकरनिकरकरंबितकोकिलकूजतकुंजकुटीरे॥१॥ विहरतिहरिरिहसरसवसंते॥नृत्यतियुवतिजनेनसमंसखिविरहिजनस्यदुरंते॥ध्रु०॥

पूर्वोक्तमर्थंगीतेनाह ललितेति एतस्यवसंतरागः
रूपकतालः तल्लक्षणंशिखंडबर्हीच्चयबद्धचूडः पुष्णान्वि
कंचूतलतांकुरेण भ्रमन्मुदावासमनंगमूर्तिर्मत्तोमतंग-
स्यवसंतरागइति हेसखिहरिः इहसरसवसंतेविहरति
युवतिजनेनसमंनृत्यति चेतिध्रुवगतपदेनान्वयः हेराधे-
हरिःकृष्णइह अस्मिन्मनोहरवसंतसमयेक्रीडति का-
मिनीसमूहेनसहनर्तनंकरोतिच- कुत्रस्थलेइत्यपेक्षायां
सप्तमपद्यस्थितवृंदावनविपिनशब्देनान्वयः कीदृशेवि
रहिजनस्यदुरंतेदुःखेनगमयितुंशक्ये इतिवसंतवृंदावन

यानि वसंतसमयविशेषणानि ललितायाः मनोहरायाः लवंगलतायाः लवंगशाखायाः परिशीलनेनसंपर्केण कोमलोगंधमनोहर मलयसमीरोमलयानिलोयत्र अनेनवायोः सुगंधत्वेनशीतत्वादीन्युक्तानि मधुकरेति मधुकरनिकरेण भ्रमरसमूहेण करंबितैर्मिश्रितैः कोकिलैःकूजितः शब्दितः कुंजएवलतागृहमेवकुटीरो ऽल्पाकुटीयत्र १

उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनजनितविलापे ॥ अलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलबकुलकलापे ॥२॥

उन्मदेति उद्भूतोमदमदनो हर्षकामोयत्र एवंभूतोमनोरथोयस्य एवंभूतोयः पथिकवधूजनः पांथस्त्रीजनस्तेनोत्पादितोविलापः परिदेवनंयत्र अलिकुलेति अलिकुलैः भ्रमरसमूहैः संकुलोव्याप्तः कुसुमसमूहस्तेननिराकुलोनिःशेषेणआकुलः बकुलानां वृक्षाणां कलापः समूहोयत्र ॥२॥

मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले ॥ युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले ॥३॥

मृगमदेति मृगमदस्यकस्तूरिकायाः सौरभरभसवशंवदास्तरभितोत्साहस्यायत्तवादिनी नवान्नूतनादलमालापत्रपंक्तिर्येषां ईदृशास्तमालायत्र नूतनपत्रस्तमालोमृ

B4

नरवानिनद्दत् रुचिर्दीमिर्येषां एवंभूतानां किंशुकानां पलाश पुष्पाणां जालं समूहो यत्र ॥३॥

मदनमहीपतिकनकदंडरुचिकेशरकुसुमविकाशे। मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे ॥४॥

मदनेति मदनमहीपतेः कामनृपस्य कनकदंडच्छत्रं तद्वद्रुचिर्यस्य एवंभूतः केशरकुसुमविकाशो नागकेशरपुष्पप्राचुर्यं यत्र मिलितेति मिलिताः शिलीमुखाः भ्रमराः येषु तैः पाटलीपटलैः पाटलपुष्पसमूहैः कृतः स्मरतूणविलासः कामतूणीरत्वेस्थितं यस्मिन् तस्मिन् ॥४॥

विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासे। विरहिनिकृंतनकुंतमुखाकृतिकेतकिदंतुरिताशे ॥५॥

विगलितेति विगलितस्य शिथिलावयवस्य अतएव लज्जितस्य जगतः अवलोकनेन दर्शनेन तरुणकरुणैः तरुणकरुणवृक्षैः पुष्पविकाशव्याजेन कृतो हासो हास्यं यत्र विरहीति विरहिनिकृंतनानि वियोगमारकानि कुंतमुखाकृतीनि भल्लमुखाकाराणि यानि केतकीपुष्पाणि तैः दंतुरिता व्याप्ता आशा दिशो यस्मिन् तस्मिन् ॥५॥

माधविकापरिमलललितेनवमालतिजाति

स्रुगंधौ ॥ मुनिमनसामपिमोहनकारिणि तरुणाकारणबंधौ ॥ ६॥

माधविकेति माधविकायाः वासंतिलतायाः परिमलेनगंधेन ललितेमनोहरे नवमालिकानिमालतीपुष्पाणिजातिः जातिपुष्पाणिताभ्यांस्रुगंधौ मुनिमनसामपिऋषिचित्तानामपिमोहनकारिणिमदनजनके तरुणानांयूनां अकारणबंधौसहजमित्रे॥६॥

स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणमुकुलितपुलकितचूते॥ वृंदावनविपिनेपरिसरपरिगतयमुनाजलपूते॥७॥

स्फुरदिति वृंदावनविपिने हरिः क्रीडतीत्यन्वयः स्फुरंत्याम्लत्या अतिमुक्तलतायाः परिरंभणेन आलिंगनेनः मुकुलितः पुष्पितः पुलकितःहृष्टः आम्रवृक्षोयत्रकथंभूतेवृंदावनविपिने परिसरेति परिसरेपर्यंत प्रविपरिगतंप्राप्तंयत् यमुनाजलंतेनपूतेपवित्रे॥७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमुदयति हरिचरणस्मृतिसारं॥ सरसवसंतसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारं॥८॥

इतिश्रीगीतगोविंदेतृतीयप्रबंधः ३

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंभणितं उदयति उदयंप्राप्नोतुइत्यर्थः हरिचरणयोः स्मृतिःस्मरणंसारो मुख्योयत्र सरसंरूपमनोहरं वसंतसमयसंबंधिनो वनस्यवर्ण

नंयत्र अनुगतः अनुकृतः मदनविकारो कामविलासो यस्मिन्॥८॥

श्लोक॥ दरविगलितमल्लीवल्लिचंचत्पराग
प्रकटितपटवासैर्वासयन्काननानि॥इह-
हिदहतिचेतः केतकीगंधबंधुः प्रसरदसम
बाणप्राणवद्गंधवाहः॥१॥

वियोगिनांदुःसह वसंतवायुंवर्णयति दरेति इहवसंतेगंधवाहोवायुः विरहिणांचेतः दहतीत्यन्वयः अर्थात्किं-कुर्वन् दरविगलितायाः ईषद्विकसितायाः मल्ल्याः मल्लिकायावल्लीषुलतासुचंचद्भिरुद्गच्छद्भिः परागैःपुष्परजोभिः प्रकटितपटवासैः स्फुटीकृतपटवासचूर्णैः काननानिवनानिवासयन्सुरभीकुर्वन् पुनःकथंभूतः केतकीपुष्पाणां गंधस्यबंधुर्मित्रंप्रसरंतोयेअसमबाणाः कामबाणास्तेषां प्राणवत् प्राणइव॥१॥

श्लोकः॥ उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधू
तचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलै
रुद्गीर्णकर्णज्वराः॥नीयंतेपथिकैःकथंकथ
मपिध्यानावधानक्षण प्राप्तप्राणसमासमा
गमरसोल्लासैरमीवासराः॥२॥

वसंतवासराणामनंगोद्दीपकत्वमाह उन्मीलदिति अमीवसंतसंबंधिनोवासराः दिवसाः पथिकैर्मार्गस्थैर्विरहिभिः कथंकथमपिकेनापिदुःखेननीयंते उल्लंघ्यं

नेकथंभूताः वासराः उन्मीलदिति उन्मीलंश्वासोमधुगंधश्चपुष्परसगंधस्तत्रलुब्धायेमधुपाः भ्रमरास्तैर्व्याधूताः कंपिताः येचूतांकुराःआम्रांकुरास्तेषुक्रीडतां कोकिलानां काकलीकलकलैः सूक्ष्माव्यक्तमधुरध्वनिकोलाहलैः कुष्ठजनकत्वेनउद्गीर्णः प्रकाशितः कर्णज्वरः श्रवणोपतापोयेषुकथंनीयत इत्यतआह ध्यानेचिंतने अवधानंचित्तैकाग्र्यंतेनक्षणंअल्पकालं प्राप्ताया अनुभूतायाःप्राणसमायाः समागमरसेनसंबंधस्वरूपरसेन उल्लासोयेषांते ॥२

श्लोकः ॥ अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसं ॥ मुरारिमारादुपदर्शयत्यसौसखीसमक्षंपुनराहराधिकां ॥ ३॥

अनेकेति असौसखीराधिकांपुनराह इत्यन्वयः कथंभूतासखी आरात् दूरेवर्तमानं समक्षंयथास्यात्तथा कृष्णंउपदर्शयंती विषयंकारयंती कथंभूतंहरिं अनेकनारीणांपरिरंभसंभ्रमेणालिंगनादरेणस्फुरन् इलस्ततो गच्छन् मनोहारीमनोज्ञोयोविलासः क्रीडातत्रलालसं आदरवंतम् ॥३॥

अथचतुर्थप्रबंधो रामकरिरागेणरूपकतालेगीयते.

चंदनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली ॥ केलिचलन्मणिकुंडलमंडितगंडयु

गस्मितशाली ॥१॥ हरिरिहमुग्धवधूनि करेविलासिनिविलसतिकेलिपरे ॥ ध्रु०॥

अमुमेवश्लोकोक्तमर्थंगीतेनाह चंदनेतिरामकरिरागः तस्यलक्षणं स्वर्णप्रभाभास्वरभूषणाचनीलंनिचोलंस्वतनौवहंती कांतोपदोपांतमधिश्रितापिमनोज्ञतारामकरिप्रदिष्टाइति १ हेविलासिनिराधे इहमुग्धवधूनिकरेमनोहरकामिनीसमूहे हरिर्विल सति क्रीडतीत्यन्वयः कथंभूते मुग्धवधूनिकरे केलिपरेक्रीडातत्परे कथंभूतोहरिः चंदनेति चंदनेनमलयजेन चर्चितंरेखाकारेणानुलिप्तंनीलकलेवरंशरीरंयस्य पीतंस्वर्णवर्णवसनंवस्त्रंयस्यवनमालायस्यास्तीति ततः प्रत्येकंकर्मधारयः पुनः कथंभूतः केलिनाक्रीडयाचलती येमणियुक्तेकुंडलेताभ्यांमंडितशोभितंगंडयुगंयस्यास्मितेनईषद्धास्येन शालतेशोभते ततः कर्मधारयः ॥१॥

पीनपयोधरभारभरेणहरिंपरिरभ्यसरागं ॥ गोपवधूरनुगायतिकाचिदुदंचितपंचमरागं ॥ २॥

पीनेति हेराधेकाचित्गोपवधूगोपांगनापीनपयोधरभरेणाविपुलकुचगौरवातिशयेनसरागंयथापरिरभ्य आलिंग्यहरिं अनुपश्चादूर्द्धकृतंपंचमरागंगायतिगानंकरोति २

कापिविलासविलोलविलोचनखेलनजनितमनोजं ॥ ध्यायतिमुग्धवधूरधिकंम

धुसूदनवदनसरोज ॥३॥

कापीति काचिन्मुग्धवधूर्मनोहरगोपांगना अधिकामतिशयेनमधुसूदन वदनसरोजंकृष्णास्य मुखांबुजंध्यायतिचिंतयति विलासेनविलोलयोर्विलोचनयोः खेलनेनसंचारेण जनितउत्पादितोमनोजः कामोयेनतत् ॥३॥

कापिकपोलतलेमिलितालपितुंकिमपिश्रुतिमूले॥ चारुचुचुंबनितंबवतीदयितंपुलकैरनुकूले ॥४॥

कापिकपोलेति कापिनितंबवतीगोपांगनादयितंकृष्णंकपोलतले गंडदेशेचारुमनोज्ञं यथास्यात्तथाचुचुंबचुंबितवती कथंभूता किमपिकार्यंलपितुं वक्तुंश्रुतिमूलेकर्णप्रदेशेमीलितासंलग्ना कीदृशेकपोलतले पुलकैरोमोद्गमैः अनुकूलेप्रेमप्रियकथने ॥४॥

केलिकलाकुतुकेनचकाचिदमुंयमुनाजलकूले॥ मंजुलवंजुलकुंजगतंविचकर्षकरेणदुकूले ॥५॥

केलीति काचिद्गोपी केलिकलाकुतुकेन शृंगाररसक्रीडातात्पर्येण हेतुनाकरेण हस्तेनामुं कृष्णंदुकूले वस्त्रेविचकर्ष आकृष्टवती कथंभूतंअमुं यमुनाजलकूले यमुनाजलोपलक्षिते कूलेतीरे मंजुलोमनोहरो योवंजुलकुंजो वेतसलतागृहंतत्रगतंवर्तमानं ॥५॥

करतलतालतरलवलयावलिकलितकल

स्वनवंशे ॥ रासरसेसहनृत्यपराहरिणा युवतीप्रशशंसे ॥ ६॥

करतलेति कापियुवतीगोपांगनाहरिणाकृष्णेनप्रशंसेस्तुता रासरसेगोपक्रीडानुरागेसहनृत्यपराकृष्णसमकालंनृत्यति कथंभूतेरासरसे करतलयोर्हस्तयोस्तालेनचपेटध्वनिनातरलयाचंचलयावलयावल्याकंकणपंक्त्याकलितःमिश्रितः कलस्वनवंशोऽव्यक्तमधुरशब्दसहितोवंशोवेणुर्यत्र ॥६॥

श्लिष्यतिकामपिचुंबतिकामपिरमयतिकामपिरामां ॥ पश्यतिसस्मितचारुतरामपरामनुगच्छतिवामां ॥७॥

श्लिष्यतीति हेराधेश्रीकृष्णः कामपिगोपिकांश्लिष्यति आलिंगति तथाकामपिचुंबति तथाकामपिरामांरमयतिक्रीडयति अपरांनायिकांस्मितचारुहासमनोहरं यथास्यात्तथापश्यति अपरांवामांसुंदरीमनुगच्छतीत्यर्थः ७

श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यं ॥ वृंदावनविपिनेललितंवितनोतुशुभानियशस्यं ॥८॥

इतिश्रीगीतगोविंदेचतुर्थःप्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंगीतं शुभानिकल्याणानिवितनोतुअर्थात् भक्तानां गीतंकीदृशं अद्भुतंआश्चर्यकरं केशवस्यकृष्णस्यकेलिरहस्यंक्रीडाहर्षोयत्र अ

द्भुतत्वंयुगपत्सर्वासांप्रीत्युत्पादनात् वृंदावनविपिने वृंदावननाम्निवने ललितं नानारसान्वितमित्यर्थः यशस्यंयशसेहितं यशस्करमित्यर्थः ॥८॥

श्लोकः॥ विश्वेषामनुरंजनेनजनयन्नानंदमिंदीवर श्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवं॥ स्वच्छंदंव्रजसुंदरीभिरभितः प्रत्यंगमालिंगितः शृंगारः सखिमूर्तिमानिवमधौमुग्धोहरिः क्रीडति ॥१॥

विश्वेषामिति हेसखिराधेमधौवसंते मुग्धोमनोहरो. हरिः कृष्णः क्रीडतीत्यन्वयः कइव मूर्तिमान् शरीरधारी शृंगाररसइव किंकुर्वन् अनुरंजनेन अनुरागेणविश्वेषांसर्वेषांभक्तानांआनंदसंतोषंजनयन् पुनःकिंकुर्वन् इंदीवरश्रेणीनामिवनीलकमलपंक्तीनामिवश्यामलकोमलैःकृष्णमनोहरैरंगैरवयवैः अनंगोत्सवंकामहर्षंउपनयन्उत्पादयन् पुनःकथंभूतः स्वच्छंदंस्वेच्छया व्रजसुंदरीभिः गोपीभिः अभितः सर्वतोभावेन प्रत्यंगंप्रत्यवयवेन आलिंगितः गोपीभिरालिंगनेयथा यदंगंप्राप्तंतया तदेवालिंगितमितिभावः श्यामोभवतिशृंगारः सितोहासः प्रकीर्तितइतिशृंगारविशेषणान्यप्येतानिपदानि ॥१॥

श्लोकः॥ अद्योत्संगवसद्भुजंगकवलक्लेशादिवेशाचलप्रालेयप्लवनेच्छयानुसरतिश्रीखंडशैलानिलः॥ किंचित्स्निग्धर

लंतिकुहुः कुहूरितिकलोत्तालाःपिकानां-
गिरः॥२॥

मलयानिलदुःसहत्वेकारणमाह अद्येति हेराधे अद्यइदानींवसंतसमये श्रीखंडशैलानिलः मलयजपवनः उत्संगे क्रोडेवसंतोयेभुजंगाःसर्पास्तेषांकवल क्लेशादिवत्रासोपतापादिव ईशानलंहिमाचलंप्रालेयप्लवने च्छयातुहिनमज्जने च्छयानुसरति अनुगच्छतिकिंच पक्षांतरेपिकानांगिरोवाण्यः स्निग्धरसालमौलिमुकुलानि कोमलचूतस्तबककुड्मलानिआलोक्यदृष्ट्वा हर्षोदयात् आनंदोदयात् उन्मीलंति उद्गच्छंति कथंभूतागिरः कुहुः कुहूरितिकलोत्तालाःकुहुःकुहूरित्याकारेणाव्यक्तमधुरशब्देनोत्तालाः प्रकाशाः॥२

श्लोकः॥ रासोल्लासभरेणविभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवामभ्यर्णंपरिरभ्यनिर्भरमुरःप्रेमांधयाराधया॥ साधुत्वद्वदनंसुधामयमिति व्याहृत्यगीतस्तुतिव्याजादुद्भटचुंबितःस्मित मनोहारीहरिःपातुवः॥३॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविंदे महाकाव्येसामोददामोदरोनाम प्रथमः सर्गः॥१

कविः कथोपक्रमंत्यक्त्वा लोकानाशिषयति रासोल्लासे

ति हरिः कृष्णः वः युष्मान्पातु इत्यन्वयः कथंभूतो हरिः रासोल्लासभरेण गोपीक्रीडायां हर्षातिशयेन विभ्रमभृतां शृंगारविलासधारिणीनां आभीरवामभ्रुवांगोपिकानां अभ्यर्णसमीपनिर्भरंगाढं यथातथाउरः वक्षः स्थलंपरिरभ्य आलिंग्य राधयाउद्गतंभकरं यथास्यात्तथागीतस्तुतिव्याजात् गानप्रशंसाछलेनचुंबितः नतुभवतुता कथंविभ्रमः प्रत्यक्षंयुवतिगणंपश्यंत्यातया कथंचुंबितस्तत्राह प्रेमांधया प्रेम्णा हर्षातिशयेनांधया कृष्णंविनान्यन्नपश्यंतीनितरांकिंकृत्वा त्वद्वदनंत्वन्मुखंसुधामयममृतमयंसाधुशोभनं इतिव्याहृत्यउक्त्वा कथंभूतो हरिः स्मितमनोहारीराधायाः चुंबनकौशलंदृष्ट्वा स्मितेन ईषद्धास्येन मनोहर्तुंशीलयस्यसः ॥३॥ ॥इतिश्रीगीतगोविंदटीकायांप्रथमः सर्गः समाप्तः ॥१॥

अथद्वितीयसर्गःप्रारभ्यते.

श्लोकः ॥ विहरतिवनेराधासाधारणप्रणयेहरौ विगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेन गतान्यतः ॥ क्वचिदपिलताकुंजेगुंजन्मधुव्रतमंडली मुखरशिखरेलीनादीनाप्युवाचरहः सखीं ॥१॥

विहरतीति राधारहः एकांतेसखींउवाच कथंभूताराधा वनेवृंदावनेहरौ कृष्णेविहरतिक्रीडतिसति विगलितनिजोत्कर्षात् गतनिजभाग्यात् ईर्ष्यावशेन असहिष्णुत

या अन्यतोन्यस्मिन्स्थलेगता कथंभूतेहरौ साधारणप्रणये अन्यगोपीतुल्यप्रेम्णि अतएवक्वचिदपि लताकुंजेलतागृहे· लीनाएमा कथंभूतेकुंजे गुंजतांगंभीरंशब्दंकुर्वताम् मधुव्रतानांभ्रमराणां मंडल्यासमूहेन मुखरशिखरे शब्दायमानाग्रभागे अतएवदीनापिदुःखितापि ॥१॥

अथपंचमप्रबंधोगुर्जरीरागेणरूपकतालेगीयते·

संचरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंश ॥ चलितदृगंचलचंचलमौलिकपोलविलोलवतंसं ॥१॥ रासेहरिमिहविहितविलासं स्मरतिमनोममकृतपरिहासं ॥ ध्रु०॥

श्लोकोक्तमर्थंगीतेनाह संचरदिति हेसखिममममनः हरिंस्मरतिगोचरंकरोति सर्वानुभूतविषयत्वात् कथंभूतंहरिंसंचरताउद्गच्छता अधरसुधयामधुरेणअधरामृत· मनोहरेणध्वनिनाशब्देन मुखरितः शब्दितोमोहननामावंशो येन पुनःकीदृशंचालतेनिचलितः अवर्जितः दृगंचलः कटाक्षोयेन चंचलः दोलायमानोमौलिः शेखरोयस्यकपोलयो· र्गंडस्थलयोर्विलोलौचंचलौवतंसौ कर्णाभरणेयस्यतंततःप्रत्येकंकर्मधारयः पुनःकीदृशंइहरासेगोपीक्रीडायांविहितः कृतः विलासोक्रीडायेनमयासहकृतः परीहासः नर्म येन तम् ॥१॥

चंद्रकचारुमयूरशिखंडकमंडलवलयित

केशं ॥ प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजितमेदुरमुदिरसुवेशं ॥ २ ॥

चंद्रकेति चंद्रकेणविचित्रवर्णचिन्हेनचारुणांमयूरशिखंडकानांमयूरपिच्छानांतेषां मंडलेनसमूहेन वलयिताःवलयाकारेण वेष्टिताःकेशाःयेन अतएवप्रचुरेणविस्तीर्णेनपुरंदरधनुषाइंद्रधनुषाअनुरंजितश्चित्रितोमेदुरोनिबिडः स्निग्धोयोसुंदरोमेघस्तद्वत्सुवेशंसुंदरम् ॥ २ ॥

गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलंभितलोभं ॥ बंधुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभं ॥ ३ ॥

गोपेति गोपकदंबस्यगोपसमूहस्यनितंबवतीनांस्त्रीणांमुखचुंबनेनलंभितः लोभोयेन पुनः कीदृशं बंधुजीवपुष्पवत् मधुरोमनोहरोऽधरपल्लवोओष्ठपल्लवोयस्यपुनः कीदृशंउल्लसितेनविकासितेनस्मितेनशोभायस्यतम् ॥ ३ ॥

विपुलपुलकभुजपल्लववलयितबल्लवयुवतिसहस्रं ॥ करचरणोरसिमणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रं ॥ ४ ॥

विपुलेति विपुलाः बहुलाः पुलकारोमोद्गमाययोस्ताभ्यांभुजपल्लवाभ्यांवलयितंवेष्टितं बल्लवानांआभीराणांयुवतीसहस्रंगोपिकावृंदंयेन पुनःकीदृशं करोचर

मणिगणयुक्तभूषणानां किरणनदीस्याविभिन्ननाशितं न मिस्रमंधकारो येनसः तं ॥ ४ ॥

जलदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनतिलकललाटं॥ पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकपाटं ॥ ५ ॥

जलदेति पुनः कीदृशंहरिं जलदपटलेमेघसमूहेचलतः इंदोश्चंद्रस्यविनिंदकंसमानं चंदनतिलकंचंदनकृततिलकंयत्र तादृशंललाटंयस्य अभूतोपमेयं क्वचिज्जलदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनबिंदुललाटमितिपाठः तदाजलदपटलेचलन्संचरन् यइंदुश्चंद्रस्तस्यविशेषेणनिंदकस्तिरस्कारकः चंदनबिंदुमंडलाकृतितिलकोललाटेयस्यतं पुनः कीदृशं पीनौमांसलौयौपयोधरौस्तनौतयोः परिसरस्यपर्यंतदेशस्यमर्दनेनिर्दयंदयारहितंहृदयकपाटंकपाटवद्विस्तीर्णं हृदयं यस्यतादृशं ॥ ५ ॥

मणिमयमकरमनोहरकुंडलमंडितगंडमुदारं॥ पीतवसनमनुगतमुनिमनुजस्करास्करवरपरिवारं ॥ ६ ॥

मणिमयेति मणिमयेन मणिरूपेण मकरवन्मनोहराभ्यांकुंडलाभ्यांमंडितोलंकृतोगंडोगंडस्थलंयस्य पुनःकीदृशंमहांतंउदारंअभीष्टदातारं वापुनःकीदृशंपीतवसनंवस्त्रंयस्य महत्वमाह अनुगताआश्रितायेमुनिवराः श्र

कनारदादयः मनुजाः परीक्षिदादयः स्फरवराब्रह्मरुद्रादयः अस्फराप्रल्हादादयस्तेपरिवाराः परिजनाः यस्यताहशं हंहांतेवरपदस्यतेषांवराइतियहणं ॥६॥

विशदकदंबतलेमिलितंकलिकलुषभयंशमयंतं॥ मामपिकिमपितरंगदनंगहशामनसारमयंतं ॥७॥

विशदेति विशदकदंबतलेमिलितंउपस्थितं पुनःकीहशं कलिकलुषात्कलिकालजातपापाद्भयंतन्नाशयंतं पुनःकीहशंमां अपिकिमपिअनिर्वचनीयंयथास्यात्तथा नंगनउल्लन्धन् अनंगयोगोयस्यांताहश्याहृष्यामनसात्हृदये नचरमयंतं ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमतिसुंदरमोहनमधुरिपुरूपं ॥ हरिचरणस्मरणंप्रतिसंप्रतिपुण्यवतामनुरूपं ॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदे पञ्चमः प्रबंधः ॥५॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंपुण्यवतांभक्तानां हरिचरणयोः स्मरणंप्रतिअनुरूपं योग्यंभवतु इत्यध्याहारः कथंभूतं अतिसुंदरंमोहनंमोहकारकं मधुरिपोः रूपंकृष्णस्यरूपंयस्मिन् ॥८॥

श्लोक॥ गणयतिगुणग्रामंभ्रामंभ्रमादपिनेहतेवहतिचपरितोषंदोषंविमुंचतिदूरतः॥ युवतिषुचलत्तृष्णोकृष्णोविहारि

णिमांविनापुनरपिमनोवामंकामंकरोति
करोमिकिं ॥१॥

इदानींराधायाः कृष्णेवसतश्चेतसोवश्यत्वमाह हेस
खि ममतनश्चित्तंपुनरप्यधुनापिकृष्णेकामभिच्छांकरोति
किंकरोमिनिवृत्तोउपायांतरंनास्तीत्यर्थः युवतिषुगोपी
षुचलत्तृष्णेजाताभिलाषे पुनःकीदृशे मांविनाविहारिणि
क्रीडाशीले कीदृशंमनःवामंअवश्यमित्यर्थः वामत्वेकार
णमाह ममममनः सापराधस्यापिकृष्णस्यगुणग्रामंगुण
समूहंगणयतिभ्रमादपिभ्रामंविस्मरणंनेहतेनचेष्टते-
भ्रामंमपीतिपाठेभ्रामंक्रोधंनेहतेनवांछति तद्गुणाकर्ण
नेनपरितोषंसंतोषंवहतिदोषंमदीयावज्ञादिकंदूरतए
वमुंचतिपरित्यजति ॥१॥

अथषष्ठप्रबंधो मालवरागेणएकताली तालेगीयते·

निभृतनिकुंजगृहंगतयानिशिरहसिनि
लीयवसंतं ॥ चकितविलोकितसकलदि
शारतिरभसभरेणहसंतं ॥१॥ सखिहे
केशिमथनमुदारंरमयमयासहमदनमनो
रथभावितयासविकारं ॥ ध्रु०

पुनरपिराधागीतेनसखीमाह· निभृतेति हेसखित्वंके
शिमथनंकृष्णंमयासहरमयक्रीडांकारय कीदृशंकृष्णं·
उदारंमहांतं कथंभूतयामया मदनस्यमनोरथःइच्छा·

स्मिन्भावी रत्याख्यः संजातो यस्याः कथंभूतं कृष्णं साधिकारं भावसहितं कीदृश्या मया निभृतं गूढं यत्निकुंजगृहं गतया प्राप्तया कथंभूतं कृष्णं निशि रात्रौ रहसि एकांतस्थले निलीय अंतर्हितो भूय वसंतं तिष्ठंतं कथंभूतया मया चकितं सभयं यथा तथा विलोकिता दृष्टाः सकलदिशा यया पुनः कथंभूतं कृष्णं रतेरभसउत्साहस्तस्य भरेण आधिक्येन हसंतं सस्मितमुखं अस्मिन्गीते पूर्वार्द्धं राधाविशेषणं उत्तरार्द्धं कृष्णस्येति बोद्धव्यं ॥१॥

प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलं ॥ मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृतजघनदुकूलं ॥२॥

प्रथमेति प्रथमसमागमेन नूतनसान्निध्येन लज्जितया लज्जायुक्तया कथंभूतं कृष्णं वैलक्ष्यदूरीकरणाय पटुचाटुशतानि कुशलानि यानि चाटुशतानि स्तवशतानि तैरनुकूलं आनुकूल्यकारकं मृदुकोमलं मधुरं स्मितपूर्वकं भाषितं यस्याः सा तया शिथिलीकृतं जघनदुकूलं जघनस्थितं पट्टवस्त्रं येन तं ॥२॥

किसलयशयननिवेशितया चिरमुरसि ममैव शयानं ॥ कृतपरिरंभणचुंबनया परिरभ्य कृताधरपानं ॥३॥

किसलयेति किसलयशयने पल्लवकृतशय्यायां निवेशितया कथंभूतं कृष्णं ममैवोरसि वक्षस्थले चिरं शया

कंआलिंगनपूर्वकंचुंबनं यया सा तया कथंभूतं कृष्णं परिरभ्य आलिंग्य कृतं अधरपानं ओष्ठपानं येन सः तं ॥३॥

अलसनिमीलितविलोचनया पुलकावलि
ललितकपोलं ॥ श्रमजलसिक्तकलेवरया
वरमदनमदादतिलोलं ॥४॥

अलसेति अलसेन स्मरतसौख्येन निमीलिते मुद्रिते नेत्रे यस्याः सा तया पुलकावल्या रोमांचपंक्त्या ललितौ मनोहरौ कपोलौ यस्य तं श्रमजलेन स्मरजनितेन वारिणा सिक्तं कलेवरं शरीरं यस्यास्तया वरमदनमदात् उत्तमकामजनितहर्षात् अतिलोलं अतिचंचलं सतृष्णमित्यर्थः ॥४

कोकिलकलरवकूजितया जितमनसिजतं
त्रविचारं ॥ श्लथकुसुमाकुलकुंतलया न
खलिखितघनस्तनभारं ॥५॥

कोकिलेति कोकिलकलरववत् अव्यक्तध्वनिवत् कूजितं शब्दो यस्यास्तया जितः मनसिजस्य कामस्य तन्त्रविचारः शास्त्रसिद्धांतो येन सः तं श्लथाः शिथिलाः कुसुमैः पुष्पैराकुलाः व्याप्ताः कुंतलाः चूर्णकुंतला यस्याः सा तया नखेन लिखितश्चिह्नितो घनो निबिडः स्तनभारो येन सः तं ॥५॥

चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसुरत
वितानं ॥ मुखरविशृंखलमेखलया सक
चग्रहचुंबनदानं ॥६॥

चरणेति चरणयोः पादयोः रणितौ शब्दितौ मणियुक्तनूपुरौ यस्याः पारिपूरितं संपूर्णं कृतं सुरतविनानं सुरतसमूहो येन तं मुखरा शब्दायमाना विशृंखला उन्मुक्ता मेखला कांची यस्याः सा तया सकचग्रहं कचग्रहणसहितं चुंबनदानं यस्य तं ॥ ६॥

रतिसुखसमयरसालसयादरमुकुलितनयनसरोजं॥ निःसहनिपतिततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजं ॥ ७॥

रतिसुखेति रतिसुखसमये सुरतसुखकाले प्रीत्या अलसया अलसयुक्तया दरमुकुलितनयनसरोजं ईषन्मीलितनेत्रकमलं निःसहं असमर्थं निपतिता तनुलता शरीरलता यस्यास्तया कथंभूतं कृष्णं मधुदैत्यं सूदयतीति तं उदितः जातो मनोजः कामो यस्य तं ॥ ७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलं॥ सुखमुत्कंठितराधिकया कथितं वितनोतु सलीलं ॥ ८॥

इतिश्रीगीतगोविंदे षष्ठः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति इदं श्रीजयदेवेन भणितं उक्तं गीतं कर्तृ सुखं पारलौकिक सुखानि ऐहिकानि च वितनोतु विस्तारयतु केषां श्रोतॄणां पठतां च कथंभूतं श्रीजयदेवभणितं अतिशयमधिकं मधुरिपोः कृष्णस्य निधुवनशीलं सुरतचरितं यस्मिन् पुनः कीदृशं उत्कंठितया गोपवध्वा राधिकया कथितं स-

लीलंशृंगाररसक्रियासहितं ॥८॥

श्लोकः॥ हस्तस्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रू
वल्लिमद्बल्लवी वृंदोत्सारिदृगंतवीक्षित
मतिस्वेदार्द्रगंडस्थलं॥ मामुद्वीक्ष्यविल
ज्जितस्मितसुधामुग्धाननंकानने गोविंदं
व्रजसुंदरीगणवृतंपश्यामिहृष्यामिच १

अधुनात्युत्कंठयासख्यानीयमानासागोपीगणवृतंकृ
ष्णंदृष्ट्वापरावृत्यसखीमाह हस्तेति हेसखिगोविंदं अहं
पश्यामिहृष्यामि हर्षंप्राप्नोमिचपश्यामीतिवर्तमानसा-
मीप्याद्वर्तमानता कथंभूतं गोविंदंकानने वृंदावने व्रज-
सुंदरीगणेनगोपीसमूहेनवृतंवेष्टितं ननुसपत्नीभिःप-
रिवृतंदृष्ट्वा कथंतेहर्षइत्यतआह मामुद्वीक्ष्यदृष्ट्वाहस्ता
त्स्रस्तोव्यस्तोविगलितः विलासवंशोक्रीडावंशोयस्यतंच
अनृजुभ्रूवल्लिमतीनां कुटिलभ्रूलतायुक्तानांगोपीनांसमूहे
उत्सारिऊर्ध्वतिर्यग्गामिदृगंतेनकटाक्षेणवीक्षितमीक्षणंय
स्यतं मध्यागतायांप्रियादृगंतचेष्टयान्यगोपीरपसारयं
तमितिभावः अतिस्वेदेनातिघर्मेणार्द्रंगंडस्थलंयस्यतं
विलज्जितस्मितंसलज्जहास्यंतदेवसुधामृतंतयामुग्धमा
ननंमनोहरंसुखंयस्यतं॥१॥

श्लोकः॥ दुरालोकस्तोकस्तबकनवकाशो
कलतिका विकाशःकासारोपवनपवनोपि
व्यथयति॥ अपिभ्राम्यद्भृंगीरणितरम-

णीयानमुकुल प्रसूतिश्चूतानांसखिशि
खरिणीयंस्करवयति ॥२॥

पुनः विभावयन्नाह दुरालोकेति हेसखिदुरालोक्य
तेवियोगिनामुद्वेगजनकत्वात् स्तोकोल्पस्तबकः गुच्छो
यस्यनवाशोकलतिकायाः विकाशःउद्योतः मांव्यथयतिवी
उयतिकिंच कासारोपवनस्यसरोवरनिकटवनस्य पवनो
पिमांव्यथयति कासारइत्यनेनवायोः शैत्यंउपवनसंबंधि
त्वेनसौगंध्यंवृक्षैरुपहतगतित्वेनमांद्यंच ध्वनितं अपिच
चूतानामाम्राणांइयंमुकुलप्रसूतिः कलिकोद्भेदोमांनस्क
रवयति कथंभूतामसूतिः भ्राम्यंतीनांचलंतीनां भ्रमरांग
नानांरणितैः शब्दितैः रमणीयामनोज्ञापीत्यर्थः शिखरि
णीप्रशस्ताग्रभागवतीभृंगीणांचलनंनायकान्वेषणार्थमि
तिध्वनितं शिखरिणीनामकं छंदइतीदंसूचितं ॥२॥

श्लोकः॥ साकूतस्मितमाकुलाकुलगल
द्धम्मिल्लमुल्लासितभ्रूवल्लीकमलीकदर्शि
तभुजामूलार्द्धदृष्टस्तनं॥ गोपीनांनि
भृतंनिरीक्ष्यललितकांचिच्चिरंचिंतयन्न
तमुग्धमनोहरोहरतुवःक्लेशानवः केश
वः॥३॥ ॥इतिश्रीकविराजश्रीजय
देवकृतेगीतगोविंदेमहाकाव्येअक्लेशके
शवोनामद्वितीयःसर्गः॥२॥

अधुनाकविः श्लोकानाशिषयति साकूतेति नवशृं

गारस्तरूपोवाकेशवः वः युष्माकंभक्तानां क्लेशं दुःखं हरतु दूरीकरोतु कीदृशः साकूतं साभिप्रायंस्मितमीषद्धास्यंयत्र गोपीनांनिभृतं गोप्यभावंनिरीक्ष्य दृष्ट्वा कांचित्दयितां अंतर्मनसिचिरंचिंतयन् मुग्धमनोहरः मोहयुक्तसुंदरः कथंभूतंनिभृतं आकुलाकुलोत्यतास्तव्यस्तःगलन्उन्मुक्तीभवन् धम्मिल्लः केशपाशोयत्र उल्लासिताउच्चैः कृताभ्रूवल्ली।यत्रअलीकेनज्रृंभणादिछलेनदर्शिताःभुजाबालार्द्धहस्तस्तना यस्मिन्भुजेच बालाश्चार्द्धहस्तौचस्तनोचेतिद्वंद्वः ॥३॥ ॥ इतिश्रीगीतगोविंदटीकायांद्वितीयः सर्गः ॥२॥

अथतृतीयसर्गप्रारभ्यते·

श्लोकः॥ कंसारिरपिसंसारवासनाबंधशृंखलां ॥ राधामाधायहृदयेतत्याजव्रजसुंदरीः ॥१॥

एवंराधायाः विरहमुक्त्वा कृष्णस्यापिविरहव्यथांतस्यामाह कंसारिरपि कृष्णोपिराधांहृदये मनसिआधाय स्थाप्य· व्रजसुंदरीर्गोपीस्तत्याजत्यक्तवान् कीदृशींराधांसंसारे वासनासंस्कारस्तस्या बंधायशृंखलांनिगडरूपांसौंदर्यवतीर्वल्लीरपितत्याजेतिराधायांकृष्णस्यानुरागातिशयोध्वनितः ॥१॥

श्लोकः ॥ इतस्ततस्तामनुसृत्यराधिकामनंगबाणव्रणखिन्नमानसः ॥ कृतानुता

पः सकलिंदनंदिनीतटांतकुंजेनिषसाद माधवः ॥२॥

पुनः किंकृतवान् इतस्ततेति समाधवः कलिंदनंदिन्या यमुनायास्तटांतकुंजेतीरलतागृहेनिषसाद स्थितवान् किंकृत्वा इतस्तत अनेकस्थानेषुतांराधिकां अनुसृत्यान्वेष्य कीदृशः अनंगबाणव्रणेन कामशरक्षतेन खिन्नंदीनंमनोयस्यकृतोनुतापोपश्चात्तापोयेनसः ॥ २॥

अथसप्तमप्रबंधः गुर्जरीरागेणप्रतिमंठतालेगीयते.

मामियंचलिताविलोक्यवृतंवधूनिचयेन ॥ सापराधतयामयापिनवारितातिभयेन ॥१॥ हरिहरिहतादरतयागता साकुपितेव ॥ध्रु०॥

कृतानुतापत्वमेवाहगीतेन मामिति गीतस्यास्यगुर्जरीरागः प्रतिमंठतालः तयोर्लक्षणंप्राक्कथितं हरिहरीति खेदानुकारेसाराधाहतादरतया हतबहुमानत्वेन कुपितेवकोपंप्राप्तेवगताअन्यस्थानेगता ननुसाकुपितात्वया कथंज्ञातातत्राह मांकृष्णंवधूनिचयेन गोपीसमूहेन वृतंवेष्टितं विलोक्य चलिता इतोगता इतिभिन्नैववाक्यरचना तर्हिसागच्छंतीत्वयाकिंनतन्निवारितातत्राह मयापिकृष्णेनापि सापराधतयाकृतापराधत्वेन हेतुना अतिभयेनन वारिता यद्वाकथंभूतेन मयाअतिभयेनातिशयितंभयंय

स्येति॥१॥

किंकरिष्यतिकिंवदिष्यतिसाचिरंविरहेण
किंजनेनधनेनकिंममजीवितेनगृहेण॥२॥

किंकरिष्यतीति साराधाचिरंविरहेणचिरकालमद्वियोगेन किंकरिष्यति विरहतापशांत्यर्थंकमुपायंकरिष्यतीत्यर्थः किंवदिष्यति ननुएतावतातस्यामेवकोवाग्रहः अन्यगोपीजनस्यधनादिनाचित्तव्यावर्तनंकर्तव्यंतत्राह तांराधांविनाममजनेनलोकेनकिं तद्वियोगेनसर्वजनपरित्यागात् धनेनकिं ननुधनंविनागृहसौख्यंनस्यात्तत्राह गृहेण किंप्रयोजनं नकिमपि तद्वियोगेनवनवासांगीकारात् ननु स्मरवास्पदं गृहंविनास्मरवंनस्यात्तत्राह ममस्मरवेनकिंतांविना सर्वंनिष्फलमित्यर्थः सैवमेस्मरवरूपेतिभावः॥२॥

चिंतयामितदाननंकुटिलभ्रूरोषभरेण॥
शोणपद्ममिवोपरिभ्रमताकुलंभ्रमरेण३

चिंतयामीति अहंतस्याः राधायाः आननंमुखंचिंतयामिस्मरामि कीदृशमाननं रोषभरेणक्रोधातिशयेन कुटिलेवक्रेभ्रुवौयत्र किमिव उपरिभ्रमताशोणपद्ममिव अत्र रोषारुणेमुखे शोणपद्मसादृश्यंबोध्यं वारंवारंरोषाद्वक्रीभवंत्योर्भ्रुवोर्भ्रमद्भ्रमरोपमाबोध्या॥३॥

तामहंहृदिसंगतामनिशंभृशंरमयामि॥ किंवनेनुसरामितामिहकिंवृथाविलपामि॥४॥

मतिशयेनरमयामि क्रीडयामीति भावः इहवनेतांराधांक
मनुसरामिहृदिसंगतत्वादेवतृथा व्यर्थमेव किंविलपामि
विलापंकरोमि॥४॥

तन्विखिन्नमसूयया हृदयंतवाकलया
मि॥ तन्नवेद्मिकुतोगतासिनतेनतेनु
नयामि॥५॥

हृदिसंगतांतां प्रत्याह तन्वीति हेतन्वि असूयया अस
हिष्णुत्वेन दुःखितंतवहृदयं आकलयामि तर्कयामितन्तस्मा
दहं नवेद्मिनजानेकुतः कुत्रगतासि तेनकारणेनतेतुभ्यं
नानुनयामि नप्रसादयामि क्रियार्थोपपदमितिचतुर्थी
नेइति॥५॥

दृश्यसेपुरतोगतागतमेवमेविदधासि
किंपुरेवससंभ्रमंपरिरंभणंनददासि॥६

दृश्यसेइति हेराधेत्वंममपुरतः अग्रेगतागतंगमना
गमनमेवविदधासि करोषीतिदृश्यसे तर्हिपुरेवपूर्ववत्
ससंभ्रमं सवेगंपरिरंभणमालिंगनंकिंकेन कारणेन नद
दासि विरहिणोहिचित्तानुषंगात्सर्वत्रतामेवपश्यंति॥६

क्षम्यतामपरं कदापितवेदृशंनकरोमि
देहिसुंदरिदर्शनंममन्मथेनदुनोमि॥७

क्षम्यतामिति हेसुंदरिपूर्वंकृतमपराधंक्षम्यतां अ
परमीदृशंतवापराधंकदापिनकरोमिनकरिष्यामि अतएव

B4

भवामि ॥७॥

वर्णितंजयदेवकेन हरेरिदंप्रणतेन ॥ किंदु
बिल्वसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन ॥८॥

इतिश्रीगीतगोविंदेसप्तमप्रबंधः

वर्णितमिति जयदेवकेनस्वार्थेकः इदंगीतंवर्णितं की
दृशेनजयदेवकेन हरेः प्रणतेनकृष्णस्याराधनपरेणपुनः कीदृशे
न किंदुबिल्वंजयदेवकुलंतदेवसमुद्रस्तस्मात्संभवोयस्य ए
तादृशोरोहिणीरमणश्चंद्रइव यथासागरादुत्पन्नश्चंद्रस्तथा
किंदुबिल्वोत्पन्नोजयदेवइति यद्वा किंदुबिल्वशासनं ॥८॥

श्लोक ॥ हृदिबिसलताहारोनायंभुजंगम
नायकः कुवलयदलश्रेणीकंठेनसागरल
द्युतिः ॥ मलयजरजोनेदंभस्मप्रियारहिते
मयि प्रहरनहरभ्रांत्यानंगक्रुधाकिमुधा
वसि ॥१॥

इदानींकामएवमेदुःखं प्रयच्छतीतितमुपालंभगोचरं
करोमीत्याशयेनाह हृदीति हेअनंगत्वंमयिहरभ्रांत्या
महादेवभ्रमेणनप्रहरमाप्रहारंकुरुक्रुधाकोपेन किमुकि
मितिधावसिमारयितुंधावनंकरोषि कीदृशेमयिप्रियारहि
ते राधावियोगिनिमयिहरभ्रांत्यानप्रहरप्रहारंमाकुरु स
र्वदाप्रियायुक्तोअहंत्वधुनाप्रियारहितइतिमयिहरभ्रमो
नयुक्तइतिभावः हरभ्रांतिंपरिहरति हेकाममम हृदि

बिसलतायाः हारो मृणाललता या हारस्तद्विरहजन्य संताप शांत्यर्थं धृतः नायभुजंगम नायकः शेषः इयंमे कंठे कुवलयदलानां नीलोत्पलानां श्रेणी पंक्तिः शैत्याय धृता नतु सागरलद्युति र्हालाहलदीप्तिः इदं मलयजरजो चंदनलेपो सर्वांगे तापशांत्यर्थं धृतं नतु भस्मविभूतिः ॥१॥ 317819

श्लोकः॥ पाणौ माकुरु चूतसायकममुं मा चापमारोपय क्रीडानिर्जितविश्वमूर्छितजनाघातेन किं पौरुषं ॥ तस्या एव मृगीदृशो मनसिजप्रेंखत्कटाक्षानिलज्वालाजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि संधुक्षते ॥२॥

पुष्पसायकत्वेन कामः प्रसिद्धोतः इमान् चूतमंजरीरूपानेव बाणान् धनुष्यारोप्य मां ताडयिष्यतीति शंकया पुनरपि कामायैव दैन्यं करोति पाणाविति हे क्रीडानिर्जितविश्व क्रीडया लीलया जितं भुवनं येन सः अमुं चूतसायकं आम्रपुष्पबाणं पाणौ हस्ते माकुरु चापं धनुः मारोपय सशरं माकुरु हस्तेपि चेत्करोषि तर्ह्यमुं सायकं मासंधेहीत्यर्थः हे मनसिज मदन यतः मूर्छितस्य मूर्छां प्राप्तस्य मादृशाजनस्याघातेन पीडया किं ते पौरुषं कस्तव पुरुषार्थः नकिमपीत्यर्थः मूर्छितत्वे कारणमाह तस्या एव मृगीदृशो हरिणीनयनायाः तस्या एवेति विरहाधिक्येन राधानामग्रहणाशक्तिः प्रतिपाद्यते प्रेंखंतो चलंतो कटाक्षा एवानलाः वन्हयस्तेषां ज्वालाः ... तस्या जर्जरितं खंडखंडीभूतं म-

317819

ममनः मनागपिस्वल्पमपि नाद्यापिसंधुक्षतेस्वस्थंनभवति कश्चित्कटाक्षाशुगोनि पाठः तदाकटाक्षएवाशुगाबाणाः ॥२

श्लो० ॥ भ्रूपल्लवोधनुरपांगतरंगितानि बा
णाःगुणःश्रवणपालिरितिस्मरेण ॥ तस्या
मनंगजयजंगमदेवताया मस्त्राणिनि-
र्जितजगंतिकिमर्पितानि ॥ ३॥

ननुतत्कटाक्षादिचिंतनादेवतवदुःखं भवतिमदनस्य न हिकोपराधस्तत्राह भ्रूपल्लव इति इतीत्थंप्रकारेण स्मरेण कामेनतस्यां राधायां अस्त्राणि अर्पितानि स्थापितानि किंतर्कयामि किंवितर्केनन्वस्त्राणि वीरेण स्वहस्ते स्थापयितुमुचितानिनत्वन्यत्रेत्याह निर्जितानि जगंतियैस्तानितैरेवास्त्रैर्जगत्त्रयंजित्वा तत्रस्थापितानीतिभावः तर्ह्यन्यत्र किं स्थापितानीत्याह अनंगस्यकंदर्पस्य जये त्रैलोक्यविजये जंगमदेवतायां गमनशीलदेवतारूपायां इतीतिकिं भ्रूपल्लवो भ्रूलतालदेवधनुः अपांगतरंगितानि कटाक्षनिरीक्षणानिएवबाणाः श्रवणपालिः कर्णप्रदेशएवगुणः प्रत्यंचा ३

श्लोकः ॥ भ्रूचापेनिहितः कटाक्षविशिखो
निर्मातुमर्मव्यथां श्यामात्माकुटिलः करोतु
कबरीभारोपिमारोद्यमं ॥ मोहंतावदयंच
तन्वितनुतां बिंबाधरोरागवान सद्वृत्तस्तन
मंडलस्तवकथंप्राणैर्ममक्रीडति ॥ ४॥

अधुना मनोविषयीकृताराधां प्रतिस्वीयदुःखमाह

भ्रूचापइति हेतन्विकृशांगि भ्रूचापेभ्रुवावेवचापोधनु स्तत्रनिहितः अर्पितः कटाक्षविशिखः कटाक्षबाणः वर्म व्यथांमर्मपीडांतावन्निर्मातुकरोतु विशिखस्यमर्मव्यथा जनकत्वंयुज्यतएवेतिभावः अनुचश्यामात्माश्यामवर्णः कुटिलः वक्राकारः कबरीभारोपि केशसमूहोपिमारोद्य मेकामोन्नत्यंतावत्करोतु योंतर्मलिनः कुटिलश्चभवतिसो न्यमारणायप्रयत्नएवेतिसूचितं अयंत्वाबिंबाधरः बिंबोष्ठः मोहंतनुतां विस्तारयतां कथंभूतोबिंबाधरः रागवान्लो हितवर्णः रागिणोविषयिणः मोहोममत्वंयुज्यतएव सद्वृत्तः साधुवर्तुलः तवस्तनमंडलः ममप्राणैः कथंक्रीडति ये सद्वृत्तास्सन्मार्गप्रवर्तकास्तेतुपरप्राणघातकाः नभवंति विरोधनामालंकारः॥ ४॥

श्लोकः॥ तानिस्पर्शसुखानितेचतरलस्नि ग्धादृशोर्विभ्रमास्तद्वक्त्रांबुजसौरभंस चसुधास्यंदीगिरांवक्रिमा॥ साबिंबा धरमाधुरीतिविषयासंगेपिचेन्मानसं तस्यांलग्नसमाधिहंतविरहव्याधिःक थंवर्तते॥ ५॥

तानीति तान्येवस्पर्शसुखानि यानिसुरतानाधिकासंग मात्रभूतानि एतेनत्वगिंद्रियविषयलाभः तेचतरलाश्चंच लाः स्निग्धाः प्रेमान्विताः दृशोश्चक्षुषोर्विभ्रमा विलासाः एतेनरूपं नदेवमुक्त्वांबुजसौरभंवदनकमलरूराभित्वं ए

तेनगंधत्वं सचकृधास्पंदीअमृतद्रवयुक्तः गिरांवचसां यः वक्रिमावक्रत्वंएनेनशब्दः सान्चबिंबाधरमाधुरीबिंब सदृशोष्ठमाधुर्यंतदेवएतेनरसः इत्येवंप्रकारेणविषया संगेपितस्यारूपरसस्पर्शादीनांसाभिध्येपि ममवानसं मनस्तस्यांराधायांलग्नसमाधिप्राप्तस्थानंचेद्यदितदाहं तद्दतिरवेदेपिरह व्याधिः व्यथाकथंवर्ततेध्यानयुक्तस्ययो गिनोव्याधिनाशात् ॥५॥

श्लो० ॥तिर्यक्कंठविलोलमौलितरलोत्तंस स्यवंशोच्चरद्गीतस्थानकृतावधानललना लक्षैर्नसंलक्षिताः॥ संमुग्धंमधुसूदनस्य मधुरेराधामुखेंदौमृदुस्पंदंकंदलितांश्चि रंददतुवः क्षेमंकटाक्षोर्मयः॥६॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगो विंदेमहाकाव्येमधुसूदनोनाम तृ तीयः सर्गः॥३

अधुनाकविः सर्गांतेभक्तानाशिषयति तिर्यक्कंठेति मधुसूदनस्यकृष्णास्यकटाक्षोर्म्मयः कटाक्षदर्शनतरंगाः वः युष्माकंभक्तानांक्षेमंकल्याणंददतु प्रयच्छंतु कीदृशाः मधुरेकंदरे राधायाः मुखमिंदुरिवतस्मिन् संमुग्धं अव्य क्तं मृदुस्पंदं किंचिच्चलनंच यथास्यात्तथा पल्ल विताः इंदुदर्शनात्तरंगाअतीवभवंतीतिकटाक्षाणांतरंग साम्यं नत्वन्यासुप्रपंचीषु कथंराधामुखचंद्रएवपल्लवि

ताउर्म्मयः अतआह वंशादुच्चरं त्सुवेणोर्निर्गच्छत्सु गीतस्थानेषु गानपदेषु कृतावधानैर्दत्तमनोभिर्ललनालक्षैर्गोपांगनासहस्रैर्नसंलक्षिताः नज्ञाताः कथंभूतस्यमधुसूदनस्य तिर्यग्वक्रः कंठोयस्यविलोलश्चंचलो मौलिर्मस्तकः किरीटोवायस्य तरलश्चंचलउत्तंसःअवतंसोयस्यसः पश्चात्कर्मधारयः लक्षपदंबहुत्वोपलक्षकमुग्धोहारिर्विरहीत्यर्थः ८

अथचतुर्थःसर्गःप्रारभ्यते

श्लो०॥ यमुनातीरवानीरनिकुंजेमंदमा
स्थितम्॥ प्राहप्रेमभरोद्भ्रांतंमाधवंरा-
धिकासखी॥१॥

इदानींराधासखीकृष्णंप्रत्याह यमुनेति राधिकायाः सखीमाधवंकृष्णंवक्ष्यमाणंप्राह उक्तवती कीदृशं माधवं यमुनायास्तीरेयः वानीरनिकुंजः वेतसोपलक्षितंलतागृहंतस्मिन्मंदंतूष्णीं आस्थितं आसीनंपुनः कीदृशं प्रेम्णा राधायां प्रेमातिशयेनउद्भ्रांतं उद्विग्नचित्तं कथंमापिप्रसादं यास्यतीत्युद्भ्रांतं॥१॥

अथअष्टमप्रबंधः कर्णाटकरागेणएकतालीतालेगीयते

निंदतिचंदनमिंदुकिरणमनुविंदतिखेद
मधीरं॥ व्यालनिलयमिलनेनगरलमिव
कलयतिमलयसमीरं॥१॥ साविरहेत
वदीना माधवमनसिज विशिखभया

दिवभावनयात्वयिलीना ॥ ध्रु० ॥
उक्तश्लोकार्थंगीतेनाह निंदतीति अस्यकर्णाटकरागः तल्लक्षणं कपोलपाणिर्गजदंतपत्रमेकंवहन् दक्षिणकर्णपूरे संस्तूयमानः स्फुरचारणौघैः कर्णाट रागःसिलनीलकंठः इति अत्रगीतेविरहोत्कंठावर्णनीया वासकशय्यासोत्कंठास्वाधीनभर्तृका तथा कलहांतरिताचापिविप्रलब्धानसारिका खंडिताप्रोषितान्चैववनिताश्चाष्टसंस्मृताः तत्रोत्कंठालक्षणंभरतोक्तं यस्याःसमुचितेप्यन्हि प्रवासीनैतिवल्लभः सास्मरानलसंतप्ताविरहोत्कंठितामता इति गीतार्थस्तुहेमाधव साराधातवविरहे सतिदीनादुःखिता त्वयिलाद्दिषये भावनयाअनुचिंतनेन कामबाणः कृष्णात्दृदयेप्रविश्यस्थितांमांनपीडयिष्य तीतिभावनयालीना प्रविष्टा कस्मादिव मनसिजविशिखभयादिव केनप्रकारेणेत्याह हेकृष्णसाराधाचंदनंनिंदति इंदुकिरणंचंद्रदीधितिं अनुलक्षीकृत्य अधीरंअनल्पखेदंविंदति लभते मलयसमीरं मलयवातं व्यालनिलयंसर्पस्थानं चंदनवृक्षस्तस्यामिलनेन स्पर्शनेन गरलमिवविषमिवकलयतिमन्यते ॥ १ ॥

अविरलनिपतितमदनशरादिवभवदवनायविशालं ॥ स्वहृदयमर्मणिवर्मकरोतिसजलनलिनीदलजालं ॥ २ ॥

अविरलेति हेकृष्णसाराधास्वहृदयमर्मणिसजल

नलिनीदलजालं सजलकमलिनीपत्रसमूह मेववर्मतनुत्रं करोति कस्मै प्रयोजनाय भवद्वनायस्त्वद्दपस्थितस्य भवतोरक्षणाय कस्मादिव अविरलं निरंतरं पतितोयो मदनशरः कामबाणास्तस्मादिव कीदृशं वर्म विशालं विस्तीर्णं त्वंतस्माद्दृदये सर्वदाइतिभावः ॥२॥

कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनीयं ॥ व्रतमिवतवपरिरंभसुखाय करोतिकुसुमशयनीयं ॥३॥

कुसुमेति कुसुमशयनीयपुष्पशय्यां करोति कीदृशं अनल्पविलासकलाभिः बहुतरक्रीडाभिः कमनीयंसुंदरं पुष्पशय्यास्वयमेव मनोज्ञा इयंशय्याविरचनाकुशला शय्याभावे पुष्पशय्यांकरोतीत्यर्थः कमिव कुसुमविशिखः कामस्तस्यशाराः पुष्पाणितान्येव तल्पंशय्यातादृशं व्रतमिवशरशय्या शयनरूपं दारुणं व्रतमिति भावः किमर्थं व्रतमित्यतआह. तवपरिरंभसुखाय आलिंगनसुखं प्राप्तु मित्यर्थः ॥३॥

वहतिचगलितविलोचनजलधरमाननकमलमुदारं ॥ विधुमिवविकटविधुंतुददंतदलनगलितामृतधारं ॥४॥

वहतीति साराधाउदारं मनोज्ञं आननकमलं वहति धारयति कीदृशं चलितं उच्छ्वसितं यद्विलोचनजलं नेत्राश्रु तद्धारयतीति कमिव विधुमिव कीदृशं विधुं विकटे

नदारुणेन महताविधुंतुदस्य राहोर्दंतेन दलनाद्गलितामृत-
धारायस्मात्॥ ४॥

**विलिखतिरहसिकुरंगमदेनभवंतमसमशर
भूतं॥ प्रणमतिमकरमधोविनिधायकरेच
शरनवचूतं॥५॥**

विलिखतीति हेकृष्ण साराधा असमशरभूतं कंदर्पस्व
रूपंभवंतंत्वां रहसिएकांतेकुरंगमदेन मृगमदेन कस्तूरिक
याविलिखति अधः कामरूपस्यभवतोधस्तान्मकरंकाम
वाहनंविनिधाय कृत्वाकरेहस्तेनवचूतंनूतनाम्ररूपं शरं
बाणंचविनिधायसंस्थाप्य प्रणमतिपूजानंतरं प्रणामोयु
ज्यतएव मकरस्यध्वजत्वे प्रसिद्धे वाहनत्वेपिनदोषः॥५

**प्रतिपदमिदमपिनिगदतिमाधवतवचरणे
पतिताहं॥ त्वयिविमुखेमयिसपदिसुधा
निधिरपितनुतेतनुदाहं॥६॥**

प्रतिपदमिति हेकृष्ण साराधाप्रतिपदं प्रतिक्षणं इद
मपिनिगदति इदंकिं हेमाधव हेकृष्ण तवचरणे अहं पति-
ता किमित्यतआह त्वयिविमुखेपराङ्मुखेसति मयि सप
दितत्क्षणं सुधानिधिरपि चंद्रोपितनुदाहं शरीरपीडांतनु
तेविस्तारयति यतश्चंद्रोप्येवंकुरुते अतस्तवचरणेपतिता ६

**ध्यानलयेनपुरःपरिकल्प्यभवंतमतीवदु
रापं॥ विलपतिहसतिविषीदतिरोदितिचं
चतिमुंचतितापं॥७॥**

ध्यानेति हेकृष्णअतीवदुरापंदूतिद्वारापि दुर्लभं मयं तंध्यानलयेनाचित्तैकाग्र्यविशेषेण पुरोग्रे परिकल्प्य कल्पनां कृत्वा मयिस्नेहं इदानीमपि नकरोतीति विलापंकरोतीति हसतिलवदर्शनेन विषीदति हास्यानंतरं आनर्थक्यात् अतएव रोदिति चंचतिस्थानांतरंगच्छतिस्थानांतरे आलिंगनादिकं करिष्यतीति अतएवतापंमुंचति मनस्तापंत्यजति ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकंयदिमनसा
नटनीयं॥ हरिविरहाकुलबल्लवयुवति-
सखीवचनंपठनीयं॥८॥

इतिश्रीगीतगोविंदेअष्टमप्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेन भणितं कथितंगीतं मनसाचित्तेन अधिकं सातिशयंयदिनटनीयंनृत्तयितव्यं तदा हरिविरहेण कृष्णवियोगेनाकुलायाः बल्लवयुवत्याः राधायाः सखीवचनंगीतरूपंपठनीयं श्रीजयदेवगीतेष्विदमतिशयितव्यमितिभावः॥८॥

श्लोकः॥ आवासोविपिनायतेप्रियसखी
मालापिजालायतेतापोपिश्वसितेनदावद
हनज्वालाकलापायते॥ सापित्वद्विरहे-
णहंतहरिणीरूपायतेहाकथं कंदर्पो-
पियमायतेविरचयन्शार्दूलविक्रीडितं १

गीतोक्तमर्थंश्लोकेनाह अवासइति हेकृष्ण हंतेतिखे

मृगीरूपमिवाचरति कथमित्यत आह आवासः गृहंविपि
नायतेवनमिवाचरतीति त्वद्विरहात् प्रियसखीमालापिस
खीसमूहोपि स्वेच्छागमननिवारकतयाजालायतेजालमि
वाचरति तापोपिदेहदाहोपिश्वसितेन श्वासोच्छ्वासेन दा·
वदहनज्वालाकलापायते अरण्यवन्हिज्वालापरंपरेवाचरति
कंदर्पोपिकथंयमायतेयम इवाचरति हाशब्दः स्वात्मनोदुः
खाधिक्य सूचनार्थः कीदृशः कंदर्पः शार्दूलविक्रीडितंव्या
घ्रचेष्टितंविरचयन् मृगीमरणंशार्दूलादेव भवति ॥१॥

अथनवमप्रबंधो देशाखरागेणएक तालीतालेगीयते·

स्तनविनिहितमपिहारमुदारं ॥सामनुते
कृशतनुरिवभारं॥ १॥ राधिकाविरहेतव
केशव॥ ध्रु०॥

इदानींसखीपुनरपिराधायादुःखचेष्टितंगीतेनाह स्त
नेति गीतस्यास्यदेशाखरागः एकतालीतालः तल्लक्षणं
आस्फोटनाद्भिः कृतरोमहर्षोनिशुन्द्वसम्भन्द्वविशालबाहुः हेके
शवकृष्ण तवविरहेजातेसति साराधाएवंचेष्टते कीदृशा·
मित्यत आह कृशतनुः विरहकृशशरीरा सा स्तनविनिहितम
पिस्तनयोःस्थापितंउदारंबहुमूल्यं हारमपिभारमिवमनुते १

सरसमसृणमपिमलयजपंकं॥ पश्यति·
विषमिववपुषिसशंकं ॥२॥

सरसमिति साराधा सरसमसृणं सार्द्रचिक्कणं द्रवरूपमलयजपंकमपिचंदनलेपमपि वपुषिसशंकं विषमिवपश्यति तवविरहात् ॥२॥

श्वसितपवनमनुपमपरिणाहंमदनदहन-
मिववहतिसदाहं ॥३॥

श्वसितेति साराधा श्वसितपवनं निश्वासवायुं मदनदहनमिव कामाग्निमिव वहति धारयति वायोरपि दाहकत्वात् कीदृशं अनुपमः उपमारहितः परिणाहो विशालतायस्यतं अतिदीर्घं सदाहं उष्णत्वाद्दाहयुक्तं ॥३॥

दिशिदिशिकिरतिसजलकणजालं ॥ नय
ननलिनमिवविगलितनालं ॥४॥

दिशीति साराधा सजलकणजालं अश्रुबिंदुसमूहसहितं नयनमेवनलिनं पद्मं दिशिदिशि भवद्दर्शनवांछयाविकिरति क्षिपति कीदृशमिव गलितदंडमिव सर्वतः पश्यतीत्यर्थः ॥४॥

नयनविषयमपिकिसलयतल्पं ॥ कलय
तिविहितहुताशविकल्पं ॥५॥

नयनेति साराधा नयनविषयमपि नेत्रगोचरमपि किसलयतल्पं पल्लवशयनीयं नकलयति न जानाति कथंभूतंविहितः कृतः हुताशस्याग्नेः विकल्पः संशयो यत्र तं अतिसंतापजनकत्वात् तादृशं गणयति मनुते ॥५॥

त्यजतिनपाणितलेनकपोलं ॥ बालशशि

नमिवसायमलोलं ॥ ६॥
त्यजतीति सापाणितलेन हस्ततलेन कपोलगंडस्थलं नत्यजति शंकितत्वात् कमिव सायं संध्याकाले अलोलंनिश्चलं बालशशिनमिव इतीयाचंद्रमिव हस्तेनाच्छादितत्वात् संध्यासाम्यं ॥ ६॥

हरिरिति हरिरिति जपति सकामं ॥ विरहविहितमरणेवनिकामं ॥ ७॥
हरिरिति सानि कामभतिशयेन सकामं साभिलाषं हरिहरिरितिजपति कथंभूतेव विरहेण त्वद्वियोगेनविहितं कृतं मरणं यस्याः सेव अन्येपिमरणे हरिरिति मंत्रंजपंति ॥ ७॥

श्रीजयदेवभणितमिति गीतं ॥ सुखयतु केशवपदमुपनीतं ॥ ८॥
इतिश्रीगीतगोविंदेनवमः प्रबंधः
श्रीजयदेवोक्तं इति पूर्वगीतं केशवएव पदंविश्रांतिस्थानंयस्य तत्भक्तं सुखयतु कीदृशंउपनीतंउपस्थितीकृतं ८

श्लो० ॥ सारोमांचति सीत्करोतिविलपत्युत्कंपते ताम्यति ध्यायत्युद्भ्रमतिप्रमीलतिपतत्युद्याति मूर्छत्यपि ॥ एतावत्यतनुज्वरे वरतनुर्जीवेन्नकिंतेरसात्स्वर्वैद्यप्रतिमप्रसीदसियदित्यक्तोन्यथा हस्तकः ॥ १॥
अधुना सातवविरहेणावस्थांभृगपति इतिसूचयन्‌शा

र्दूलविक्रीडितवृत्तेन श्लोकेनाह सारोमांचतीति हेस्ववैद्यप्र तिम अश्विनीकुमारतुल्य यदित्वंप्रसीदसि प्रसन्नोभवसि वरतनुः सुकुमारांगी साराधा एतावति अतनुज्वरेसति तव रसात्किंन्नजीवेत् अपिजीवेदेव रसः श्रृंगारः औषधंच अ न्यथाप्रसंगताभावे हस्तकः हस्तालंभस्त्यक्तः ज्वरेसतिए ताव्याधयोभवंति तेतस्यांवर्तंत इत्याह साराधारोमांचति सरोमांचाभवतीत्यर्थः सीत्करोति सीत्कारशब्दंकरोतीत्यर्थः विलपति विलापंकरोति उत्कंपतेसकंपाभवति भ्राम्य- तिग्लानियुक्ता भवति ध्यायति चिंतयति उद्भ्रमतिउच्चैर्भ्रां ताभवति प्रमीलतिनेत्रनिमीलनंकरोति पततिशय्यादौ गच्छति उद्यातिउच्चैर्गच्छति मूर्च्छांप्राप्नोति ज्वरिणः पुरु षस्यएताववस्थतीति ॥१॥

श्लो॰ ॥स्मरातुरांदैवतवैद्यहृद्य त्वदंग
संगामृतमात्रसाध्यां ॥ विमुक्तबाधांकु
रुषेनराधां मुपेंद्रवज्रादपिदारुणोसि २

पुनरुपेंद्रवज्रावृत्तेनाह स्मरातुरामिति हेदैवतवै द्यवत् अश्विनीकुमारवत् हृद्यसुंदर हेउपेंद्र इंद्रानुज त्वंराधांविमुक्तबाधांत्यक्तपीडांनकुरुषे अतोवज्राकुलि शादपि दारुणोसि अधिकविषमोसि स्मरातुरांकामार्तां पुनः कीदृशीं त्वदंगसंगात्तवशरीरसंबंधएवामृतंतन्मात्रे णसाध्यांप्रतिकार्यां ॥२॥

श्लोक॰ ॥कदर्पज्वरसंज्वराकुलतनोरा

श्चर्यमस्याश्चिरं चेतश्चंदनचंद्रमःकमलि
नीचिंतासु संताम्यति ॥ किंतुक्षांतिव
शेनशीतलतनुंत्वामेवमेकंप्रियं ध्याय
तीरहसिस्थिताकथमसौक्षीणाक्षणंप्रा
णिति ॥ ३ ॥

एवंविधापि राधात्वच्चिंतनेनैवजीवतीत्याह कंदर्पेति हेकृष्ण अस्याराधायाश्चेतोमनः चिरंचिरकालं चंदनस्यचंद्रमसः कमलिन्याश्चचिंतासुस्मरणेष्वपिसंताम्यतिग्लानिं प्राप्नोति इदंमहदाश्चर्यं कीदृश्याः अस्याःकंदर्पज्वरेणतापेनयः संज्वरः पीडातेनाकुलाचंचलातनुः शरीरंयस्यास्तस्याः किंतुरहसिएकांतेस्थितासौराधात्वामेवएकं असाधारणंप्रियंवल्लभं ध्यायति क्षणंमुहूर्तंक्षांतिवशेन क्षांत्यावृत्तया त्वत्कांतिवशेनेतिपाठः तदाअस्मिन्क्षणेनायातः क्षणांतरेआगमिष्यतीति अनुरागेणकथंप्राणितिजीवतीति कथमितिप्रश्नेकीदृशी क्षीणा कृशांगी ॥ ३ ॥

श्लोकः ॥ क्षणमपिविरहःपुरानसेहेन
यननिमीलनखिन्नयाययाते ॥ श्वसिति
कथमसौरसालशाखांचिरविरहेणविलो
क्यपुष्पिताग्रां ॥ ४ ॥

पुनरपिउद्दीपनविभावेनविरहोद्रेकंपुष्पिताग्रावृत्तेनाह क्षणमिति हेकृष्ण ययाराधयातेवियोगः पुरापूर्वंक्षणमपिनसेहेनसोढः कीदृश्याराधया नयनयोर्नयनयोर्निमी

लनेन निरंतर दर्शनप्रधानाच्चक्षुर्निमेषेणाखिन्नया दुःखितया असौ राधा चिरविरहेण तव चिरवियोगेन कथं केन प्रकारेण श्वसिति जीवतीति न ज्ञायते किंकृत्वा वसंते पुष्पितो मधुमासो यस्यास्तां रसालस्याम्रस्य शाखां विलोक्य दृष्ट्वा ॥ ४॥

श्लोक:॥ दृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसादुधृत्य गोवर्धनं बिभ्रद्बल्लवसुंदरीभिरधिकानंदाच्चिरंचुंबितः॥ कंदर्पेणतदर्पिताधरतटीसिंदूरमुद्रांकितो बाहुर्गोपतनोस्तनोतु भवतां श्रेयांसि कंसद्विषः ॥५॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीतगोविंदे महाकाव्ये स्निग्धमाधवो नामचतुर्थःसर्गः

इदानीं कथोपक्रमं त्यक्त्वा कविर्भक्तानाशिषयति शार्दूलविक्रीडितवृत्तेन दृष्टीति गोपतनोर्गोपशरीरस्य कंसद्विषः कृष्णस्य बाहुर्हस्तो भवतां युष्माकं श्रोतॄणां श्रेयांसि कल्याणानि तनोतु विस्तारयतु कथंभूतः बाहुः दृष्ट्याजलवर्षेण व्याकुलस्य दुःखितस्य गोकुलस्य गोपसमूहस्य अवनं पालनं तत्र रसोनुरागो वीर्यं वा तस्मात् गोवर्द्धनं पर्वतं उद्धृत्य उत्पाट्य चिरं सप्ताहं बिभ्रत् धारयन् पुनः कीदृशः बल्लवीभिः गोपीभिरधिकानंददाति हर्षाच्चुंबितः कंदर्पेण कामवशात्ताभिर्गोपीभिः अर्पिताः स्थापिताः अधरतटस्य एव सिंदूरचिन्हानि लोहितत्वात् तैरंकितश्चिन्हितः स्निग्धितः

अथपञ्चमसर्गः प्रारभ्यते.

श्लोक॥ अहमिहनिवसामियाहिराधामनु
नयमद्वचनेनचानयेथाः॥ इतिमधुरिपुणा
सखीनियुक्तास्वय मिदमेत्यपुनर्जगादराधाम्॥१॥

इदानींकृष्णप्रेरितासखीराधामाह अहमिति इति मधुरिपुणाकृष्णेननियुक्ताप्रेरितासखीस्वयमेत्य इदंवक्ष्यमाणंराधांपुनर्जगादऊचे इतीतिकिं हेसखि अहमिहकुंजे निवसामिस्थितोस्मि त्वंराधांप्रतियाहि अनुनयच सांत्वय मद्वचनेनमद्वच साराधामानयेथाश्च आनयस्व-इति॥१॥

अथदशमप्रबंधो वराडिरागेणरूपक
तालेगीयते.

वहतिमलयसमीरेमदनमुपनिधाय॥स्फु
टतिकुसुमनिकरेविरहिहृदयदलनाय॥१
तवविरहेवनमालिसखिसीदति॥ध्रु०॥

यत्सखीजगादतदेवगीतेनाह वहतीति गीतस्यास्य वराडीरागः रूपकतालः तल्लक्षणं विनादयंती दयितंसुकेशीस्फकंकणाचामरचालनेन कर्णोदधानास्मरपुष्पगुच्छं वरांगनेयंकथितावराडी अभिसारिकानायिकावर्णनीया रसिकरसत्वे संस्कृतप्राकृतामिश्रात्मतोपभ्रंशभाषणात

नः प्रियतरावेश्यासर्वतश्चाभिसारिका इति तस्याःलक्ष णंभरतेनोक्तं लज्जांहित्वासमाकृष्य यौवनेन मदेन वा अभिसारयते कांतं कीर्तितासाभिसारिका गीतार्थस्तु हेसखि राधे त्वद्विरहेत्वद्वियोगेवनमालीकृष्णः सीदति दुःखितोभवति कस्मिन्सति मदनं कामं उपनिधाय साहाय्यंकृत्वा मलयसमीरे दक्षिणसंबंधिनिपवनेवहतिसति विरहिणां वियोगिनांहृदयदलनाय आस्फोटनाय कुसुमानांनिकरे समूहेस्फुटति सतिविकसतिसति॥१॥

दहतिशिशिरमयूखेमरणमनुकरोति॥
पततिमदनविशिखेविलपतिविकलतरोऽति॥२॥

दहतीति हेराधे सः कृष्णः शिशिरमयूखेहिमकरेदहतिसति संतापं जनयति सति मरणमनुकरोति दशम्यवस्थाजनितपीडामनुभवतित्वत्प्राप्त्याशयाकष्टेन जीवनंधारयतीत्यर्थः मदनविशिखे कामबाणेपतति सति अतिविलपति अतिशयेनविलापंकरोति कीदृशः कृष्णः विकलतरः विह्वलतरः॥२॥

ध्वनतिमधुपसमूहेश्रवणमपिदधाति॥म
नसिवलितविरहेनिशिनिशिरुजमुपयाति॥३

ध्वनतीति मधुपिबंतितेमधुपाभ्रमरास्तेषांसमूहेध्वनतिशब्दंकुर्वति सति श्रवणौकर्णौ अपिदधाति अंगुल्यग्रेणाच्छादयति मनसिवलितविरहेसति निशिनिशि प्रतिरात्रिं

रूजंपीडांउपयाति प्राप्नोति ॥३॥

वसतिविपिनवितानेत्यजति ललितमपिधाम॥
लुठतिधरणिशयनेबहुविलपतितवनाम॥४

वसतीति सा विपिनविताने अरण्यविस्तारे वसति निष्व ति ललितमपि धामस्फंदरमपिग्रहंत्यजति पृथ्वीशय्यायांलु ठति धिक्ष्वते तवनाम बहु अनेकवारं विलपति अथवा धाम शरीरं अखिललावण्यास्पदं श्रीविग्रहमपित्वां विनानाशास्त इत्यर्थः॥४॥

भणतिकविजयदेवहरिविरहविलसितेन॥
मनसिरभसविभवेहरिरुदयतुसुकृतेन॥५

इतिश्रीगीतगोविंदेदशमप्रबंधः

भणतीति कविजयदेवइतिहरेर्विरहस्य वियोगस्य वि- लसितेन विलासितेन भणति सखि वियोगचेष्टितं कथय तिसतीत्यर्थः हरिः कृष्णः मनसिजयदेवसंबंधिचित्ते सु कृतेन पूर्वैर्णार्जितपुण्येन हेतुनाउदयतुउदयंप्राप्नोतु की दृशेमनसि रभसस्यहर्षस्यविभव आधिक्यंयस्मिन् ॥५॥

श्लोकः॥ पूर्वंयत्रसमंत्वयारतिपतेरासा दिताःसिद्धयस्तस्मिन्नेवनिकुंजमन्मथम हातीर्थेपुनर्माधवः॥ ध्यायंस्त्वामनिशंज पन्नपितवैवालापमंत्रावली भूयस्त्वत्कुच कुंभनिर्भरपरीरंभामृतंवांछति॥१॥ अद्यापि किंचत्वत्प्राप्त्यर्थंतपःकरोतीत्याह पूर्वमिति श्लोक

ष्या: तस्मिन्नेवनिकुंजमन्मथमहातीर्थे निकुंजमेव लतागृहमेव मन्मथमहातीर्थं कामतीर्थंतत्र पुनस्त्वां अनिशंवारंवारंध्यायन् तवैवआलापमेव संभाषणमेव मंत्रावलीं मंत्राक्षरसमूहं जपन्निव भूयः पुनरपि त्वत्कुचकुंभनिर्भर परीरंभामृतं त्वदीयस्तनकलशागाढालिंगनं पीयूषमिवामृतमिव वांछति तस्मिन्कस्मिन् यत्रमहातीर्थे त्वयासमं पूर्वंरतिपतेः कामस्यसिद्धयोमनोरथाः आसादिताः प्राप्ताः यथासिद्धिप्राप्त्यनंतरं मोक्षामृतंप्राप्यतेतद्वत् ॥१॥

अथएकादशप्रबंधः केदाररागेणएकतालीतालेगीयते·

रतिसुखसारेगतमभिसारे मदनमनोहरवेषं ॥ नकुरुनितंबिनिगमनविलंबनमनुसरतंहृदयेशं ॥१॥ धीरसमीरे यमुनातीरे वसतिवनेवनमाली ॥ गोपीपीनपयोधरमर्दन चंचलकरयुग शाली ॥ ध्रु०

इति पदार्थपाठः क्वचिदस्ति गोपीपीनपयोधरयोर्मर्दनेन चंचलेनकरयुगेनाढ्यः आढ्यः शालीतिविरव्यातः हेराधे यमुनातीरेवने यमुनातीरविषयेवने अथवावेतस वने वनमालीश्रीकृष्णोवसति किंभूतेवने धीरः मंदः समीरः वायुर्यत्र एतेनवायोस्थैविध्यमुक्तं तस्याम्वस्थातोरुकं राजनिता इतिध्रुवपदम् हेनितंबिनि त्वंतंवनमालिनमनुसर अनुगच्छ गमनविलंबमं अभिसारायकाला

तिकमंतकुरु मारुथाः हेनितंबिनि बृहन्नितंबत्वाच्चलितुं नशक्नोतीति तांत्वरयति किंभूतं रतिसंभोगरूपं सारसु- रूपं यंत्र अभिसियते ऽस्मिन्नित्यभिसारः संकेतस्थानं त त्रगतं प्राप्ते पुनः कथंभूतं तवमनस्तदधीन मित्यर्थः अथ वात्हृदये वर्तमानं तंवनमालिनमितियोज्यं किंभूतं आयुरेवेद मिति केवलरूप हेतुत्वात् शुभेव अपि च॥१॥

नामसमेतंकृतसंकेतं वादयते मृदुवेणुं॥
बहुमनुते ननु ते तनुसंगतपवनचलितम
पि रेणुं॥२॥

नामसमेतमिति हेराधे हरिः मृदुवेणुं कोमलवंशं वा दयते मृदुमिति क्रियाविशेषणं कथंयथास्यात् तवना- माक्षरसंयुक्तं कृतसंकेतं यथा स्यात्तथा च पुनः ततोवने तनुसं गतपवनचलितं रेणुं अपि बहुमनुते कथंयथाभवति अतनु अनल्पं यथाभवति॥२॥

पततिपतत्रे विचलतिपत्रे शंकितभवदुपया
नं॥ रचयतिशयनं सचकितनयनं पश्यति
तवपंथानं॥३॥

पततीति हेराधे कृष्णः शयनं रचयति तवपंथानं पश्य ति कथंभवति सचकितनयनं यथास्यात् किंभूतं तवपं थानं शंकितभवत्याउपयानं आगमो यत्रतं एवंभावः भवती शब्दस्य पुंस्त्वं कसति पतत्रे पक्षिणि पतति वृक्षांतरंगच्छ ति सति पुनः कसति वृक्षपत्रे चलति सति॥३॥

मुखरमधीरंत्यजमंजीररिपुमिवकेलिसुलोलं॥ चलसखिकुंजंसतिमिरपुंजंशीलयनीलनिचोलं॥४॥

हेसखिराधे त्वंकुंजंचल अभिसारानुरूपां सामग्रीं शिक्षयति मंजीरंनूपुरंत्यज किंभूतंनूपुरं अधीरं अतएव मुखरं वाचालं अभिसारोचितं नजानाति अथवा साध्वे तन्मंजीरस्य मुखरस्ययतोनिमित्तवन्नैमित्तिकं कुतः मंजीरं अधुनाविस्मृत्यक्ते पुनःकिंभूतं केलौक्रीडायां सुलोलं अत एव रिपुमिव अपिच नीलनिचोलं नीलं कृष्णं वस्त्रं शीलय परिधेहि किं विशिष्टंकुंजं तिमिरपुंजेन सहितं अथवा सतिमिरं पुंजं पथास्यात्तथा चलउद्योत हीनाभिसारोयुक्तः॥४॥

उरसिमुरारेरुपहितहारेघनइवतरलबलाके॥ तडिदिवपीतेरतिविपरीतेराजसिसुकृतविपाके॥५॥

हेपीते पीतवर्णेगौरि त्वंमुरारेः उरसिसुकृतविपाकेदु रापपरिणामे राजसि राजधिष्ण्यासि वर्तमानसामीप्येलट् किंविशिष्टेउरसि उपहितहारे आरोपितहारे कथंकस्मिन्निव तरलबलाके घनइवमेघइव चंचलपक्षिविशेषे केवतडिदिव कदा रतिविपरीते पुरुषायितस्मरतसमयेउपहितहारउरः तरलबलाकाघनेनोपमीयते सापिता तडित्ता तस्या पुरुषायितत्वंचलत्वं॥५॥

विगलितवसनंपरिहृतरशनंघटयजघनमपिधानं

पिधानं॥ किसलयशयने पंकजनयने निधिमिव हर्षनिदानं ॥ ६॥

हे राधे किसलयशयनीये वर्तमाने पंकजनयने पुंडरीकाक्षे जघनं घटयरोपय किंभूतं विगलितवसनं स्वयमेव ततएव परिलुतरशनं त्यक्तमेखलं अतएव वसनाभावात् अपिधानं पिधानरहितं अतएव निधिनोपमीयते किमिव निधिमिव किंभूतं निधिं हर्षनिदानं हर्षस्य आदिकारणं ॥ ६॥

हरिरभिमानी रजनिरिदानीमियमपि याति विरामं ॥ कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरय मधुरिपु कामं ॥ ७॥

अपिच हरिरिति हे राधे सत्वररचनं शीघ्रसाधनं यथा स्यात्तथा मम वचनं कुरु किंतन्मम वचनं मधुरिपुकामं श्रीकृष्णवांछां पूरय पूरय ते किं स्यात् हरिरभिमानीत तोलाघवं न सहते पश्चात्त्वां त्यक्ष्यति पश्चादपि करिष्यसे चेत् इदानीमेव कुरु अन्यथेयं रात्रिरपि विरामं अवसानं याति गच्छति अभिसारिका कालोपि यास्यति वर्तमानं यथा स्यात् ॥ ७॥

श्रीजयदेवे कृतहरिसेवे भणति परमरमणीयं ॥ प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं नमत सुकृतकमनीयं ॥ ८॥ इतिश्रीगीतगोविंदे महाकाव्ये एकादशः प्रबंधः॥

हे वैष्णवाः हरिं नमत नमस्कुरुत किंभूतं हरिं जयदेवे सदयं किंविशिष्टे जयदेवे परमरमणीयं इदं पूर्वोक्तं भ

पाति कथंवप्रमुदितत्वहृदयं किंभूते कृतहरिसेवे किंभूतं हरिं स्मरकृतमिवकमनीयं स्मरकृतेनवाकमनीयं अभिलक्षणीयम् ॥८॥

श्लोकः ॥ विकिरतिमुहुः श्वासान्आशांपुरोमुहुरीक्षते प्रविशतिमुहुः कुंजंगुंजन्मुहुर्बहुताम्यति ॥ रचयतिमुहुः शय्यांपर्याकुलंमुहुरीक्षते मदनकदनक्लांतः कांतेप्रियस्तववर्तते ॥१॥

इदानीं सत्वरगमनाय प्रोत्साहयति हेकांतेतवप्रियः मदनेनकदमेन कदनंग्लानिः क्लांतः प्राप्तोवर्तते तथाविधः सन् किंकरोतीत्याह त्वंनागतैवेति कृत्वा मुहुः श्वासान्विकिरतिनिश्वासधाराः मुंचतिनागतैवेतिकृत्वापुरः अग्रेमुहुर्वारंवारंआशाः दिशः ईक्षते विलोकयति व्याकुलतया-कस्याः दिशआगमिष्यतीति सर्वादिशः एककालमवलोकयति तत्राप्यदृष्ट्वा बहिर्निर्यातस्तत्रैव निन्हुत इव तिष्ठतीति मुहुर्मुहुः प्रविशति वारंवारंकुतोनागता किंकेनविनिवारिता उतकुतो भया ह्या इत्यादितस्यागमनहेतुं विमृशयमुहुर्वारंवारं अव्यक्तशब्दं ताम्यतिज्ञापयति अथवावयेदंविमर्शनंआगमिष्यत्येवेतिमुहुः शय्यांरचयति तथाप्यदृष्ट्वापर्याकुलंयथास्यात्तथा मम्मानुरागादधुनागमिष्यत्येवेति मुहुरीक्षते इतिकदनशब्दस्यतात्पर्यं हरिणीछंदः दीपकालंकारः ॥१॥

श्लोकः ॥ त्वद्वाक्येन समंसमग्रमधुनातिः

ग्मांशुरस्तंगतो गोविंदस्य मनोरथेनचसमं प्राप्तंतमः सांद्रतां॥ कोकानांकरुणस्वनेनस दृशीदीर्घामदभ्यर्थनातन्मुग्धेविफलंविलंबन मसौरम्योभिसारक्षणः॥२॥

इदानीं सांप्रतमेवगंतुं सांप्रतमिति हेतुमाह त्वद्वाक्ये नेति हेमुग्धे मूढे त्वद्वाक्येनासूयामानसहिते नसमं सह समयं सामग्र्येणाधुनाइदानीं तिग्मांशुः सूर्यः अस्तंगतः असूयामानसहितः सूर्योस्तंगतः अभिसरणकालोयमित्यर्थः गोविंदस्य कृष्णस्य मनोरथेन इदानीं राधा आगमिष्यतीति वांछयासमंसहतमः अंधकारः सांद्रतांनिबिडतां प्राप्तंतम सिअभिसरणंयोग्यमित्यर्थः दीर्घामदभ्यर्थनाशीघ्रंगम्य तामिति मदीयाप्रार्थना कोकानांचक्रवाकानां करुणस्वनेन विरहदयाशब्देनसदृशी यथाकोकानांकरुणस्वनो नानाप्रकारः श्रूयते तथा मदीयाः काकूक्तयः संप्रतिकार्येभवंतीत्यर्थः तस्माद्धेतोर्विलंबनविफलं असौ अभिसारक्षणोअभिसारकालो रम्योगमनयोग्य इत्यर्थः सहोक्तिरलंकारः शार्दूलविक्रीडितवृत्तं॥२॥

श्लो०॥ आश्लेषादनुचुंबनादनुनखोल्लेखादनुस्वांतजात् प्रोद्बोधादनुसंभ्रमादनुरतारंभादनुप्रीतयोः॥ अन्यार्थंगतयोर्भ्रमान्मिलितयोः संभाषणेर्जानतो दंपत्योर्निशिकोनकोनतमसिव्रीडाविमिश्रोरसः॥३॥

अभिसारे रसाधिक्यं भवतीत्याह आश्लेषादिति दंपत्योर्जायापत्योस्तमसि अंधकारे व्रीडा विमिश्रो लज्जायुक्तः कः रसो न भवेत् इति न अपितु सव्रीडः सर्वएव शृंगारादिः रसो भवत्येव कथंभूतयो दंपत्योः अन्यार्थे परस्त्री परपुरुषार्थे गतयोः संकेतस्थानं प्राप्तयोः पुनः कीदृशयोः भ्रमाद्भ्रांतेः गाढांधकाररसात् मिलितयोः संगतयोः अनंतरं आश्लेषादि विशेषणानि योजनीयानि तत्रएवं संभोगक्रमः प्रथमं आलिंगनं ततश्चुंबनं ततोनखक्षतं ततः कामोद्बोधः ततः संत्वरः ततो मैथुनं ततः प्रीतिस्ततो भावनमिति क्रममाह आश्लेषादिति आश्लेषादालिंगनादनु पश्चात्रखोल्लेखादनु नखक्षतात् पश्चात्स्वांतजात्प्रोद्बोधादनु कामबोधात् पश्चात्संभ्रमादनुवेगात् पश्चाद्रतारंभात् अनुसरती योगात् पश्चात्प्रीतयोस्तुसयोः पुनः कीदृशयोः संभाषणे रालापैर्जनितोः नममेयं भार्या नायं मम पतिरिति॥

श्लो०॥ सभयचकितं विन्यस्यंतीं दृशं तिमिरे पथि प्रतितरु मुहुः स्थित्वा मंदं पदानि वितन्वतीं॥ कथमपि रहः प्राप्तामंगैरनंगतरंगिभिः सुमुखि सुभगः पश्यन्सत्वामुपैतु कृतार्थताम् ॥५॥

इदानीं त्वल्लाभात्कृष्णः कृतार्थो भवतीत्याह सभयेति हे सुमुखि सुवदने राधे सुभगः सौभाग्यवान् सकृष्णस्त्वां पश्यन् कृतार्थतां उपैतु प्राप्नोतु कीदृशीं त्वां तिमिरे अं

धकारसहिते पथिमार्गेसभयचकितं भयविस्मयाभ्यांस हितंयथास्यात्तथा दृशंनेत्रं विन्यस्यंतींनिरीक्षयंतीं निबि डांधकारदर्शनाद्भूपं अंधकारे निःशंकागमनात्ताद्विस्मयः पुनः कीदृशी मनितरुपति वृक्षे मुहुः पुनः पुनः स्थित्वा मंदंशनैर्मंदानिचरणव्यापारान् वितन्वती मेप्रियतमो अत्रै वागमिष्यतीति मंदंचरणारविंदंधारयंतीति भावः पुनः कीदृशीं कथमपि अंधकारस्यनिबिडत्वात्केनापि प्रकारे णरहः एकांतस्थलं प्राप्तां पुनः कीदृशीं कामस्ययस्तरंगः पुनरुद्बोधःसयेषुतेकामोल्लासाः यैर्वातरंगैर्हस्तपादादिभि रुपलक्षितांउपलक्षणे तृतीया ॥४॥

श्लो०॥ राधामुग्धमुखारविंदमधुपस्त्रैलो
क्यमौलिस्थली नेपथ्योचितनीलरत्नमव
नीभारावतारक्षमः॥ स्वच्छंदंव्रजसुंदरीज
नमनस्तोषप्रदोषश्चिरं कंसध्वंसनधूमके
तुरवतुत्वांदेवकीनंदनः ॥५॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविं
दमहाकाव्ये अभिसारिकावर्णनेसाकांक्ष
पुंडरीकाक्षोनामपंचमः सर्गः ५

इदानीं कविः सर्गांते भक्तजनमाशिषयति राधेति देव कीनंदनः श्रीकृष्णः त्वांभक्तंचिरं अवतुदुरितादूक्षतु कीद शः कृष्णः राधायामुग्धंसुंदरं यन्मुखारविंदंमुखकमलं तस्य मधुपोभ्रमरइवनीलत्वान्मुखपानकर्तृत्वाच्च पुनः की

दृशः अवन्याभारावतारे क्षमः समर्थः अवनिभारावतारांतकः इति वापाठः तदावन्याभुवः भाररूपोऽवतारो येषामसुराणां तेषामंतको नाशकः पुनः कीदृशः स्वच्छंदानां स्वाधीनानां व्रजसुंदरीजनानां गोपीनां मनस्तोषे चित्तप्रतीतौ प्रदोषे राभिमुखमिव राभिमुखे हिनार्थस्तुष्यंति पुनः कीदृशः त्रैलोक्यस्य लोकत्रयस्य यामौलिस्थली वृंदाटवी तस्या नेपथ्योचितमलंकारयोग्यं नीलरत्नमिवास्थितः पुनः कीदृशः कंसस्य मातुलस्य मारणे धूमकेतुरिव स्थितः राधागमने साकांक्ष इत्यर्थः ॥५॥ इति गीत॰टी॰ पंचमः सर्गः ॥५

अथ षष्ठः सर्गः प्रारभ्यते॰

श्लो॰ ॥ अथतांगंतुमशक्तांचिरमनुरक्तांल
तागृहेदृष्ट्वा ॥ तच्चरितंगोविंदे मनसिजमं
देसखीप्राह ॥१॥

अथेति अथशब्दोमंगलार्थः अनंतरंवा सखीगोविंदे कृष्णांतिकमागत्येत्यर्थः तच्चरितं राधाचरितं प्राह उक्तवती किंकृत्वा लतागृहे तां राधां आगंतुं अशक्तां दृष्ट्वा कीदृशीं राधां चिरं अनुरक्तां अनुरागिणीं कीदृशे गोविंदे मनसिजेन कामेन मंदे पीडिते ॥१॥

अथ द्वादशप्रबंधो गुणकरीरागेणारूपकतालेगीयते॰

पश्यतिदिशिदिशिरहसिभवंत ॥ त्वदधर
मधुरमधूनिपिबंत ॥१॥ नाथहरेजयना

थहरे सीदतिराधावासगृहे॥ ध्रु०॥

गुणकरीरागः रागलक्षणं रतोत्सुका कांतपथप्रतीक्षा मालापयंती मृदुपुष्पतल्पे इतस्ततः प्रेरितदृष्टिरार्त्ता श्यामा तनुर्गौणकरीप्रदिष्टा इति अस्मिन्वासकशय्यावर्णने वासवेश्मनि कल्पिततल्पेवा समागमविधिं विदधाना पश्यति प्रियसमागमशय्यां पश्यति स्मप्रियवासकशय्या इति पश्यतीति हेनाथ हेहरे द्विरुक्तिः साराधातववासगृहे सांकेतिकनिकुंजमंदिरे त्वत् त्वत्तः हेतोः सीदति अवसन्नाभवति कथमित्यतआह साराधाएकांतेस्थिता सती दिशिदिशि भवंतंत्वां पश्यति अवलोकयति कीदृशंत्वां अधरवत् नायकाधरामृतवत् मधुराणि मधूनि माध्वीकानि पिबंतं १

त्वदभिसरणरभसेन वलंती ॥ पततिपदानिकियंतिचलंती॥२॥

नन्वेवंचेत्तर्हि किमितिनागतेत्यतआह त्वदभिसरणेतवाभिसारे रभस उत्साहस्तेन दलंती अभिमुखीभवंती कियंतिकतिपयानि पदानि चलंती सती पतति त्वद्दूरहमूर्छयागंतुं असमर्थेत्यर्थः॥२॥

विहितविशदबिसकिसलयवलया॥जीवतिपरमिहतवरतिकलया॥३॥

हाकष्टमेवंचेदशक्तातर्हि कथंजीवतीत्यत आह हे कृष्ण साराधातवरतेः कलयास्फुरतलेशचिंतनेन इहसमये परं केवलंजीवति जीवनहेतुरन्योनास्तीत्यर्थः कीदृशी विहिता

स्फुताः विशदाः शुभ्रा बिसकिसलयाः मृणालांकुराएव वलयाः कंकणानियस्याः सा ॥३॥

मुहुरवलोकितमंडनलीला ॥ मधुरिपुरहमिति भावनशीला ॥४॥

मुहुरिति साकीदृशी पूर्वपदेनान्वयः पुनः पुनः अवलोकिता मंडनलीला अलंकारविलासोयया तेन विनानिरर्थकमिति पुनः पुनः वदतिइति पुनः कीदृशी अहं मधुरिपुः कृष्ण इतिभावनं ध्यानमेव शीलं स्वभावः सदृशंयस्याः सा ॥४॥

त्वरितमुपैतिनकथमभिसारं ॥ हरिरिति वदतिसखीमनुवारं ॥५॥

तदेवाह त्वरितमिति हरिः मच्चित्तापहारी अभिसारसंकेतस्थलं त्वरितं शीघ्रं कथंकस्माद्धेतोः नोपैति नागच्छतीत्यनुवारं सखीं वदति ॥५॥

श्लिष्यतिचुंबतिजलधरकल्पं ॥ हरिरुपगत इतितिमिरमनल्पं ॥६॥

अपिचश्लिष्यतीति सा हरिरुपगतः प्राप्त इति बुद्ध्याऽनल्पं बहुतिमिरमंधकारं श्लिष्यति आलिंगति चुंबतिचकीदृशंतिमिरं जलधरकल्पं मेघसदृशं स्निग्धत्वान्नीलत्वाच्च कृष्णसाम्यंतिमिरस्य ॥६॥

भवतिविलंबिनि विगलितलज्जा ॥ विलपतिरोदिति वासकसज्जा ॥७॥

भवतीति भवतित्वपि विलंबिनि विलंबं कुर्वति सति वि

गलितलज्जा गतलज्जा सा राधा विलपति हेनिः रूप कथमेतावदौदास्यंमयि त्वयाचारितमिति विलापं करोति रोदिति अश्रूणिमुंचति कीदृशी वासकसज्जा विहितसंविधानेत्यर्थः लक्षणंतूक्तमेव ॥७॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितं ॥ रसिकजनंतनुतामतिमुदितं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदे द्वादशप्रबंधः॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेः उदितंभाषितं इदंगीतं रसिकजनंशृंगाररसभावनाभावितांतःकरणं अतिमुदितं अतिशयेन हर्षयुक्तंतनुतां करोत्वित्यर्थः ॥८॥

श्लो०॥ विपुलपुलकपालिःस्फीतसीत्कारमंतर्जनितजडिमकाकुव्याकुलंव्याहरंती ॥ तवकितवविधायामंदकंदर्पचिंतां रसजलनिधिमग्नाध्यानलग्नामृगाक्षी ॥१॥

इदानींतस्याः त्वदेकपरत्वमाह हेकितवधूर्त सामृगाक्षी मृगशावलोचना तवरसजलनिधिमग्नात्वच्छृंगाररससागरेनिमग्नालीना बभूवेत्यध्याहारः किंकृत्वाअमंदकंदर्पस्यमहतः कामस्यचिंतांस्मरणंविधायहृदिकृत्वाध्यानेन तवैवचित्तेलग्नातत्परा रससागरमग्नाया श्वेष्टितमाह विपुलामहतीपुलकावलीरोमांचपंक्तिर्यस्याः साध्यानकल्पिततवकरस्पर्शेनरोमांचवतीत्यर्थः किंकुर्वंती त्वद्दूतंदूतंतत्खदूता दिकंपरिकल्प्य स्फीतसीत्कारं प्रवृद्धसीत्कारं यथास्यात्त-

था व्याहरंती अंतरभ्यंतरेजनितउत्सादितः जडिमाजडत्वंय स्यां क्रियायां नद्यथातथा काकुनाध्वनिनाध्वनिविकारविशे षेणाकुलंयथास्यात्तथा व्याहरंती ध्यानेन नवस्तनालंभनाध रपाननीवीबंधनोन्मोचनासक्तंपरिकल्प्यमुंचमुंचननमामामि तिनिषेधवाक्यंवदंतीत्यर्थः ॥१॥

श्लोक ॥ अंगेष्वाभरणंकरोतिबहुशः पत्रेपि संचारिणि प्राप्तंत्वांपरिशंकतेवितनुतेश य्यांचिरंध्यायति ॥ इत्याकल्पविकल्पतल्पर चनासंकल्पलीलाशतव्यासक्तापिविनात्वया वरतनुर्नैषानिशांनेष्यति ॥२॥

अंगेष्विति एषावरतनुः सुंदरांगी एषेतिबुद्ध्याप्रत्यक्षी कृत्यवदति राधा अंगेषु हस्तादिषु आभरणं अलंकारं बहुशः करोति अनेनाकल्पः कथितः पत्रेपि वृक्षपत्रेपि संचारिणिपक्ष्यादिनाचलतिसति त्वामागतंपरिशंकते सर्वतोवित र्कयतीत्यर्थः अनेनविकल्पः अपिचत्वामागतं ज्ञात्वातवकाम केलिनिमित्तं शय्यांवितनुते कुरुते अनेनतल्पः कथितः चिरं बहुकालं ध्यायति त्वदागमनोपायं चिंतयति रचनेयंदर्शिता कृष्णसंगमेमया इदमिदं कर्तव्यमित्यनेन संकल्पलीलाशत मुक्तं इतिपूर्वोक्तप्रकारेण आकल्पोभूषणं विकल्पस्तर्कः त ल्परचनाशय्यारचना संकल्पलीलाशतं एतेषुव्यासक्तापि त्वया विनात्वामृतेनिशांरात्रिंनेष्यति प्रभातं प्रापयितुंसमर्था नभविष्यतीत्यर्थः ॥२॥

श्लोकः॥ किंविश्राम्यसिकृष्णभोगिभवने
भांडीरभूमीरुहिभ्रातर्यासिनहष्टिगोचर
मितःसानंदनंदास्पदं॥ राधायावचनंतदध्व
गमुखान्नंदांतिकेगोपतो गोविंदस्यजयंति
सायमतिथिप्राशस्त्यगर्भागिरः॥३॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतगीतगोविं
दमहाकाव्येवासकसज्जावर्णनेसोत्कंठ
वैकुंठोनामषष्ठःसर्गः॥६॥

अधुनाकविः सर्गांतेभक्तानाशिषयति किमिति गोविंदस्यकृष्णस्य गिरः वाचः जयंतिसर्वोत्कर्षेण वर्त्तंते कीदृशाःगिरः सायंकालेतिथीनां प्राशस्त्यं प्रशंसातद्गर्भेआशयेयासांताः व्याजोक्तिनामालंकारः कथंभूतस्यगोविंदस्य नंदांतिकेनंदगोपपार्श्वेतत्ताहृक् संकेतसूचनारूपं अध्वगमुखाभिःस्थलेराधायाः वचनंगोपतःगोपनंकुर्वतः श्रुण्वतः किंतद्वचनंतत्राह हेभ्रातः पथिकइतिकोमलामंत्रणे भांडीरभूमिरुहि भांडीरनाम्निवटवृक्षे किंविश्राम्यसि विश्रामंमाकृथाः तत्रहेतुः कृष्णश्वासौभोगीचतस्यभवनेकृष्णसर्पवासे पक्षे कृष्णस्यभोगिनः शृंगारिणोविलासगृहे पक्षद्वयेनेहस्थेयमितिभ्रातृपदोपादानं श्लेषालंकारश्चात्र तर्हिक्वयामीत्यतआह इतोवदात् दृष्टिगोचरं प्रत्यक्षीक्रियमाणंतत्सानंदं सकलं द्विमितनंदस्यास्पदंनंदगोपगृहंनयासिः अपितुयाहीतिराधावचनंअध्वगमुखान्नंदांति

केश्यण्वतो गोविंदस्य गिरोजयंतीत्यर्थः सोत्कंठउत्कंठासहितो वैकुंठश्रीकृष्णोयत्र॥ ३ ॥

अथसप्तमसर्गः प्रारभ्यते

श्लो०॥ अत्रांतरेचकुलटाकुलवर्त्मपातसंजातपातकइवस्फुटलांछनश्रीः॥ वृंदावनांतरमदीपयदंशुजालैर्दिक्सुंदरीवदनचंदनबिंदुरिंदुः॥ १॥

अधुनाचंद्रोदयव्याजेनराधायाविरहव्यथाधिक्यंवर्णयन्नाह अत्रांतरइति अत्रांतरेस्मिन्नवसरे इंदुश्चंद्रः अंशुजालैः किरणसमूहैः वृंदावनांतरं वृंदावनमध्यप्रदेशं अदीपयत् प्रकाशितवान् विप्रलंभहेतुत्वं दर्शयन् विशिनष्टि कीदृशः इंदुः स्फुटाव्यक्तालांछनश्रीः कलंकशोभायस्य कथंभूतइव कुलटानां कृष्णाभिसारिकाणां कुलस्यसमूहस्यवर्त्मपातः संकेतमार्गप्रतिरोधकस्तेनसंजातमुत्पन्नंपातकंयस्यतादृशइव कुपानकृतः कलंकोव्यक्तोभवतीतिचंद्रस्योद्दीपनत्वमाह पुनःकीदृशः दिशएवसुंदर्यः नायिकास्तासांवदनस्यमुखस्यचंदनबिंदुः श्रीखंडतिलकइवस्त्रीतिलकोवर्तुलोभवति असतीनांचंद्रोदयेगमनाभावाद्धर्मपातः अत्ररूपकोत्प्रेक्षेलंकृती ॥१॥

श्लो०॥ प्रसरतिशशधरबिंबेविहितविलंबेचमाधवेमधुरा॥ विरचितविविधविलापंसापरितापंचकारोच्चैः॥ २॥

अथविप्रलब्धानायिकावर्ण्यते तल्लक्षणंभरते प्रविल सदनुरागादूतिकांप्रेष्य पूर्वंसरागसमपिधायकापिसंकेतभू मौ नामिलतिखलुयस्याः वल्लभोदैवयोगात् प्रवदति भरतस्तां नायिकांविप्रलब्धांप्रसरतीति साराधाविरचितःकृतःविधि पोनानाप्रकारोविलापोयत्र उच्चैर्महांतंपरितापंदुःखंचकारस्म लवती कसति शशधरबिंबेचंद्रमंडलेप्रसरतिउद्गच्छति सति माधवेकृष्णो विहितविलंबेसंकेतागमनंप्रतिकालातिक्रमं कृतवतिसति ॥२॥

अथत्रयोदशप्रबंधो गौडमालवरागेणप्रति मठतालेगीयते

कथितसमयेपिहरिरहहनययौवनं॥ ममवि फलमेतदनुरूपमपियौवनं॥१॥ यामिहेक मिहशरणंसखीजनवचनवंचिता॥ ध्रु०॥

विलापमेवगीतेनाह कथितेति गीतस्यास्यमालवगौडी रागः प्रतिमंठस्तुतालः हे इतिस्वचित्तसंबोधनं इहनिर्जने वनेसख्याएवजनस्यवचनैः कृष्णागमनवेदकैर्वंचिताप्रता रिता अहंकंपुरुषंशरणं रक्षितारंयामिगमिष्यामिकिंतु कमेवजलमेवशरणंयामि जलप्रवेशोवरमित्यर्थः किमित्य तआह अहहेत्याश्चर्येहरिःकृष्णःकथितसमयेपिउक्तका लेपि वनंवृंदावनंसंकेतस्थानंनययौनजगाम कृष्णोपभो गाभावात् ममैतदनुरूपंयोग्यमपियौवनंविफलंनिरर्थ कम्॥१॥

यदनुगमनायनिशिगहनमपिशीलितं ॥ ते
नममहृदयमिदमसमशरकीलितं ॥ २॥

यदिति मयायस्यकृष्णस्यानुगमनायस्फुरतेनसंतोष यितुंनिशिरात्रौगहनमपिनिर्जनवनमपिशीलितंसेवितं तेनकृष्णेनहेतुना ममइदंहृदयंमदीयंचित्तं असमशरेण कामेनकीलितंविद्धं कृष्णागमनाभावात् ॥ २॥

ममरणमेववरमतिविलथकेतना ॥ किमि
तिविषहामिविरहानलमचेतना ॥ ३॥

ममेति इहवनेअचेतनाज्ञानशून्याविरहानलंवियो गाग्निंकिमितिविषहामिंसहामि तस्मान्ममरणं एववं रंश्रेष्ठं मरणेविरहानलाभावात् कीदृशीअहं अतिवित थंअतिव्यर्थमेवशरीरंयस्याः कृष्णेनशरीरसौंदर्योपभो गाभावात् ॥ ३॥

मामहहविधुरयतिमधुरमधुयामिनी ॥
कापिहरिमनुभवतिकृतसुकृतकामिनी ॥ ४॥

मामिति अहहेतिदुःखानुकारे मधुरमधुयामिनी मनोज्ञावसंतरात्रिर्मांविधुरयतिविक्लवयति कापिकृतं सुकृतंपुण्यंयस्यातादृशीकामिनीकांताहरिं कृष्णमनुभ वतिउपभुंक्ते ॥ ४॥

अहहकलयामिवलयादिमणिभूषणं ॥ ह
रिविरहदहनवहनेनबहुदूषणं ॥ ५॥

अहहेति अहंवलयादिमणिभूषणंकंकणप्रभृतिसु

कालंकारं हरिविरहदहनवहनेन कृष्णवियोगधारणेन हे तुनाबहुदूषणं अतिशयापरकलयाभिमन्ये प्रियदर्शनेनस्त्री णांअलंकारसाफल्य मितिभावः॥५॥

कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया॥
स्रगपिहृदिहंतिमामतिविषमशीलया॥६

कुसुमेति स्रगपिपुष्पमालापिअतनुशरलीलयाकं दर्पबाणविलासेन मांहृदिहंति किंदृशींमांकुसुमवत्सु कुमाराकोमलातनुःशरीरंयस्याः सा कीदृश्या अतनुशर लीलया अतिविषमं अतिदारुणंशीलंस्वभावोयस्याः त या बाणेनाहिक्षतंक्रियतेनपुष्पादिना॥६॥

अहमिहनिवसामिनगणितवनवेतसा॥
स्मरतिमधुसूदनोमामपिनचेतसा॥७॥

अहमिति गणितवनवेतसा गणिताप्रतिवनं कृष्णम न्वेषयंत्यापरिसंख्यातावनवेतसवृक्षाययासा अहंइहकुं जेकिंननिवसामि अपितुवसाम्येव अहंतुनअसमर्था शिं रश्चालनेपि एवंविधामपिमांमधुसूदनः कृष्णश्चेतसापिन- स्मरति आश्चर्यमित्यर्थः

हरिचरणशरणजयदेवकविभारती॥वस
तुहृदियुवतिरिवकोमलकलावती॥८॥
इतिश्रीगीतगोविंदत्रयोदशःप्रबंधः॥

हरीति हरिचरणौरक्षितारौयस्यसचासौजयदेवक विस्तस्य भारतीगीतरूपासरस्वती भक्तानांहृदिमनसिव

सतु कीदृशीभारती कोमलाअनिष्ठुरवर्णा कलावतीकाचित् कलायुक्तानकेव युवतिरिव यथानायकस्दये कोमलकलावतीसुकुमारांगी चतुःषष्टिकामकलायुक्ताचनायिका वसति ॥८॥

श्लोकः ॥ तत्किंकामपिकामिनीमभिसृतःकिं वाकलाकेलिभिर्बद्धोबंधुभिरंधकारिणिवनोपांतेकिमुद्भ्राम्यति ॥ कांतःक्लांतमना मनागपिपथिप्रस्थातुमेवाक्षमः संकेतीकृतमंजुवंजुललताकुंजेपियन्नागतः ॥१॥

कृष्णास्यविलंबेतर्कमाह तत्किमिति कांतःकृष्णः संकेतीकृतः अभिसरणस्थानंसंपादितः योमंजुर्मनोहरः वंजुललताकुंजः वेतसलतागृहं तस्मिन्नपियस्मान्नागतः नायातः तस्मात्कारणात्कामपिकामिनींनायिकामभिसृतः तदभिमुखंगतः किंवाथवा बंधुभिर्मित्रैः कलाकेलिभिः हास्यादिक्रीडाभिर्बद्धः यंत्रितःअथवाअंधकारिणितमोयुक्ते वनोपांतेकिं भ्राम्यति तमसिमार्गभ्रमात् भ्रमणंयुज्यतएव अभ्यस्तस्यभ्रमाभावइतिचेत्तत्राह क्लांतमनाः मन्निमित्तं समाकुलमंतः करणंयस्यसन् पथिमनागपि अल्पमपिप्रस्थातुं आगंतुंअक्षमःकिंअसमर्थःकिं अत्रअपिशब्दःकिमर्थःउक्तापेयंनायिकाउक्ताभवतिसायस्याः संकेतनागतः प्रियः तस्यनागमनेहेतुंचिंतयंत्याकुलायचेति संशयाक्षेपालंकारोयम् ॥१॥

श्लो०॥ अथागतंमाधवमंतरेणसखीमियं वीक्ष्यविषादमूकाम्॥ विशंकमानारमितं कयापिजनार्दनंदृष्टवदेतदाह॥ २॥

अथेति अथानंतरं इयं राधा माधवंकृष्णमंतरेणविना आगतांसखींवीक्ष्यदृष्ट्वा एतद्गीतेनवक्ष्यमाणमाह कीदृशीं सखींविषादेनकार्यासिद्ध्यामूकां वक्तुमक्षमां कीदृशीराधा जनार्दनंकृष्णं कयापिकामिन्यारमितंक्रीडितं विशंकमाना तर्कयंती कथंदृष्टवत् कामिन्यासहितंकृष्णं दृष्ट्वेत्यर्थः य द्यदृष्टाभिधीयतेतथाप्राहेत्यर्थः उक्तिः एषाउन्मादतः अत्रो पेंद्रवज्रावृत्तम् ॥२॥

अथचतुर्दशप्रबंधो वसंतरागेणएकताली तालेगीयते

स्मरसमरोचितविरचितवेषा॥ गलितकुसुमदलविलुलितकेशा॥१॥ कापिचपला मधुरिपुणा विलसतियुवतिरधिकगुणा॥ ध्रुवपदं॥

दृष्टवदित्युक्तंतद्गीतेनाह गीतस्यास्यवसंतरागः स्मरे ति हेसखि कापियुवतिः कामिनी मधुरिपुणा कृष्णेनसह विलसतिक्रीडति कीदृशी साअधिकगुणा अतिशयित सौंदर्यादिगुणैर्युक्ता स्मरसमरोचितः कामयुद्धयोग्यः विरचितःकृतःवेषोलंकारादिर्ययासा पुनः कीदृशीगलिता निकुसुमानि येभ्यः तादृशाः दरविलुलिताईषदितस्ततो-

व्यस्ताः केशाः यस्याः सा विपरीतरतियुक्ता॥१॥

हरिपरिरंभणवलितविकारा॥कुचकलशोपरि तरलितहारा॥२॥

हरेः परिरंभणेनालिंगनेन वलितः संभक्तोललितोमनोहरोवा विकारोकामभावोयस्याः सा कुचकलशयोरुपरिस्तनपयोर्मस्तके तरलितश्चंचलो हारोयस्याः सा॥२॥

विचलदलककलिताननचंद्रा॥तदधरपानरभसकृततंद्रा॥३॥

विचलदिति विचलद्भिः कंपमानैरलकैः चूर्णकुंतलैः ललितः सुंदरः आननचंद्रो मुखचंद्रोयस्याः सा पुनः कीदृशी तस्यकृष्णस्य ओष्ठपान हर्षेण कृता तंद्रा रतिकरणातु भवनिद्रायया सा॥३॥

चंचलकुंडलदलितकपोला॥मुखरितरशनजघनगतिलोला॥४॥

चंचलेति चंचलाभ्यां कुंडलाभ्यां दलितौ संघृष्टौ कपोलौ यस्याः सा पुनः कीदृशी मुखरिता शब्दसहिता रशना कांचीयस्मिन्जघने तस्यगत्याचांचल्येन लोला चंचला॥४

दयितविलोकितलज्जितहसिता॥बहुविधकूजितरतिरसरसिता॥५॥

दयितेति दयितस्य कृष्णस्य विलोकनेन मुखवीक्षणेन लज्जितं संजातलज्जं हसितं हास्यं यस्याः सा पुनः कीदृशी बहुविधपिकशिखिकलहंसादीनामिवनानाप्रकारकूजित

यत्रएतादृशोरतिरसः क्रीडारसस्तेनरसितात्दृष्टा ॥५॥

विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा ॥ श्वसितनि
मीलितविकसदनंगा ॥६॥

विपुलेति विपुलाबहुलाः पुलकारोमांचायस्याः पृथु
र्महान्वेपथुः कंपोभंगइवयस्याः सा च पुनः कीदृशी श्वसि
तं सुरतायासेनजनितोनिःश्वासः निमीलितं परमानंदावा
प्त्याजनितं नेत्रनिमीलितंच ताभ्यां विकसन् प्रकटीभवन् अ
नंगः कामोरतेोलक्षणोयस्याः सा निमीलितेत्यनेनच्युतका
लः सूचितः ॥६॥

श्रमजलकणभरसुभगशरीरा ॥ परिपतितो
रसिरतिरणधीरा ॥७॥

श्रमेति श्रमजलकणभरेण सुरतायासघर्मजलाधि
क्येन सुभगंमनोज्ञं शरीरं यस्याःसा एतेनसात्विकभावोस्य
भिःसूचिता सात्विकाभावाः पूर्वमुक्ताः पुनःकीदृशी उरसि
परिपतिता कृष्णावक्षस्स्थलं प्राप्यस्थिता रतिः सुरतंरणइव
तत्रधीरा ॥७॥

श्रीजयदेवभणितं हरिरमितं ॥ कलिकलु
षंजनयतुपरिशमितं ॥८॥ इतिश्रीगीतगो
विंदेचतुर्दशःप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितमुक्तं वर्णितमित्यर्थः
यद्धरेः रमितं कृष्णस्य संभोगः तत्कलेः कलियुगस्य कलुष
पापं गायकानांश्रोतॄणांचपरिशमितं शांतं जनयतु शमन-

करोतु॥८॥

श्लो०॥ विरहपांडुमुरारिमुखांबुज द्युतिरयं
तिरयन्नपिवेदना॥ विधुरतीवतनोतिमनो
भुवःसुहृदयेहृदयेमदनव्यथां॥१॥

विरहेति अये हेसखि चंद्रदर्शनविषादेनसखीं प्रति ब्रूते अयंविधुश्चंद्रः ममहृदयेमदनव्यथांकामपीडांअतीवात्यर्थेनतनोति विस्तारयति उद्दीपकविभावनत्वात् कीदृशोविधुः विरहेणमहियोगेनपांडुधूसरयन्मुरारेः मुखांबुजं कृष्णास्यवदनकमलंतस्यद्युतिरिवद्युतिर्यस्यसः पुनःकीदृशः वेदनामपितिरयन् आच्छादयन् व्यथाजनकत्वेहेतुमाह मनोभुवः कामस्यसुहृन्मित्रं॥१॥

अथपञ्चदशप्रबंधो गुर्जरीरागेणएकताली
तालेगीयते

समुदितमदनेरमणीवदनेचुंबनवलिताधरे
॥ मृगमदतिलकलिखितसपुलकं मृगमि
वरजनीकरे॥१॥ रमतेयमुनापुलिनवने॥
विजयीमुरारिरधुना॥ध्रु०॥

पूर्वगीतेन कस्याश्चिद्विपरीतस्तदुक्तं अधुनाकस्याश्चित्स्वाधीनभर्तृकायानायककर्तृकांक्रीडामाह समुदितेति स्वाधीनभर्तृकालक्षणं यस्यारतिगुणाकृष्टः पतिः पार्श्वनमुंचति धित्रिविभ्रमैर्युक्तास्वाधीनपतिकायथा इतिगुर्जरी रागः हेसखि अधुनाअस्मिन्कालेयमुनापुलिनेयद्वनंतस्मिन्

विजयीजयशीलोमुरारिः कृष्णोरमतेक्रीडति कथंरमतइत्य तआह रम्यतेस्यामितिरमणीतस्याः सुखेसपुलकंरोमांच- सहितंयथास्यात्तथा मृगमदतिलकं कस्तूर्याः तिलकंलिख ति कीदृशेवदने समुदितः समुपचितः मदनः कामोयत्र स कामइत्यर्थः चुंबनेनवलितः स्वस्वीकृत्यसंकोचितःअध रोयस्य तस्मिन्चुंबनंदत्वातिलकंलिखतीत्यर्थः कस्मिन्क इव रजनीकरेचंद्रे मृगमिवलिखतीत्यर्थः ॥१॥

घनचयरुचिरेरचयतिचिकुरेतरलिततरुणा नने ॥ कुरबककुसुमंचपलासुषमंरतिपति मृगकानने ॥२॥

घनेतितस्याः घनचयरुचिरे मेघसमूहमनोहरे चिकुरेके शेजातावेकवचनं कुरबककुसुमं अम्लानपुष्पंवाकोटिपुष्पं वा रचयतियथास्थानमर्पयति पुनः कीदृशे तरलिताश्चं चलीकृतानि तरुणानामाननानि मुखानियेन अतिसुंदर तथा वीक्षणार्थं कीदृशंकुसुमं चपलावत् विद्युदिव सुषमाशो- भायस्य लक्ष्यलक्षितयालोहितत्वाच्चविद्युत्साम्यं पुनःकी दृशे रतिपतिः कामः सएवमृगस्तस्य कानने यथामृगवासो वनेतथाचिकुरेकामइति कामजनकेइत्यर्थः अस्मिन्नेवमेघे विद्युद्रचिततरुणानांमेघसमयः कामजनकइतिमेघोदयेह रिणानामतिसुखमुत्पद्यते ॥२॥

घटयतिसुघनेकुचयुगगगनेमृगमदरुचि रूषिते ॥ मणिसरममलतारकपटलनख

पदशशिभूषिते ॥३॥

घटयतीति स्तनघने निबिडे कुचयुगगगने स्तनद्वयाकाशे अमलं निर्मलं मणिसरं मुक्ताहारमेव तारकपटलं नक्षत्रसमूहं घटयति योजयति मृगमदरुचिः कस्तूरिकादीप्तिस्तया रूषिते पुनः कीदृशे नखपदं नखक्षतं तदेव शशी द्वितीया चंद्रस्तेन भूषिते अलंकृते गगनपक्षे शोभिता घना मेघास्तैर्भिन्नस्तदुपमार्थ ॥३॥

जितबिसशकले मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले॥ मरकतवलयं मधुकरनिचयं वितरति हिमशीतले॥४॥

जितेति मृदुभुजयुगले कोमलबाहुद्वये मरकतवलयं मरकतरत्नखचितकंकणमेव मधुकरनिचयं भ्रमरसमूहं वितरति ददाति विरचतीत्यर्थः कीदृशे भुजयुगले जितबिसशकले जितं सदृशीकृतं मृणालखंडं येन पुनः कीदृशे करतलमेव नलिनीदलं पद्मपत्रं यत्र हिमवत् शीतले संतापहरत्वात् पद्मिनीपत्रयुक्ते बिसशकले भ्रमरसमूहस्तिष्ठतीति रूपकालंकारः ॥४॥

रतिगृहजघने विपुलापघने मनसिजकनकासने॥ मणिमयरशनं तोरणहसनं विकिरति कृतवासने॥५॥

रतीति रतेः शृंगारस्य गृहे आश्रये जघने नितंबे मणिमयरशनं मुक्तामयीं मेखलां विकिरति ददाति कीदृशे जघने वि

पुलंमहत्तरं अपघनंशरीरंयस्य अतिमांसलइत्यर्थः पुनः कीदृशे मनसिजस्य कामस्य कनकनिर्मितेसिंहासने इव कीदृशंमणिमयरशनं तोरणस्यवंदनमालिकायाहसनं उपहासोयस्मात् यदाराजासिंहासनेउपविशति तदावंदनमालिकाबध्यते पुनःकीदृशे कृतंदत्तंवासनंवस्त्रंयस्मिन्वस्त्रोपरिमेखलांबध्नातीत्यर्थः यद्वा कृतंकामेन वासनं स्थानंयत्रतादृशे ॥ ५॥

चरणकिसलयेकमलानिलयेनखमणिगणपूजिते॥ बहिरपवरणंयावकभरणंजनयतिहृदियोजिते ॥ ६॥

चरणेति चरणकिसलयं पदमेवपल्लवंतस्मिन् यावकभरणं अलक्तकपूरणंजनयति करोतीत्यर्थः कीदृशेचरणकिसलये हृदियोजिते कृष्णानुरागातिशयात् स्वहृदयमापितेस्वहृदयेतस्याभरणं कृत्वायावकंरचयतीत्यर्थः कीदृशे हृदिकमलायाः निलयेआश्रये कीदृशेकिसलये नखाएवमणिगणाः पुष्परागादि रत्नसमूहास्तैः पूजिते अर्चिते कीदृशंयावकभरणं बहिरपवरणंबाह्यमाच्छादकंयत्तहितरतीति ॥ ६॥

रमयतिसुदृशंकामपिसदृशंखलहलधरसोदरे॥ किमफलमवसंचिरमिहविरसंवदसखिविटपोदरे॥ ७॥

रमयतीति हेसखिखलेदुर्जने बलभद्रस्यसोदरेभ्रात

रिकृष्णे कामपि स्तृदशं शोभने दृशौ नेत्रे यस्यास्तां नायिकां सदृशं यौवनरूपगुणादिभिस्तुल्यं यथास्यात्तथा रमयतिस तिक्रीडतिसति इहविटपोदरलतागृहे अफलं निष्प्रयोजकं विरसं रसरहितं यथास्यात्तथाचिरं बहुकालं किमवसंस्थितास्मि हेसखित्वंवदकथय हलवाहकस्य सोदरइनिसाभिप्रायं खलइति क्रोधविभावना ॥७॥

इहरसभणनेकृतहरिगुणनेमधुरिपुपदसेवके॥ कलियुगचरितंनवसतुदुरितंकविनृपजयदेवके॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदे पंचदशः प्रबंधः॥

इह मथि कवीनां नृपेजयदेवके कलियुगेचरितमाचरितं कलियुगेनचरितंवादुरितं पापंनवसतुनतिष्ठतु प्रार्थनायांलोट् कीदृशेरसस्यशृंगाररसस्य भणनंकथनंयस्य मधुरिपोः कृष्णस्यचरणसेवके कर्तरिण्वक् अतएवकृतं हरेर्गुणानांगुणनंचिंतनंयेन ॥८॥

श्लोकः॥ नायातः सखिनिर्दयोयदिशठस्त्वं दूतिकिंदूयसे स्वच्छंदंबहुवल्लभः सरमते किंतत्रतेदूषणम्॥ पश्याद्यप्रियसंगमायदयितस्याकृष्यमाणंगुणैरुत्कंठार्त्तिभरादिव स्फुटदिदंचेतः स्वयंयास्यति॥१॥

कृष्णस्यागमनात् दुःखितांसखीमाश्वासयंत्याह नायातइति हेसखि हेदूति दूत्यकर्मकुशलेयदिनिर्दयः दया

रहितः शठः धूर्तो वंचकः कृष्णोनायातः तर्हिकिंत्वंदूयसे संतप्ताभवसि अनागमने कारणमाह बह्वोवल्लभास्त्रियो यस्यसः कृष्णः स्वच्छंदं स्वेच्छयातत्रस्थानेरमतेक्रीडति तेनतव किंदूषणंकः अपराधः नकोपीत्यर्थः तर्हिकथमत्रा गमिष्यतीत्यतआह पश्येति हेसखि अद्येदानीममइदंचे तोमनः प्रियसंगमाय कृष्णसंभोगार्थंस्वयमेवयास्यति इ तित्वंपश्यजानीहि कीदृशंचेतः दयितस्यकृष्णस्यगुणैः सौंद र्यादिभिः आकृष्यमाणंवशीकृतं पुनः कीदृशंउत्कंठाऔत्सु क्यंआर्तिः कामपीडातयोः भरोतिशयस्तस्मात्द्विंस्फुटत् बहिर्भवत् अपरमपि वस्त्वंतरसंकुलेस्थानेस्थितंवस्तु साक र्याद्बहिर्भवतीतिस्फुटत् विदलदितिवा अन्योपिगुणैरज्जु भिराकृष्टः सन्प्रयातीति अत्रोत्प्रेक्षालंकारः ॥१॥

अथषोडशप्रबंधो देशाकरागेणरूपकता लेगीयते॰

अनिलतरलकुवलयनयनेन ॥ तपतिनसा किसलयशयनेन ॥ सखियारमितावनमा लिना ॥ ध्रु०॥१॥

देशाकरागः अनिलेति हेसखि यानायिकावनमालिना कृष्णेनरमिताक्रीडिता साकिसलयशयनेननवपल्लवश य्यायांनतपतिनोपतप्ताभवति अथवायावनमालिनाअर मिता माहशीसा किसलयशयनेन तपति अपितुतपत्ये वेतिकाकुः कीदृशेनवनमालिना अनिलेनवायुना तरलंचं

चलं यत्कुवलयं नीलोत्पलं तत्‌ हृत्‌ नयने यस्य सतेनसान्द्रं रसावलोकनादितिभावः अस्मिन्‌ गीते संभोगवियोगौज्ञतव्यौ १

विकसितसरसिजललितमुखेन॥ स्फुरति नसामनसिजविशिखेन॥२॥

विकसितेति विकसितं प्रफुल्लितं यत्सरसिजं कमलं तद्वन्मनोहरं ललितं आननं यस्य स एवंभूतेन वनमालिना यारमिता सा मनसिजविशिखेन कामबाणेन नस्फुरति न विद्धा भवतीति संभोगे वियोगेतु नस्फुरत्येवेति काका॥२॥

अमृतमधुरमृदुतरवचनेन॥ज्वलति नसा मलयजपवनेन॥३॥

अमृतेति अमृतवत्‌ मधुराणि मनोज्ञानि मृदुतराणि अतिकोमलानि वाक्यानि यस्य तेन वनमालिना यारमिता सा मलयजपवनेन मलयानिलेन नज्वलति नसंदीप्यते संभोगे वियोगेतु सानज्वलति अपितु ज्वलत्येव॥३॥

स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन॥लुठति नसा हिमकरकिरणेन॥४॥

स्थलेति स्थलोद्भवजलरुहाणां पद्मानां रुचिरिव रुचिर्येषां तादृशौ करौ चरणौ च यस्य तेन वनमालिना यारमिता साहिमकरस्य किरणेन चंद्रस्य दीप्त्या न लुठति नोतसा भवति इति संभोगे वियोगेतु नतपति अपितु तपत्येव स्थलेपद्म स्यानिलोहितत्वेनोपादानं॥४॥

सजलजलदसमुदयरुचिरेण॥ दलति नसा

त्हदिचिरविरहेण ॥५॥

सजलेति सजलजलदसमुदयवत् सोदकमेघोदयवत् रुचिरः सुंदरस्तेन वनमालिना यारमिता साह्रदिमनसिचिरः हृभरेणाविरहाधिक्येन नदलति नविदीर्यते इति पूर्ववत्ज्ञेयं ५.

कनकनिकषरुचिशुचिवसनेन ॥श्वसतिन सापरिजनहसनेन॥ ६॥

कनकेति कनकनिकषस्यसुवर्णरेखायारुचिरिव शुचिविमलं वस्त्रं यस्य पीतांबरेणेत्यर्थः तेनवनमालिनायारमिता सापरिजनहसनेन लोकहास्येन सखीहास्येन नश्वसतिसंभोगे वियोगेतुपरिजनहसनेन सपत्नीहसनेननश्वसति अपितु श्वसत्येव ॥६॥

सकलभुवनजनवरतरुणेन ॥ वहतिनसा रुजमतिकरुणेन ॥७॥

सकलेति सकलभुवनेत्रैलोक्येयेजनाः युवानस्तेभ्यो विवरेणश्रेष्ठेनतरुणेन यूना अतिकरुणेनातिदयावता वनमालिनायारमिता सारुजं पीडांनवहति इतिसंभोगे वियोगेतु सारुजं वहत्येव कीदृशेन कृष्णेन करुणांदया अतिक्रांतेन निर्दयेनेत्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवभणितवचनेन ॥ प्रविशतुहरिरपिहृदयमनेन ॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदेषोडशः प्रबंधः ॥

अनेनश्रीजयदेवभणितं यद्वचनं गीतरूपंतेन हरिः कृष्णो

पित्तदयंभक्तानां चित्तंप्रविशतु पुण्यदातृत्वात् कीदृशंत्त्
दयं हरिचरणचिंतनात् विनष्टपापमितिभावः ॥ ८॥

श्लोकः॥ मनोभवानंदनचंदनानिलप्रसीदरे
दक्षिणमुंचवामतां॥ क्षणंजगत्प्राणविधाय
माधवंपुरोममप्राणहरोभविष्यसि ॥१॥

पीडयंतं मलयानिलंप्रार्थयते मनोभवेति हेचंदनानि
लमलयसंबंधिवातप्रसीदममोपरिप्रसन्नोभव रेइत्याक्षे
पसंबोधनंदुःखकारित्वात् दक्षिण त्वं वामतांप्रतिकूलतां
मुंचत्यज चंदनसंसर्गित्वात्तववक्रत्वंनोचितमितिभावः नतु
मयिवामत्वंनास्तीत्यतआह हेमनोभवानंदन काममानंद-
यसीति नदुष्टोपेनैवमत्प्रातिकूल्यमाचरसीत्यर्थः यदिच
वामतामपिनमुंचसि तदा हे जगत्प्राणजगतांप्राणभूत क्ष
णंअल्पकालं माधवंपुरोविधाय कृष्णमग्रेकृत्वा ममप्राण
हरोभविष्यसि प्राणगमनसमयेहि कृष्णदर्शनं अतिदुर्लभं
इतिजगतां प्राणस्यप्राणसंरक्षणसमुचितमितिभावः द-
क्षिणस्यवामत्वंजगत्प्राणस्य प्राणहरत्वमिति विरोधनामा
लंकारस्य ॥१॥

श्लो०॥ रिपुरिवसखीसंवासोयंशिखीवहि
मानिलो विषमिवसुधारश्मिर्दूरंदुनोतिमनो
गमम॥ हृदयमदयेतस्मिन्नेवंपुनर्वलतेबला
त् कुवलयदृशांवामः कामोनिकाममनिरंकुशः २

पुनरपिसखींप्रत्याह रिपुरिति सअयंसखीसंवासः

सखीभिः सहस म्यक् वासोवासस्थानं रिपुरिव शत्रुरिव मम मनोतिसंतापयति हिमानिलः शीतलवायुः शिखीव वन्हिरिव ममनोदुनोति सुधारश्मिश्चंद्रो विषं कालकूटमिवदुरंदु नोत्यतिसंतापयति तस्मिन्अदये करुणारहिते प्रिये एवं विचारितमेव ममत्वदयं पुनः पुनरपिबलात्हृ गढ्लते निवार्यमाणमपि तत्रैव निर्गच्छतीत्यर्थः यतः कुवलयदृशां नीलोत्पलाक्षीणां कामः कंदर्पो निकाम निरंकुशः अतिशयेन स्वेच्छाचारी अपरतंत्र इत्यर्थः अतएव वामः क्रूरः तदुक्तं रसिकरहस्ये निषिद्धे वर्तते प्रायः कामो वामः स्वभावत इति सखीनां रिपुवद्धिमानिलस्य वन्हिवत् सुधांशोर्विषवदिति विरोधालंकारश्चाम ॥१॥

श्लोकः॥ बाधांविधेहि मलयानिल पंचबा
ण प्राणान्गृहाण नगृहं पुनराश्रयिष्ये॥
किंते कृतांत भगिनि क्षमया तरंगै रंगानिसिं-
चममशाम्यतु देहदाहः॥२॥

पुनरपि जीवितनिरपेक्षस्तैम मलयानिलादीन्प्रत्याह बाधामिति हे मलयानिल चंदनवायो बाधां मम पीडां विधेहि कुरु हे पंचबाण हे काम त्वं मम प्राणान्गृहाण यथा पुनरपि अहं गृहं नाश्रयेन यास्यामि तथा प्राणान्गृहाणेत्यर्थः हे कृतांतभगिनि यमस्वसः यमुने त्वयस्समया शांत्या किं यमभगिन्यास्तव शांतिर्नोचितेति भावः त्वं तरंगैः स्वकियैः कल्लोलैः मेअंगानिषिंचक्षालय तेन मम देहदाहः शरीरतापः शाम्यतु

मरणमेवभवत्वित्यर्थः॥३॥

श्लो०॥सांद्रानंदपुरंदरादिदिविषद्वृंदैरमं
दादरादानम्रैर्मुकुटेंद्रनीलमणिभिः संद
र्शितेंदीवरम्॥ स्वच्छंदंमकरंदसुंदरगल
न्मंदाकिनीमेदुरं श्रीगोविंदपदारविंदमशु
भस्कंदायवंदामहे॥ ४॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतगीतगोविं
देमहाकाव्येश्रीनागरनारायणोनाम
सप्तमः सर्गः

सर्गांतेकविर्नमस्करोति सांद्रेति श्रीगोविंदस्यपदा
रविंदंश्रीकृष्णस्यचरणपद्मंवंदामहे नमामः किमर्थं अशु
भस्कंदायअशुभनाशार्थं कथंभूतंपदारविंदसांद्रानंदाः
निबिडहर्षाः पुरंदरादिदिविषदः इंद्रादिदेवास्तेषांवृंदैः स
मूहैरमंदादरात् अतिशयितबहुमानादानम्रैः समंतान्नि
युक्तैः कर्तृभूतैः मुकुटानामिंद्रनीलमणिभिः नीलवर्णैः
मणिभिः करणभूतैः संदर्शितइंदीवरपत्रसोभम् पुनः कीदृ
शं स्वच्छंदंयथास्यात्तथामकरंदवत्सुंदरं पुष्परसवन्मधु
रंयथास्यात्तथागलंत्यामंदाकिन्यावियद्गंगयामेदुरंसांद्रं
स्निग्धमित्यर्थः श्रीशब्दउत्कर्षार्थःनागरश्चतुरोनारायणोय
त्रसः तथाशार्दूलविक्रीडितवृत्तं॥७॥

अथअष्टमसर्गः प्रारभ्यते·

श्लो०॥ अथकथमपियामिनींविनीयस्मर

शरजर्जरितापिसाप्रभाते॥ अनुनयवचनं
वदंतमग्रे प्रणतमपिप्रियमाहसाभ्यसूयं १

अधुनाराधाप्रियंप्रातरागतंदृष्ट्वा साभ्यसूयवचनमेवमाह अथेभि अथानंतरं मंगलार्थेवा कथमपिसकष्टं यामिनींरात्रिंनिनीयनीत्वास्थितासाराधाप्रियंकृष्णंसाभ्यसूयंसेर्ष्यंयथास्यात्तथाह उक्तवती कीदृशीसा स्मरशरैः कामबाणैः जर्जरितापिक्लिष्टापि कीदृशंप्रियं प्रातःसमयेअनुनयाय प्रबोधायवचनंवाक्यंवदंतं पुनः कीदृशंअग्रेप्रणमंतमपिनम्रमपि॥१॥

अथसप्तदशप्रबंधोभैरवरागेणयतिताले गीयते॰

रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलस
निमेषं॥ वहतिनयनमनुरागमिवस्फुटमु
दितरसाभिनिवेशं॥१॥ हरिहरियाहिमाध
वयाहिकेशवमावदकैतववादं॥ तामनुसर
सरसीरुहलोचनयातवहरतिविषादं॥ ध्रु॰

अस्मिन्खंडितानामनायिकावर्ण्यते तल्लक्षणं उल्लंघ्यसमयंयस्याः प्रेयानन्योपभोगवान् भोगलक्ष्म्यांकितः प्रातरागच्छेत्साहिखंडिता १ निद्राकषायकलुषीकृतताम्रनेत्रोनारीनखव्रणविशेषविचित्रितांगः यस्याःकृतोपिगृहमेतिपतिः प्रभातेसाखंडिते निकथिताकविभिःपुराणैः २ साभ्यसूयवचनमेवगीतेनाह रजनीति भैरवरागः तल्लक्षणं

सरोवरस्थेस्फटिकस्यमंडपेसरोरुहेः शंकरमर्चयंती नाल प्रभेद प्रतिपन्नगीता गौरीतनुर्नारदभैरवीयं इति हरिहारि खेदानुकारे अव्ययं हेकेशवयाहि हेमाधवयाहि कोपाधि क्येनद्विरुक्तिः कैतववादंचकपटवाक्यं मावद हेसरसीरुह लोचन कमलनयन तांनायिकांअनुसरगच्छ यानवविषादंह रतिदूरीकरोति कथंविषादवत्वमित्याह हेकृष्णातवनयनं नेत्रंस्फुटंव्यक्तंतस्यानुरागमिववहति धारयति कीदृशंनयनं रजनीजनितेन रात्रिकृतेनगुरुणातिशयेन जागररागेणजा गरोत्पन्नलोहितरागेण कषायितं आरक्तं कृतं पुनःकीदृशं रात्रिजागरेणालसोमंथरोनिमेषः पक्ष्मचलनंयस्य कीदृ शंअनुरागं उदितःकथितः रसस्य अन्य कामिनीविषयशृं गाररसस्याभिनिवेशस्तत्परतायेन मालक्ष्मीः तस्याःधव इत्यनेन तत्पतित्वेनचांचल्यंद्योतितं केशवेत्यनेन क्लेशनाशक त्वेनापि क्लेशशब्दानुवृत्तिवमनुचितमिति द्योतितं ॥१॥

कज्जलमलिनविलोचनचुंबनविरचितनी लिमरूपं ॥ दशनवसनमरुणंतवकृष्णातनो तितनोरनुरूपं ॥२॥

नतुत्वदन्वेषणार्थेजागरान्मेनेत्रयोर्लौहित्यमलंदुः शंकयेत्यतआह कज्जलेति हेकृष्ण तवारुणं तांबूलरागेण लोहितं दशनवसनं अधरः तनोः शरीरस्यानुरूपंसादृश्यं तनोति विस्तारयति कीदृशंदशनवसनं कज्जलेनांजनेन मलिनेश्यामेयेविलोचनेनेत्रे तयोश्चुंबनेनविरचितंकृतं

नीलिमरूपंश्यामतारूपंयस्य आरक्ताधरस्यनेत्रचुंबनेन श्यामताप्रतिपादनात् तनोरनुरूपत्वं अन्यायांकामिन्यां कृष्णस्यानुरागः स्फुचितः ॥२॥

वपुरनुवहतितवस्मरसंगरखरनखरक्षतरे
खं॥ मरकतशकलकलितकलधौतलिपेरिव
रतिजयलेखं॥ ३॥

किंच वपुरितिहे कृष्णा नववपुः शरीरंरतिजयलेखंरक्तरतिविजयप्रशस्तिलेखनपत्रं अनुवहति अनुकरोति कीदृशं वपुः स्मरसंगरेकामयुद्धेखराणांतीक्ष्णानांनखानांक्षतान्येव रेखापत्रकस्याइव मरकतशकलेनीलमणिखंडेकलितानि मिलितायाकलधौतलिपेः रक्तवर्णविरचिताक्षरस्यविन्यासस्येव वपुषोनीलत्वान्नखक्षतस्फुटरक्तत्वान्मरकतखंडार्पितरक्तवर्णाक्षरसाम्यं ॥३॥

चरणकमलगलदलक्तकसिक्तमिदंतववृ
दयमुदारं॥ दर्शयतीवबहिर्मदनद्रुमनव
किसलयपरिवारं॥ ४॥

ननु मार्गे विस्मृत्यगच्छतोमेवपुषिवनेकंटकादिस्पर्शादिवंदृश्यतेनतुनखांकमित्यतआह चरणेति इदंउदारं मनोहरंतवहृदयं मदनद्रुमस्यकामवृक्षस्यहृदयांतर्गतस्य नवकिसलयपरिवारं नूतनपल्लवसमूहंबहिर्दर्शयतीव प्रकटयतीव कीदृशंहृदयं चरणकमलादन्यस्त्रीपादपद्मपात्गलतास्रवताअलक्तकेनसिक्तंउक्षितंकिसलयपदे

नैवनूतनत्वविधानात्पुनर्नवपदं अद्यतनत्वसूचनार्थं रूपकालंकारश्चात्र॥४॥

दशनपदंभवदधरगतंममजनयतिचेतसि खेदं॥ कथयतिकथमधुनापिमयासहतव वपुरेतदभेदं॥५॥

ननुतवखेदेनत्वयाऐक्यान्मम्हृदये व्याधिर्विक्रियाजाताकथमन्यथाकल्प्यते सत्यंयदितवमयाऐक्यंनस्यात्तदातवशरीरगतक्षतेनममवेदनानस्यादित्याह दशनेति भवदधरगतंतवाधरोष्ठवर्तमानं दशनपदं अन्यकामिनीदंतक्षतं ममचेतसिखेदंसंतापंजनयतिकरोतीत्यर्थः एतादृशंनवपदंतववपुरधुनापीदानीमपि मयासह अभेदंकथंकथयतीत्यर्थः नविद्यतेभेदोयस्य पूर्वंमयासह तववपुषोभेदोनास्तीतिस्थितं इदानींतुतद्विपरीतमितिमयासहएवेति विभावनालंकारश्चात्र ॥५॥

बहिरिवमलिनतरंतवकृष्णमनोपिभविष्यतिनूनं॥ कथमथवंचयसेजनमनुगतमसमशरज्वरदूनं॥६॥

ननुतवोपायनार्थंकमलमोदनंकृतवतिमयिपद्मकोशादापतताभृंगेणममाधरोदष्टोननुदंतक्षतमित्यतआह बहिरिवेति नूनमेवेति वितर्के हेकृष्णतवचित्तमपिबहिरिवमलिनतरंश्यामंभविष्यतीतिनूनंतर्कयामि ननुमालिन्यंत्वयाकथंज्ञातमित्यतआह अथान्यथात्वं असमशरः

कामस्तस्यज्वरेण पीडयाधूनमुपगतं अनुगतं त्वामनुरक्तंम
दृक्षणंजनं कथंवंचयसे प्रतारयसि अतकृष्णात्वं कौटिल्य
मेवेति नूनमितिशब्दोपादानादुत्प्रेक्षालंकारः॥६॥

भ्रमति भवानबलाकवलाय वनेषु किमत्रवि
चित्रं॥ प्रथयति पूतनिकैववधूवधनिर्दयबा
लचरित्रं॥७॥

भ्रमतीति अबलाकवलायस्त्रीणां ग्रसनार्थं भवान् वने
षुअरण्येषु भ्रमति अत्रस्त्रीपापेकिंविचित्रं नाकिमपीत्यर्थः
यतः पूतनिकैवराक्षसीववधूवधेस्त्रीवधार्थंनिर्दयंदयारहि
तंतवबालचरित्रं बालचेष्टितंप्रथयतिरव्यापयति यद्वा हे
वधूवधनिर्दयशिशुनात्वयायाराक्षसीहता तस्मिंस्त्वयियू
निसंप्रतिकोमलांगीनामस्माकंमारणेकिंचित्रमिति भावः ७

श्रीजयदेवभणितरतिवंचितखंडितयुवति
विलापं॥ शृणुतसुधामधुरंविबुधाविबुधा
लयतोपिदुरापं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदे
सप्तदशः प्रबंधः॥१७॥

श्रीजयदेवेति हेविबुधाःपंडिताः श्रीयुतजयदेवेनन
भणितउक्तश्चासौरतिवंचितखंडितयुवतिविलापस्तंशृणु
तआकर्णयत कीदृशंविलापं सुधातोपिमधुरंमनोहरं त
त्रहेतुमाह विबुधालयतोपिस्वर्गादपिदुरापंदुर्लभं तदुक्तं
तवकथामृतमितिश्रीभागवते॥९॥

श्लो०॥ तवेदंपश्यंत्याः प्रसरदनुरागंबहिरि

व प्रियापादालक्तकच्छुरितमरुणद्योतिहृदयम्॥ ममाद्यप्रख्यातप्रणयभरभंगेन कितव त्वदालोकः शोकादपिकिमपिलज्जांजनयति॥१॥

तवेदमिति हेकितववंचक त्वदालोकस्तवदर्शनं प्रख्यातस्य लोकप्रसिद्धस्य प्रणयभरस्य प्रेमातिशयस्य भंगेन नाशेनयः शोकस्तस्मादपि मम अद्यकिं अनिर्वचनीयां लज्जा जनयति कीदृश्यामम तवेदंहृदयं पश्यंत्याः कीदृशंहृदयं प्रियायाः पादालक्तकेन चरणसंबंधियावकेन च्छुरितंव्याप्तं अतएवअरुणारक्ताछायादीप्तिर्यस्यतादृशं अरुणद्योतीतिपाठे अरुणः संध्यारागस्तद्वद्द्योतितुंशीलमस्येतितादृशंहृदयंसमीक्ष्यकृतेबहिः प्रसरदनुरागमिवात्यभसरन् अनुरागोयस्य रागोहि अरुणोवर्ण्यते॥१॥

श्लो०॥ प्रातर्नीलनिचोलमच्युतमुरःसंवीतपीतांशुकं राधायाश्चकितंविलोक्यहसति स्वैरंसखीमंडले॥ व्रीडाचंचलमंचलंनयनयोराधाय राधानने स्वादुस्मेरमुखोयमस्तुजगदानंदायनंदात्मजः॥२॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविंदेमहाकाव्येखंडितावर्णनेविलक्षलक्ष्मीपतिर्नाम अष्टमः सर्गः॥८॥

इदानींसर्गांतेकविर्भक्तानाशिषयति प्रातरिति नंदात्मजोयंकृष्णः जगदानंदायास्तु लोकसुखार्थंभवतु कीदृशः व्रीडयाचंचलं लज्जयाचलायमानंनयनयोर्नेत्रयोरंचलं अपांगंकटाक्षः राधाननेराधामुखेआधायअर्पयित्वास्मेरं मुखमीषद्धास्ययुक्तंमुखंयस्यसः स्मेरमुखकारणमाह कस्मिन्सति प्रातःउषसि अच्युतंकृष्णंनीलंनिचोलंवस्त्रंयस्य श्यामवस्त्रधरंविलोक्यदृष्ट्वा अनुचराधायाउरः वक्षस्थलं संवीतपीतांशुकंपरिधानीकृतपीतांबरंचकितंसविस्मयंय थास्यात्तथाविलोक्यसखीसमूहे स्वैरंशनैः हसतिसति व स्त्रपरिवर्तनमालोक्यजहास इत्यर्थः विलक्षइतिविस्मयान्वितः धिषयीइतिभावप्रसिद्धः शब्दः शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्॥२॥

अथनवमः सर्गः प्रारभ्यते

श्लोकः॥ अथतांमन्मथखिन्नारतिरसभिन्नांविषादसंपन्नां॥ अनुचिंतितहरिचरितां
कलहांतरितामुवाचरहः सखी॥१॥

प्रणयकोपात् हरिमधिक्षिप्येदानींकृतपश्चात्तापांसखीआह अथेति अथानंतरंमंगलार्थंवा सखीतांराधांउवाचोक्तवती कीदृशींतांमन्मथेनकामेनखिन्नांदीनांपुनःकीदृशीं रतिरसेनभिन्नांरहितां अतएवविषादेनदुःखेनसंपन्नांयुक्तां अतएवानुवारंवारंचिंतितं हरेश्चरितंपुराविलासोययातां कलहेनप्रीतिकलहेनांतरितांव्यवहितां अत्रकलहांतरितानां

यिकावर्ण्यते तल्लक्षणं भरतेनोक्तं प्राणेश्वरं प्रणयकोपभरे णलभ्य तच्चाटुकारमचिरादवधार्यपश्चात् संतप्यते मदनव न्हिशिखासहस्रैर्बाष्पाकुलानुकलहांतरितेति सास्यादिति १

अथअष्टादशप्रबंधो गुर्जरीरागेण यतिताले गीयते

हरिरभिसरति वहति मधुपवने ॥ किमपरम धिकसुखं सखि भवने ॥ माधवे माकुरु मानिनि मानमये ॥ ध्रु० ॥

गुर्जरीरागः यतितालस्तु हरिरिति अयेहे मानिनि अभिमानवति राधे माधवे कृष्णे मानं अभिमानं माकुरु मा कार्षीरिति प्रार्थनायांलोट् यतः मधुपवने वसंतवायौ वहति सति हरिः अभिसरति स्वयमेव त्वदीयां संकेतभूमिमाग च्छतीति हे सखि राधे भवनेपि गृहेपि अपरं अधिकसुखं अतिशयसुखं किं अपितु नकिंचिदस्ति नायकस्य स्वयमागम नात् कोपो नयुक्त इत्यर्थः ॥ १ ॥

तालफलादपि गुरुमतिसरसं ॥ किं विफली कुरुषे कुचकलशं ॥ २ ॥

अपिच तालेति हे राधे तालफलादपि काठिण्येन स्थौल्ये न वर्तुलत्वेन च तालफलादपि गुरु अधिकं कुचकलशं स्तनघटं किं किमर्थं विफलीकुरुषे कृष्णहस्तव्यापारपरिशीलनाभा वात् वैफल्यमिति भावः कीदृशं अतिसरसं अतिशय रसयु क्तं तस्मिन् दृष्टे पुनः रसाविर्भावात् ध्दयाल्हादकरमिति

यावत् ॥२॥

कतिनकथितमिदमनुपदमचिरं ॥ मापरि
हरहरिमतिशयरुचिरं ॥३॥

ननुयदाहरिरागतस्तदात्वयानकथितमित्यतआह क तीति हेराधेइदंअनुपदंस्थाने अचिरंसांप्रतं कतिकति वारान्मयानकथितं किंतुबहुकथितमेव किंतदित्यतआह त्वंअतिशयरुचिरंअतिकमनीयं हरिंकृष्णंमापरिहर मांव ज्ञासीरितिमात्यज ॥३॥

किमितिविषीदसिरोदिषिविकला ॥ विहः
सतियुवतिसभातवसकला ॥४॥

एवंसकमुखींप्रत्याह किमितीति विकलाअसावधानें द्रिया किमितिकस्मात्विषीदसि दुःखिताभवसि रोदि षिचक्रंदसि मदुक्तनिराकरणात् इदानींविषादोरोदनंच व्यर्थमिति सकलासंपूर्णायुवतिसभातरुणीसमाजः भ वत्याविहसतिउपहासंकरोति नवेत्तिकर्मण्यपीतिकेचि दितिषष्ठी॥४॥

मृदुनलिनीदलशीतलशयने ॥ हरिमवलो
कयसफलयनयने ॥५॥

तर्हिकिंकरोमीत्यतआह मृदुनलिनीदलेनकोमलप त्रेणशीतलेकृतेशयनेशय्यायांस्थितंहरिंकृष्णमवलोकय पश्य दर्शनान्नयनेनेत्रेसफलयसफलेकुरु ॥५॥

जनयसिमनसिकिमितिगुरुखेदं ॥ शृणु

ममवचनमनीहितभेदं॥६॥

विचारयतीप्रत्याह हेराधेत्वंमनसिगुरुखेदंमहद्दुःखं किमितिजनयसिउत्पादयसि तस्मान्ममवचनंवाक्यंशृणु आकर्णय कीदृशंवचनं अनीहितः अनाकांक्षितोभेदोविरहोयेन भवत्याहितमेववचनंवदामीत्यर्थः अतएवशृणु॥६॥

हरिमुपयातु वदतुबहुमधुरं॥ किमितिकरोषित्हृदयमतिविधुरं॥७॥

कीदृशंवचनमित्यतआह हरिरिति हरिः कृष्णउपयातुत्वदंतिकं आगच्छतु बहुमधुरंतवानुनयवचनंवदतु त्वंत्हृदयंमनः अतिविधुरंअतिविव्हलंकिमितिकरोषिन किंचित्प्रयोजनमित्यर्थः॥७॥ 317819

श्रीजयदेवभणितमतिललितं॥ सुखयतुरसिकजन हरिचरितं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदे अष्टादशप्रबंधः॥१८॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंउक्तं हरिचरितंकर्तृ रसिकजनं कृष्णभाविकंजनं सुखयतु सुखिनंकरोतु कीदृशं अतिललितं अतिसुंदरंश्राव्यमित्यर्थः कीदृशंजनं सविनीतं अतिविनययुक्तंपाठे॥८॥

श्लो०॥ स्निग्धेयत्परुषासियत्प्रणमतिस्तब्धासियद्रागिणि द्वेषस्थासियदुन्मुखेविमुखतां यातासितस्मिन्प्रिये॥ तद्युक्तंविपरीतकारिणितवश्रीखंडचर्चाविषंशीतां

317819

शशस्तपनोहिमंहुतवहः क्रीडामुदोयातनाः १

इदानींप्रणतमपिप्रियमतिरोषात् त्यजंतींराधांनिंदती· सखीप्राह स्निग्धइति हेविपरीतकारिणिविपर्ययविधायि· राधे त्वस्निग्धेमधुरवादिनि तस्मिन्प्रिये कृष्णेयत्परुषा· सिनिष्ठुरभाषिणि असिवर्तसे किंचतस्मिन्प्रियेप्रणमतिस तिविनययुक्तेसति यत्स्तब्धासिस्थाणुवत्स्थितासि यत् रागिणिसानुरागेप्रिये द्वेषस्थासि असंतुष्टासि यत्उन्मुखे संमुखेतस्मिन्प्रियेविमुखता पराङ्मुखतांयातासि तस्मात्श्री खंडचर्चाचंदनकृपापि तवविषमिव शीतांशुश्चंद्रः तपनः सू र्यइवहिमंतुषारः हुतवहः अग्निरिव क्रीडामुदः क्रीडासंतो षाः यातनावेदनाद्यन्नियुक्तमेवयोग्यमेवतवमदीयवचनैविप रीतकारित्वात् विरोधालंकारः शार्दूलविक्रीडितवृत्तं ॥१॥

श्लो०॥ अंतर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मंदार
विस्रंसनः स्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहामंत्रः
कुरंगीदृशां॥ दृप्यद्दानवदूयमानदिविषद्
दुर्वारदुःखापदां भ्रंशः कंसरिपोर्व्यपोहयतु
वोश्रेयांसिवंशीरवः॥ २॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविं
देमहाकाव्येमुग्धमुकुंदवदनोनामन·
वमः सर्गः

इदानींकविर्भक्तानाशिषयतिअंतरिति कंसरिपोः कृ ष्णस्यवंशीरवोवेणुनादः वःयुष्माकंभक्तानांश्रेयांसि

अशक्भानिव्यपोहयतुखंडयतु कीदृशोवंशीरवः कुरंगीदृ-शांहरिणीनयनानांअंतर्मोहनंमनोमोहः मौलिघूर्णनंसाधुसाध्विति शिरःकंपनं वलन्मंदारविस्रंसनंगुंफितपारिजातपुष्पाधःपतनंसात्विकभावात् स्तब्धाकर्षणंस्तब्धस्यअनिच्छोराकर्षणं दृष्टिहर्षणंनेत्रोत्साहः एतेषुसर्वेषुमहामंत्रः वंशीरवाकर्षेसर्वानायिकाः काम भावापन्नाभविष्यंतीतिभावः पुनः कीदृशः दर्पवृद्धिर्दानिवेदैस्यैर्दूयमानानांदिविषदांदेवतानांदुर्वाराअनिवार्याः आपदः स्वसाधनीभूताःविपत्तयस्तासांभ्रंशःनाशकः वंशीरवंश्रुत्वादुःखिताअपिदेवाः मुदमुद्वहंतीत्यर्थः मुग्धोमूढः अलसः॥२॥

अथदशमः सर्गःप्रारभ्यते

श्लो०॥ अत्रांतरेमसृणरोषवशामसीमनिःश्वासनिःसहमुखींसुमुखीमुपेत्य॥ सव्रीडमीक्षितसखीवदनांदिनांते सानंदगद्गदपदंहरिरित्युवाच॥१॥

इदानींसोत्कंठः कृष्णोराधांदृष्ट्वाअनुनयन्नाह अत्रेति अत्रांतरेआस्मिन्नवसरे हरिः दिनांतेसंध्यासमये तांसुमुखींराधांसमुपेत्यसमीपमागत्यसानंदानि अतएवगद्गदानिकंठादस्पष्टंनिर्गच्छंतिपदानि यस्यांक्रियायांतद्यथाभवति तथा वक्ष्यमाणंउवाच कीदृशींराधां मसृणस्यकर्कशस्यक्रोधस्यवशांअधीनां पुनः किंभूतांअसीमस्यमहतोनिश्वासस्यानिः सहंसोढुं असमर्थंमुखंयस्याः सातांकोपवदना-

मित्यर्थः पुनः किंभूतां सव्रीडं सलज्जं ईक्षितं दृष्टं सख्याः व
सं मुखं यया सा तां पश्य कृष्णचेष्टितमित्यर्थः ॥१॥

अथ एकोनविंशप्रबंधो देशवराडीरागेण
आडवताले गीयते.

वदसि यदि किंचिदपि दंतरुचिकौमुदी हरति
दरतिमिरमतिघोरं ॥ स्फुरदधरसीधवे तव
वदनचंद्रमा रोचयति लोचनचकोरं ॥१॥ प्रि
ये चारुशीले प्रिये चारुशीले मुंच मयि मान
मनिदानं ॥ सपदि मदनानलो दहति मम मा
नसं देहि मुखकमलमधुपानं ॥ ध्रु० ॥

उक्तमर्थं गीतेनाह वदसीति गीतस्यास्य देशवराडीरा
गः अष्टतालीतालः रागलक्षणं आरब्धगमनमुद्रा निद्रा
घूर्णायमाननयनयुग्माद्या रूखशायिनि निजदयिते देश
वराडी भवेद्गौरीति लघु द्रुतौ लघुश्चेत्यष्टताली प्रकीर्तितेति
गीतार्थस्तु हे चारुशीले मनोहरस्वभावे प्रिये राधे त्वं मयि अ
निदानं अकारणं मानं मुंच त्यज किमिति मानत्यागस्तत्राह
मदनानलः कामाग्निर्मम मानसं दहति अतः कारणात्सपदि
दाहानंतरमेव मुखकमलमधुपानं मुखमेव पद्मं तत्संबंधि
मधुपानं देहि मधुना वह्निदाहः प्रशाम्यति ध्रुवपदं हे राधे
त्वं यदि यदा किंचिदपि वदसि तदा तव दंतानां रुचिः दीप्तिः
सैव कौमुदी चंद्रज्योत्स्ना अतिघोरं अतिशयेन भयंकरं द
रः भयं स एव तिमिरमंधकारं हरति नाशयति अतश्च तव वद

नवं द्रमाइवसः स्फुरदधरसीधवेदीप्यमानाधरामृतार्थंता दर्श्यैन्चतुर्थी ममलोचनचकोरं नेत्रपक्षिविशेषं रोचयतिरुचिं इच्छांकारयति ममलोचनचकोरं चकोरः पक्षिविशेषः चंद्रामृतलोलुपोभवत्येव ॥१॥

सत्यमेवासियदिसुदतिमयिकोपिनी देहि
खरनरखरशरघातं ॥ घटयभुजबंधनंजनय
रदखंडनं येनवाभवतिसुखजातं ॥ २॥

मृषारोषं प्रकाशयंतीमाह सत्यमिति हेसुदतिशोभनदंतेयदिमयि विषयेसत्यमेवकोपिनी क्रोधवती असि तदाखरास्तीक्ष्णायेनखराः नखास्तएवशराना रा्चास्तैर्घातंप्रहारं देहि तेनापिचेन्नतुष्यसि तर्हिभुजाभ्यां बंधनं घटयकुरु रदैः दंतैःखंडनं घातंजनयविरचय याअथवायेन सुख्यादिनासुखजातं सुखसमूहो भवतितं देवकुरु प्रभूणांहि सापराधेषु जनेषु ताडनबंधनखंडनादयो दंडाः समुचिताः ॥२॥

त्वमसिममभूषणंत्वमसिममजीवनं त्वम·
सिममभवजलधिरत्नं ॥ भवतुभवतीहम
यिसततमनुरोधिनी तवममहृदयमतिय·
त्नम् ॥ ३॥

ननुयातिप्रियासा दंडंविदधातु किंमयातआह त्वमसीति हेराधेत्वंममजीवनप्राणोसि त्वांविनास्थातुमशक्यत्वात् त्वंममभूषणं अलंकारोसि त्वंममभवजलधौसंसार

सारारेरलमसि जातोजातोयदुत्कृष्टंतद्रत्नमभिधीयते इति स्मरेरलंउक्तं इदृएताहशेमयि भवती सततं निरंतरं अनुरोधिनीअनुकूलाभवतु तवानुकूल्येममत्हृदयं मनः अतिशयेन अतिशययत्नयुक्तं भवति तवानुकूल्यार्थं अतिशयं यत्नं करोतीत्यर्थः॥३॥

नीलनलिनाभमपितन्वितवलोचनं धार-
यति कोकनदरूपम्॥ कुसुमशरबाणभा-
वेनयदिरंजयसि कृष्णमिदमे तदनुरूपं ४

नीलेति हेतन्विकृशांगि नीलनलिनस्यनीलोत्पलस्येवाभाकांतिर्यस्यतत्तवलोचनं कोकनदरूपंरक्तोत्पलस्वरूपतां धारयतिधत्तेरोषारुणत्वात् यदिइदंचक्षुः कृष्णश्यामंकुसुमशरः कामस्तस्यबाणः पुष्पाणितेभ्योभाव उत्पत्तिर्यस्य मधुनस्तेनरंजयसिरक्तंकरोषि तदाएतद्रक्तंरूपं अनुरूपंयोग्यंभवति यदिमधुपानंकरोषि तदानेत्रस्य रक्तत्वमुचितंनरोषादितिभावः॥४॥

स्फुरतुकुचकुंभयोरुपरिमणिमंजरीरंजय-
तुतवहृदयदेशं॥ रसतुरसनापितवघनज-
घनमंडलेघोषयतुमन्मथनिदेशं॥५॥

किंचिलसन्नांवीक्ष्याह स्फुरत्विति हेराधे मणिमंजरीहारलतात्वत्कुचकुंभयोः कुचकलशयोरुपरिस्फुरतुशोभतां साहारलतातवहृदयदेशंवक्षःप्रदेशंरंजयतुस्वरश्मिभिः शोभयतु तवजघनमंडलेनिबिडकटिपुरोभागे

शेरशनापि कान्च्यपि रसतु शब्दं करोतु साकांची मन्मथनिदेशं कामाज्ञां घोषयतु शब्दायतां वचनचातुर्येण स्फुरतु मणिमंजरी रसतु रसनादि इत्यादिना विपरीत रतं याचते ॥५॥

स्थलकमलगंजनं ममहृदयरंजनं जनितरतिरगपरभागं ॥ भणमसृणवाणि करवाणि चरणद्वयं सरसलसदलक्तकरागं ॥६॥

हे मसृणवाणि स्निग्धवचने भणाज्ञापय अहं तव चरणद्वयं सरसः सांद्रः सहरसेन शृंगारेण वर्तते इति वा सरसं यथा स्यादेवं लसत् शोभमानः अलक्तकरागो यावकरागो यत्र एतादृशं करवाणि कुर्यां प्रार्थनायां लोट् कथंभूतं चरणद्वयं स्थलकमलस्य गंजनं तिरस्कारकं सदृशमित्यर्थः पुनः कीदृशं ममहृदयरंजनं अनुरागकारकं पुनः कीदृशं जनितउत्पादितो रतिरंगे स्फुरत कौशले संभोगरागस्य वा परभागः परस्पर शोभायेन मयालक्तकेन चेदिदं रज्यते नदेदमपि क्रौंचबंधादौ ममहृदये लग्ने लप्स्यां मत्परां शोभां परस्परं दास्यतीति भावः ॥६॥

स्मरगरलखंडनं ममशिरसि मंडनं देहिपदपल्लवमुदारं ॥ ज्वलतिमयिदारुणो मदनकदनानलो हरतु तदुपाहितविकारं ॥७॥

स्मरेति त्वं उदारं मनोहरं पदपल्लवं ममशिरसि मंडनं अलंकारमिव देहि अर्पय कीदृशं पदपल्लवं स्मरगरलस्य कामविषस्य खंडनं नाशकं कामपीडानिवर्तकमित्यर्थः मयि

दारुणः क्रूरकर्मा मदनकदनानलः कामपरितापवन्हिः ज्वलति दीप्यते पदपल्लवं कर्तृ तदुपहितविकारं मदनकृततापं हरतु शिरःपीडानिवर्त्तनेन शरीरपीडानिवृत्तिरिति शिरसि दानं अथवा पल्लवाच्छादितशिरसः सूर्यतापो न भवतीति ॥ ७॥

इति चटुलचाटुपटुचारु मुरवैरिणो राधिकामधि वचनजातं ॥ जयति जयदेवकविभारतीभूषितं मानिनीजनजनितशातं ॥ ८॥ इति श्रीगीतगोविंदे ऊनविंशतितमः प्रबंधः १९

इतीति इत्यमुना प्रकारेण मुरवैरिणः कृष्णस्य राधिकां अधि अनु राधिकां लक्षीकृत्य प्रोक्तं वचनजातं वाक्यसमूहो जयति उत्कर्षेण वर्द्धते कीदृशं चटुलं चाटुप्रीतियुक्तपटु चतुरं चारु सुकुमारं पुनः कीदृशं जयदेवकवेः भारत्यावाण्या भूषितं मानिनीजनस्य जनितं शातं सुखं येन तत्तादृशं जयति पद्मावतीरमणजयदेवकविभारती भणितमतिशातमिति पाठांतरे पद्मावती जयदेवस्य पत्नी तस्याः रमणो वल्लभो जयदेवस्तेन भारतीसंज्ञया कवित्वं वर्णितं पुनः कीदृशं अतिशातं अतिशयितसुखं यस्मात्तादृशमिति व्याख्यानं संदंतयासति पीनरुच्यापत्तेः प्रथमपाठस्तु समीचीन एव ८

श्लो० ॥ परिहर कृतातंके शंकां त्वया सततं घनस्तनजघनयाक्रांते स्वांते परानवकाशिनि ॥ विशति वितनोरन्यो धन्यो न कोपि ममा

तरं स्तनभरपरीरंभारंभे विधेहि विधेयतां १

इदानीमात्मानं निरपराधं ज्ञापयन् संभोगार्थं प्रोत्साह्य आह परिहरेति हे कृतातंके विहितकोपेराधे त्वं शंकां त्यज त्वयाक्रांते व्याप्ते सति चितनोः कामादन्योधन्यः जनः कोपि ममांतरं अभ्यंतरं न विशति न प्रविशति कीदृश्यां त्वया घने कठिने स्तनजघने यस्याः तया कीदृशेस्वांते अतएव परानवकाशिनि अन्यस्यावकाशशून्ये हे प्रणायिनि यतो ममांतरं काम एव विशति अतः स्तनभरपरिरंभारंभे स्तनातिशयालिंगनोद्योगे विधीयतां कर्तव्यतां विधेहि कुरु मामालिंगेत्याशयः १

श्लोकः ॥ मुग्धे विधेहि मयि निर्दय दंतदंशं दोर्वल्लिबंधनिबिडस्तनपीडनानि ॥ चंडि त्वमेव मुदमंचय पंचबाणचंडालकांडदलनादसवः प्रयांति ॥ २ ॥

यद्येवं न प्रत्येषि तदा मय्यपराधानुकूलं दंडमाचरेत्याह मुग्धेति हे मुग्धे मूढे सुंदरि वा मयि निर्दय दंतदंशं दयारहितं दंतक्षतं विधेहि कुरु किंच दोर्वल्लिबंधो भुजलताबंधस्तेन निबिडं दृढं यथास्यात्तथा स्तनाभ्यां पीडनानि विधेहि हे चंडि कोपनशीले त्वमेव मम मुदं प्रीतिं अंचय जनय त्वन्यस्यां ममानुराग इत्यर्थः उद्वहेति पाठे कुरु नोचेत् पंचबाणः कामः सएव चंडालस्तस्य कांडदलनाद्बाणक्षतात् असवः मम प्राणाः प्रयांति गच्छंति अतो मयि प्रसीदेत्यर्थः २

श्लोकः ॥ शशिमुखि तव भाति भंगुरभ्रूर्युव

जनमोहनकरालकालसर्पी॥ तदुदितभय
भंजनाययूनांत्वदधरसीधुसुधैवसिद्ध
मंत्रः॥३॥

ननुकोपोनास्त्येवेत्यतआह शशीति हेशशिमुखि चंद्रवदने तवभंगुरभ्रुकुटिः कुटिलाभ्रूर्भातिशोभते कीदृशी युवजनानांतरुणजनानां मोहनाय कराला भीषणा कालसर्पी कृष्णाहिवधूः तस्याः भ्रुवः सकाशादुदितं उत्पन्नं यद्भयंतस्यभंजनायनाशाययूनांतरुणानांतवाधरसीधुमधुंतदेवसुधापानसाम्यान्माधुर्याच्चसैवसिद्धमंत्रः साधितमंत्रः विषापहरणार्थं अधरपानंदत्वा तवकोपसर्पदष्टस्य ममजीवनंसंपादयेतिभावः॥३॥

श्लो०॥ व्यथयतिवृथामौनंतन्विप्रपंचयपं
चमं तरुणिमधुरालापैस्तापंविनोदयदृ-
ष्टिभिः॥ सुमुखिविमुखीभावंतावद्विमुं
चनवंचय स्वयमतिशयस्निग्धोमुग्धेप्रि-
योहमुपस्थितः॥४॥

व्यथयतीति हेतन्विसुंदरि तववृथामौनंमांव्यथयति मांइतिज्ञातव्यं तस्मात् हेतरुणि मधुरालापैः कोमलवचनैः पंचमरागप्रपंचय उद्गिर दृष्टिभिः अवलोकनैस्तापंमानसंतापंविनोदयअपसारय हेसुमुखिसुवदने विमुखीभावं दुष्टदृष्टित्वंविमुंचत्यज हेमुग्धेज्ञानशून्ये अहंप्रियः स्वयंआकरणंविनैवउपस्थितः आगतः अतएव

मेवचनंनवंचयनोल्लंघस्व कीदृशः प्रियः अतिशयस्निग्धः महावत्सलः स्वयमागतः हातुंनोचित इतिभावः ४

श्लो॰॥ बंधूकद्युतिबांधवोयमधरः स्निग्धो मधूकच्छविर्गंडश्चंडिचकास्तिनीलनलिन श्रीमोचनंलोचनं॥ नासाभ्येतितिलप्रसूनप दवींकुंदाभदंतिप्रियेप्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयतेविश्वंसपुष्पायुधः॥५॥

अधुनामानापनोदनाय तदंगस्तुतिंकरोति बंधूकेति हेचंडिकोपनशीले तवायमधरः बंधूकपुष्पस्यद्युतिः कांतिस्तस्या बांधवोमित्रंसदृशश्चकास्तिशोभते तथास्निग्धश्चिक्कणः गंडः कपोलश्चकास्ति कीदृशः मधूकपुष्पवच्छविर्दीप्तिर्यस्यसः तथा तवलोचनंनेत्रंनीलनलिनाश्रियंनीलोत्पलस्यकांतिंमोचयति तवनासानासिकातिलप्रसूनस्यतिलपुष्पस्यपदवींमार्गसादृश्यमित्यर्थः अभ्येतिप्राप्नोति हेकुंदाभदंति कुंदपुष्पस्येवाभायेषांतादृशादंतायस्यास्तादृशि हेप्रियेवल्लभे प्रायइतितर्कयामि प्रसिद्धः पुष्पायुधः पुष्पमेवायुधंशस्त्रंयस्यसः कामस्त्वन्मुखसेवया विश्वंजगद्विजयतेवशीकरोतीत्यर्थः यानिकामस्य पुष्पायुधानि तानिबंधूकमधूकनीलोत्पलतिलकुंदपुष्पादीनित्वन्मुखेवर्तंत इतिसेवाकारबंधूकइतिदुपहरियामधूकइतिमहुआइतिकन्यकुब्जभाषायां॥५॥

श्लो॰॥ दृशौतवमदालसेवदनमिंदुमत्या

न्वितं गतिर्जनमनोरमाविधुतरंभमूरूद्वयं ॥ रतिस्तवकलावतीरुचिरचित्रलेखे भ्रुवा वहोविबुधयौवनं वहसितन्वि पृथ्वीगता ॥ ६ ॥

दृशाविति अहोइत्याश्चर्यं हेतन्विस्कंदरि त्वंपृथ्वीगताभूम्यांस्थितापि विबुधयौवनं देवयुवतीनांसमूहं वहसि केनप्रकारेणोत्यत आह तवदृशौ नयने मदेनालसे मंथरे अवलोकनाय मंदायतः तववदनंसुखं इंदुमत्यान्वबुध्या अन्वितमुक्तं तन्मुखदर्शनेन साहश्यान्चंद्रबुद्धिर्भवतीत्यर्थः तवगतिर्गमनं जनमनोरमा तवोरुद्वयजंघायुग्मंविधुतास्वशोभया निरस्कृतारंभाकदलीयेन तवरतिःसुरतक्रीडाकलावती कामकलाकौशलयुक्ता तवभ्रुवौरुचिरा चित्राणांलेखायपयोस्ते यथाचित्रेश्यामालेखाविलिख्यते तथेति तवनयापदयोजनयामदालसा,इंदुमती, मनोरमा, रंभा,कलावती,चित्रलेखा संज्ञकाः अप्सरसः प्रतिपादिताः पृथ्वीगतेत्यपिच एकस्यामपित्वयिसर्वासामप्सरसांगुणाः वर्तंत इत्याश्चर्यं प्रेयोनामालंकारः पृथ्वीकंचेदंछंदः ॥ ६ ॥

श्लो० ॥ प्रीतिंवस्तनुतांहरिःकुवलयापीडेनसार्धंरणे राधापीनपयोधरस्मरणकृत्कुंभेनसंभेदवान् ॥ यत्रबिभ्यतिमीलतिक्षणमपिक्षिप्रंतदालोकना द्व्यामोहेनजि

तंजितंजितमभूत्व्यालोलकोलाहलः ७
इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगो-
विंदेमहाकाव्येमानिनीवर्णनेचतुर
चतुर्भुजोनामदशमःसर्गः ॥१०॥

कविः सर्गांतेआशिषंप्रयुंक्ते प्रीतिमिति हरिः कृष्णो वः युष्माकंगायतांशृण्वतांप्रीतिमानंदंतनुतां विस्तारयतु कीदृशः रणेसंग्रामे कुवलयापीडेन कंसहस्तिनासार्द्धंसह कुंभस्थलेहस्तेनसंभेदवान् संबन्द्धः अतस्तत्रकुभेराधापीनपयोधरस्मरणकृत् राधिकायामांसलस्तनस्मृतियुक्तः हस्तिदर्शनेनपीनकुचस्मरणंयुज्यतएव तदुक्तं सदृशादृष्टचिंताद्याः स्मृतिजीवस्यबोधकाः पद्मेवाहनेबिभ्यति भयगतेसति अथचभीरुतिमृतेसति जितंजितंजितमिति कंससंबंधीव्यालोलश्चंचलः कोलाहलः अभूत्जातः कंसोबालेनजितः इतिसर्वैर्जनैः कलकलशब्दः कृतइत्यर्थः वचनकौशलेन मानिनीमानदानात् चतुरः चतुर्भुजः कृष्णोयत्र ॥७॥

अथएकादशः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लो०॥ सुचिरमनुनयेनप्रीणयित्वामृगाक्षीं
गतवतिकृतवेषेकेशवेकुंजशय्यां॥ रचितरु
चिरभूषादृष्टिमोषेप्रदोषे स्फुरतिनिरवसा
दांकापिराधांजगाद॥ १॥

अधुनाराधाप्रतितत्सखीब्रूते रुचिरमिति कापिस-

त्वीप्रदोषेरजनी मुखे स्फुरति दीप्यमानेसतिप्रासे इत्यर्थः राधांजगाद वक्ष्यमाणमितिशेषः कस्मिन्सति केशवे कृष्णोअनुनयेन प्रीतिवचनेनस्त्वचिरंबहुकालं मृगाक्षींराधांप्रीणयित्वासंतोषयित्वा कुंजशय्यांलतागृहशयनंगतवतिसति कीदृशेकेशवे कृतवेषे कृतशृंगारालंकारेराधायाइति कीदृशींराधां रचिताकृतारुचिरामनोहराभूषालंकारोयया कृष्णस्येति अन्योन्यालंकारकरणेनान्योन्यरागः सूचितः कीदृशेप्रदोषे अंधकाराधिक्येन दृष्टिंमुष्णातीति दर्शनचोरकेपुनःकीदृशींराधां निरवसादांनिर्गतः मानसभंगरूपोऽवसादःउपतापोयस्यास्तां ॥१॥

अथविंशः प्रबंधो वसंतरागेणरूपक तालेगीयते·

विरचितचाटुवचनरचनं चरणरचितप्रणिपातं ॥ संप्रतिमंजुलवंजुलसीमनि केलिशयनमनुयातं ॥१॥ मुग्धेमधुमथनमनुगतमनुसरराधिके ॥ ध्रु०॥

वसंतरागः उक्तार्थंगीतेनाह विरचितेति हेराधिके मुग्धेमूढे अनुगतंअनुकूलं मधुमथनंकृष्णं अनुसरअनुगच्छ विरचिताउक्ताचाटुप्रियावचनरचनापरंपरायेनतं पुनःकीदृशं चरणेपादेरचितः कृतः प्रणिपातः प्रणामोयेनतं तन्मानभंगाय पुनःकीदृशं संप्रतिइदानींमंजुलोमनोहरोऽशोकोवेतसोवातस्यसीमनिपर्यंतेतरे केलिशयनमु

रतार्थशय्यां अनुयातप्राप्तमित्यर्थः अतस्त्वयाशीघ्रंगंतव्यमिति ॥१॥

घनजघनस्तनभारभरेदरमंथरचरणविहारं ॥ मुखरितमणिमंजीरमुपैहिविधेहिमरालविकारं ॥२॥

तांप्रोत्साहयंतीत्वरयति घनेति घनयोर्मांसलयोर्जघनस्तनयोर्भारस्यभरोभाराधिक्यंयस्यास्तत्संबोधनं दरमंथरईषन्मंदश्चरणविहारः पादक्रमोयस्यांक्रियायां मुखरितः शब्दितः मणिमंजीरो मणिसहितमंजीरोयस्यांक्रियायांतंकृष्णमुपैहि उपगच्छ अतएवमरालानांराजहंसानां विकारंविलासंविधेहि कुरु॥ २॥

शृणुरमणीयतरंतरुणीजनमोहनमधुरिपुरावं॥कुसुमशरासनशासनबंदिनिपिकनिकरेभजभाव॥ ३॥

अन्यमप्युद्दीपनविभावंवर्णयति शृण्विति त्वंरमणीयतरं अतिमनोहरंश्राव्यं तरुणीजनानांमोहनं मधुरिपोः कृष्णस्यरावंवंशशब्दंशृण्वाकर्णय मधुपविरावमितिपाठे भ्रमरशब्दं किंचपिकनिकरे कोकिलसमूहे कुसुमान्येवशरासनंधनुर्यस्यसतादृशः कामस्तदाज्ञातयाबंदिनिस्तावकेसति भावंकृष्णेऽनुरागंभज आश्रय हेमानिन्यः मानंत्यक्त्वाप्रियंभजनंकुरुतेति कोकिलाः घोषयंतीत्यर्थः॥ ३॥

अनिलतरलकिसलयनिकरेणकरेणलता
निकुरंबं ॥ प्रेरणमिवकरभोरुकरोतिगतिं
प्रतिमुंचविलंबं ॥ ४॥

अनिलेति हेकरभोरु कनिष्ठांतो मणिबंधपर्यंतं करस्यबहिर्भागस्तद्वदूरूजंघाद्वयं यस्यास्तत्संबोधनं गतिं गमनं प्रति विलंबंमुंच शीघ्रंगच्छेतियावत् यतः लतानिकुरंबंलतासमूहं अनिलेनतरलश्चंचलोयः किसलयनिकरः पल्लवसमूहस्तद्रूपेण करेण हस्तेन नवप्रेरणमिवत्वाप्रमिवकरोति अचेतनोलतापित्वांप्रेरयतिकिंपुनरहं॥४॥

स्फुरितमनंगतरंगवशादिवसूचितहरिपरिरंभं ॥ पृच्छमनोहरहारविमलजलधारम
मुकुचकुंभं ॥५॥

अपिच स्फुरितमिति हेराधे त्वंअमुंकुचकुंभंस्तनद्वयंपृच्छ सम्य गतिवर्तुलत्वात्काठिन्यत्वाच्चकुंभसाम्यं कीदृशंकुचकुंभं अनंगस्यकामस्ययेतरंगाविकारास्तद्वशादिवस्फुरितंसकंपं अतएवसूचितः हरेः परिरंभः आलिंगनंयेन अन्योपिकलशोनद्यांतरंगैःप्रेर्यमाणःसकंपोभवति इवशब्दोत्रोत्प्रेक्षकाद्योतकः पुनःकीदृशं मनोहरोयहारःसएवविमलानिर्मलाजलधारायत्र॥५॥

अधिगतमखिलसखीभिरिदंतववपुरपि
रतिरणसज्जं ॥ चंडिरसितरशनारवडिंडि
ममभिसरसरसमलज्जं ॥ ६॥

अधिगतमिति हेचंडिअत्यंतकोपने इत्याक्षेपेसंबोधनं अखिल सखीभिरपितवेदं वपुःशरीरं रतिरणेस्फुरत संग्रामेसज्जंसन्नद्धं अधिगतंज्ञातंतव मनसि अभिमानोनास्तीत्यर्थः एवंसति रसिताशब्दिता रशनाक्षुद्रघंटिकासैवआरवडिंडिमोवाद्यविशेषोयस्यां क्रियायां सरसंसोत्कंठंयथास्यात्तथा अलज्जं लज्जारहितं यथास्यात्तथाऽभिसरकृष्णमित्यध्याहारः ॥६॥

स्मरशरस्फुभगनखेनसखीमवलंब्यकरेण सलीलं॥ चलवलयक्वणितैरवबोधय हरिमपिनिजगतिशीलं ॥७॥

स्मरेति हेराधे त्वंकरेणहस्तेन सखींअवलंब्यसलीलं सविलासंयथास्यात्तथा चलगच्छ कीदृशेनकरेण स्मरशरवत्कामबाणवत्सुभगानि सुंदराणि नखानियस्मिन्रणेशस्त्राणिभवंति रतिरणेतुनखान्येवस्मरस्य शस्त्राणीतिभावः गत्वाच वलयक्वणितैः कंकणशब्दैः हरिंकृष्णंअवबोधय अहमागतेतिज्ञापयेत्यर्थः अपिक्रियासमुच्चये कथंभूतं हरिं निजेआत्मनिगतिर्यस्य सनिजगतिः कामस्तस्मिन्शीलंसमाधिश्चित्तैकाग्र्यं यस्य कामपर वशमित्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितवामं॥ हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतुकंठतटीमविरामं ॥८॥ इतिश्रीगीतगोविं

द्वेविंशतिमः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेन भणितं गीतं हरौ कृष्णे विनिहितमारोपितं मनश्चित्तं येस्तेषां भक्तानां कंठतटीं अविरामं सर्वदा अधितिष्ठतु कंठदेशेवसत्वित्यर्थः अधिशीडुत्स्या सामाधरिकर्म कीदृशां भणितं अधरीकृतः स्वगुणेर्हीनः कृतः मुक्ताहारोयेन पुनः कीदृशं उदासि तास्वगुणेस्तिरस्कृतावामास्कंदरीयेन यद्यपि हारस्यरमणं चकंठदेशास्थितस्ययाशोभा तत्प्रदत्वं संभवति तथापि तयोरागिणामेवशोभाप्रदत्वं नतुमुमुक्षूणां तत्रापि तारुण्य एव नतुसर्वदा जयदेवभणितं तु कृष्णकथात्वेन हारापेक्षयाचाधिकमित्यर्थः ॥८॥

श्लो०॥ सामांद्रक्ष्यति वक्ष्यति प्रियकथां प्रत्यंगमालिंगनैः प्रीतिं यास्यति रंस्यते सखि समागत्येति चिंताकुलः ॥ सत्वां पश्यति वेपते पुलकयत्यानंदति स्विद्यति प्रत्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थिरतमः पुंजे निकुंजे प्रियः १

इदानीं सखी कृष्णस्यस्नेहातिशयमाह सामामिति हेराधे सप्रियः कृष्णः स्थिरे निश्चले तमः पुंजे अंधकारसमूहे अन्यत्र तस्मिन्निकुंजे लतागृहे त्वां पश्यति ध्यानेन हस्यापि किमियं उत्कर्षं मधुरं वदिष्यतीति भयात् वेपते कंपते पुलकयति अंगानीत्यर्थात् ध्यानेनैव तदालिंगनं परिकल्प्य सरोमांचो भवतीत्यर्थः ध्यानेनतत्स्कृतकेलिंपरिक

ल्यस्विद्यति पश्चात्केलिंकृत्वा उत्थायगंतुं प्रवृत्ता यांत यिप्रत्युद्गच्छति प्रत्युत्थानंकरोति ततःध्यानं विच्छेदे लाभदशामूर्छति कीदृशःप्रियः चिंताकुलः चिंतायुक्तः इतीतिकिं हेसखि साराधा मांद्रक्ष्यति अनुकूलतयाईक्ष ते द्रक्ष्यत्प्रियकथांमनोहरांकथांवक्ष्यतिव दिष्यतिउ त्कामत्यंगंप्रति अवयवंप्रति आलिंगनैः प्रीतिसंतोषंया स्यति प्राप्स्यति समागम्यमिलित्वारंस्यते मयासहक्री डिष्यति इतिप्रश्नेसमागम्येतिपूर्वार्द्धं सर्वत्रयोज्यं दीपका लंकारः शार्दूलविक्रीडितवृत्तं ॥१॥

श्लो०॥ अक्ष्णोर्निक्षिपदंजनंश्रवणयोस्ता पिच्छगुच्छावलींमूर्ध्निश्यामसरोजदामकु चयोःकस्तूरिकापत्रकम्॥ धूर्तानामभि सारसत्वरहृदांविष्वङ्निकुंजेसखिध्वा तंनीलनिचोलचारुसुदृशांप्रत्यंगमालिं गति॥२॥

गमनकालयोग्यंअंधकारंवर्णयति अक्ष्णोरिति हे सखिराधे ध्वांतंअंधकारः सुदृशांनायिकानां प्रत्यंगंप्रत्य वयवं आलिंगति आश्लिष्यति किंकुर्वत् अक्ष्णोर्नेत्रयोरं जनंकज्जलं निक्षिपत् विन्यस्यत् श्रवणयोः कर्णयोः तापिच्छगुच्छावलीं तमालपुष्पस्तबककर्णपूरपंक्तिं नि क्षिपत् कुचयोः स्तनयोः कस्तूरिकापत्रकं मृगमदपत्राव लींनिक्षिपत् मस्तकेश्यामसरोजदामनीलकमलमालां

निक्षिपत् कीदृशीनांस्फदृशां धूर्तानांपरिवंचकानां पुनः कीदृशीनां विष्वक्सर्वत्र निकुंजेलतागृहे अभिसारसत्वरंगमनायसाहसंहृत्यासांतास्तासां कीदृशंध्वांतं नीलनिचोलवत् श्यामवस्त्रवत्चारु सदृशमित्यर्थः नीलवस्त्रस्थानेध्वांतंजातमित्यर्थः अतोभूषणादिनिर्माणेनापिकालातिक्रमोनयुक्त इति भावः ॥२॥

श्लो०॥ काश्मीरगौरवपुषामभिसारिका-
णामाबद्धरेखमभितोमणिमंजरीभिः॥ ए
तत्तमालदलनीलतमंतमिस्रं तत्प्रेमहेमनि
कषोपलतातनोति॥३॥

अंधकारमेववर्णयति काश्मीरेति हेराधे एतत्तमिस्रं अंधकारः तत्प्रेमतासामभिसारिकाणांयत्प्रेमप्रीतिस्तदेव हेमस्वर्णं तस्यनिकषोपलतां घर्षणपाषाणतांतनोतिविस्तारयति कीदृशंतमिस्रंकाश्मीरकुंकुमंतद्वद्गौरंपीतंवपुर्यासांतासामभिसारिकाणांस्त्रीणांमणिमंजरीभिः मणिकिरणैः अभितः सर्वतः आबद्धारूढारेखायस्मिन् तमालदलंनूतनपत्रंतद्वन्नीलतमं अतिश्यामं कांतार्थिनीतुयायात्तिसंकेतं साभिसारिकेत्यमरः इत्यभिसारिकालक्षणं अभिसारिकाणांप्रेमपरीक्षासमयस्तत्रयमेव यदंधतमसिगमनमिति ३

श्लो०॥ हारावलीतरलकांचनकांचिदाम
केयूरकंकणमणिद्युतिदीपितस्य॥ हारेनि
कुंजेनिलयस्यहरिंनिरीक्ष्यव्रीडावतीम·

थसखीनिजगादराधां॥ ४॥

हारावलीति अथानंतरं सखीराधांनिजगाद पुनरपि उवाच कथंभूतांराधां निकुंजनिलयस्य लतागृहमेवनिलयं निभृतगृहंतस्य द्वारे हरिंकृष्णंनिरीक्ष्य दृष्ट्वा व्रीडावतींसलज्जा अस्मिन्मयाकानि निष्ठुराणि वचांसिउक्तानिसंप्रतिनतस्समक्षं कथंयामीतिलज्जा कीदृशस्यनिलयस्य मुक्ताहारमध्यद्युमणेः द्युत्याकांचनकांचीदाम्नः स्वर्णकांची रशनायाः द्युत्या केयूरस्यबाहुभूषणस्यच द्युत्या एतेषु रचितायेमणयस्तेषां द्युत्यादीपित स्य प्रकाशितस्य एतेन ध्वांतेपिदर्शनयोग्यता उक्ता ४

अथएकविंशतिमप्रबंधो वराडीरागेण आ डवतालेगीयते·

मंजुतरकुंजतलकेलिसदने ॥ प्रविशराधे माधवसमीपमिहविलस ॥ रतिरभसहसितवदने॥१॥

तदेवगीतेनाह· वराडीरागे मंजुतरेति हेराधेरतिरभसेनस्फुरतोत्साहेन हसितं हास्ययुक्तं वदनं मुखंयस्यास्तत्संबोधनं इहअस्मिन् मंजुतरं मनोहरंनिकुंजाभ्यंतरदेशस्तदेव केलिसदनंक्रीडागृहंतस्मिन् माधवसमीपं प्रविशागच्छपश्चाद्विलस क्रीडांकुरु॥१॥

नवभवदशोकदलशयनसारे॥ प्र० ॥कुचकलशतरलहारे॥२॥

अपिच नवेति हेकुचकलशयोश्चंचलहारो मुक्ताहारो यस्यास्तत्संबोधनं हेराधे इहक्रीडागृहेमाधवसमीपंप्र विशविलसच कीदृशे इह नवानिनूतनानिभवंतियानिअ शोकदलानि पर्णानितत्कृताशय्या कृष्णशय्यातदेवसारो म हाधनंयस्मिन् ॥२॥

कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे ॥ध्रु०॥ कुसुमसुकुमारदेहे ॥३॥

कुसुमेति हेकुसुमवत्सुकुमारोदेहोयस्यास्तत्संबोध नंकीदृशेइह कुसुमचयेनपुष्पसमूहेनरचितंकृतं शुचिअनुपहतं नायिकांतरेणानुपभुक्तंयहासगृहंतत्रविल स ॥३॥

मृदुचलमलयपवनसुरभिशीते ॥ध्रु०॥ रसवलितललितगीते ॥४॥

मृदुचलेति हेरसवलितंकृतंललितंमनोहरंगीतंय यातत्संबुद्धिः हेराधे इहकोकिलसदनेविलस कीदृशेइ ह चलश्चंचलोयोमलयपवनस्तेनसंपर्कवशात् सुरभि एवंभूतंसत् शीतलंतस्मिन् ॥४॥

विततबहुवल्लिनवपल्लवघने ॥ध्रु०॥ चिरमीलितपीनजघने ॥५॥

विततेति हेचिरमीलिते बहुकालेअन्यस्यसंबंधेपी नेमांसलेजघनेयस्यास्तत्संबुद्धिः हेराधेइहविलस की दृशेइह वितताइतस्ततोविशीर्णाबहुवल्लयः वल्यस्ता

सांनवपल्लवास्तैर्घनेनिबिडे शयने इत्यध्याहारः निबिड शयन इत्यर्थः ॥५॥

मधुमुदितमधुपकुलकलितरावे ॥ प्र० ॥
मदनरभसरसभावे ॥ ६ ॥

मधिनि हेमदनरभसः कामरभसः शृंगारभावोऽभिप्रायो यस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशेइह मधुनिपुष्परसेमीलितानिलत्पानार्थमित्यर्थः यानि मधुपकुलानिभ्रमरसमूहास्तैः कलितः कृतोरावः शब्दोयस्मिन् ॥ ६ ॥

मधुतरलपिकनिकरनिनदमुखरे ॥ प्र० ॥
दशनरुचिरुचिरशिखरे ॥ ७ ॥

मधुतरलेति हेदशनरुचिरे नवदंतदीप्तिरेवरुचिरं शिखरं माणिक्यविशेषो यस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशे इह मधुनापुष्परसेन तरलश्चंचलः पिकनिकरोभ्रमरसमूहस्तस्य निनदेनशब्देन मुखरे शब्दायिते पक्वदाडिमबीजाभं माणिक्यंशिखरं विदुः इतिशाश्वतः ॥ ७ ॥

विहितपद्मावतीसुखसमाजे ॥ कुरुमुरारेमंगलशतानिभणतिजयदेवकविराजराजे ॥ ८ ॥ इतिश्रीगीतगोविंदेएकविंशतिमः प्रबंधः ॥ २१ ॥

विहितेति हेमुरारेकृष्णत्वंजयदेवकविराजे मंगलशतानिकुरु कीदृशेजयदेवकविराजे विहितः कृतः पद्मावत्याः स्वस्त्रियः सुखसमाजः शुभसमूहोयस्मिन् एतेन

सनायिकायामेव प्रेमातिशयो दर्शितः नत्वन्यस्यां पुनः कीदृशो भणतिन्वगुणान्वदति क्वचित्प्रविश राधे माधवसमीपमिति पाठः ॥८॥

श्लो०॥ त्वांचित्तेनचिरंवहन्नयमतिश्रांतो भृशंतापितः कंदर्पेणचपातुमिच्छतिसुधासंबाधबिंबाधरं॥ अस्यांकं तदलंकुरु क्षणमिहभ्रूक्षेपलक्ष्मीलवक्रीतेदासइवोपसेवितपदांभोजेकुतःसंभ्रमः॥१

त्वामिति हेराधे अयंकृष्णस्तवसुधयाभृतेनसंबाधंगतंबिंबाधरंपातुमिच्छति कीदृशःकृष्णः यतः चित्तेनमनसात्वांचिरंवहन् अतिश्रांतः यतः कंदर्पेणभृशंतापितः अन्योपि भारवाही सूर्यतापितश्चजलानि पातुं इच्छति तद्वदित्यर्थः तत्तस्मादस्य कृष्णस्यांकं क्रोडं क्षणं मुहूर्तमात्रं अलंकुरुभूषय तत्समीपंगंतुंबिभेमीत्यतआह इह कृष्णेसंभ्रमः भयंकुतः कीदृशोइह दासइव सेवकइवस्थिते पुनःकीदृशे भ्रूक्षेपःकटाक्षक्षेपः सएवलक्ष्मीः संपत् द्रव्यं तेन लवक्रीते नूतनः क्रीतो दासोऽतिभीतोभवतीतिभावः अतएवउपसेवितं पदांभोजं चरणकमलंयेन॥१

श्लो०॥ सासस्साध्वससानंदंगोविंदेलोललोचना॥ सिंजानामंजुमंजीरंप्रविवेशनिवेशनम्॥२॥

सेति साराधा निवेशनं लतागृहं प्रविवेश सखीवच

नात् कीदृशीराधा ससाध्वसांविदग्धः कृष्णः कथंमयांर जनीयइति सानंदंसहर्षंचइतिनेकत्वात् गोविंदेकृष्णेलो लेलोचनेयस्याः सलज्जत्वात् पुनःकीदृशी मनोहरशब्दसु क्तंमंजीरेनूपुरंसिंजानागमनवशात्सशब्दंकुर्वती कचित्सा ध्वससानंदगोविंदेइतिपाठः तदाससाध्वसः पूर्वापराधा त् सानंदःराधायाःआगमनात् एवंनागरयोःसमागमेरसो त्पत्तिरुक्ता॥२॥

अथद्वाविंशतिमप्रबंधोवराडीरागेणरूप कतालेगीयते

राधावदनविलोकनविकासितविविधवि कारविभंगं॥जलनिधिमिवविधुमंडलद र्शनतरलिततुंगतरंगं॥१॥ हरिमेकरसं चिरमभिलषितविलासं॥ सादर्शगुरु हर्षवशंवदवदनमनंगनिवासं॥ ध्रु०॥

लीलागृहप्रवेशं निरूप्येदानींदर्शनमहोत्सवेनरस विक्रियांगीतेनाह वराडीरागः रूपकतालः साराधाएवंभू तंहरिंददर्श सप्तपद्यासर्वाणि हरिविशेषणानि कीदृशंह रिं राधावदनविलोकनेन विकासितः प्रकाशितः विविधः नानाप्रकारः विभागः विभंगीकटाक्षादिरचनायेनतं पुनः कीदृशं जलनिधिंसमुद्रमिवस्थितं कीदृशंजलनिधिं वि धुमंडलदर्शनेन चंद्रमंडलालोकेनतरलिताश्चंचलीकृताः तरंगाः कल्लोलायस्यतं पुनःकीदृशं एकरसं एकस्याराधा

यामेवरसः प्रीतिर्यस्यतं पुनःकीदृशं चिरंबहुकालं अभि
लषितः प्रार्थितः विलासः केलिर्येनतं पुनःकीदृशं गुरुह
र्षस्यातिशयस्य हर्षस्यवशंवदंअधीनंवदनंसुखंयस्य सा
नंदसुखमित्यर्थः पुनःकीदृशं अनंगस्यकामस्यनिवासस्था
नभूतं कंदर्पकोटिलावण्यमित्यर्थः अत्रागाधशृंगारर
साश्रयत्वेनकृष्णस्यजलनिधिसाम्यं राधामुखस्याल्हाद
कारित्वादीनाचंद्रसाम्यंबोध्यं उपमालंकारश्च॥१॥

हारममलतरतारमुरसिदधतंपरिलंबित
दूरं॥ स्फुटतरफेनकदंबकरंबितमिवय
मुनाजलपूरं॥२॥

हारमिति पुनःकीदृशं हारंमुक्ताहारंदधतंधारयंतंउर
सिहृदये कीदृशंहारं अमलतरतारंअत्यंतविशदंबृहत्त
रं पुनःकीदृशं स्फुटतरोयोफेनकदंबस्तेनकरंबितंमिश्रि
तंयमुनाजलपूरमिवश्रीकृष्णस्यश्यामत्वाद्यमुनाप्रवाहसा
म्यं हारशुभ्रत्वात् फेनसाम्यंबोध्यं ॥२॥

श्यामलमृदुलकलेवरमंडनमधिगतगौर
दुकूलं॥ नीलनलिनमिवपीतपरागपटल
भरवलयितमूलं॥३॥

श्यामलेति श्यामलंकृष्णंमृदुलंकोमलंकलेवरमंडनं
शरीरालंकारोयस्यतं पुनःकीदृशं अधिगतपरिहितंगौर
दुकूलंपीतवस्त्रंयेन कमिव नीलोत्पलमिवेत्यर्थः कीदृ
शंनीलनलिनं पीतपरागाणां कुंकुमरेणूनांपटलस्यसमू

हस्यभरः अतिशयस्तेन वलयितं वेष्टितं मूलं यस्यतत्तथा ३

तरलदृगंचलचलनमनोहरवदनजनितरतिरागं ॥ स्फुटकमलोदररवेलितखंजनयुगमिवशरदितडागं ॥ ४ ॥

तरलेति कीदृशं हरिं तरलश्चंचलोपांगकटाक्षस्तस्यचलनेन मनोहरंसुंदरं यद्वदनं तेनजनितउत्पादितोरसोरागोऽभिलाषोऽर्थात् नारीणांयेन नारीणामतिकामकर मिति भावः कमिव शरदि शरत्काले तडागमिव कीदृशं तडागं स्फुटकमलस्य विकाशितपद्मस्योदरमध्ये रवेलितं क्रीडितं खंजनयोर्युग्मं युगलं यत्र तथा शरत्काले खंजन वर्णन सुचितमेव ॥ ४ ॥

वदनकमलपरिशीलनमीलितमिहिरसमकुंडलशोभं ॥ स्मितरुचिरुचिरसमुल्लसिताधरपल्लवकृतरतिलोभं ॥ ५ ॥

वदनेति वदनकमलस्य परिशीलनाय मिलिते मिहिरसमे सूर्यतुल्ये ये कुंडले ताभ्यां शोभा यस्य तं तथा पुनः कीदृशं स्मितरुचिरो हास्यदीप्तिरुभगः समुज्ज्वलित दीप्यमानो योऽधरपल्लवस्तेन कृतोरतौ लोभो युवतीनां रताभिलाषो येन तं तथा त्वरपक्षेत्वधिरतिलोभमित्यन्नगमकत्वात्समासः ५

शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुंदरकुसुमस्तकेशं ॥ तिमिरोदितविधुमंडलनिर्मलमलयजतिलकनिवेशं ॥ ६ ॥

शशिकिरणेति कीदृशंहरिं शशिकिरणेन चंद्रदीप्त्या छुरितं मंडितं सुंदरमभ्यंतरंयस्य जलधरस्यमेघस्य तत्सुंदराः पुष्पसहिताः केशाः यस्यतं अत्रकेशानांश्यामतयामेघसाम्यं तत्रस्थकुसुमानांचमेघांतश्चारिचंद्रकिरणसाम्यंबोध्यं पुनःकीदृशं तिमिरेंधकारेउदितउत्थितोयोविधुमंडलश्चंद्रबिंबस्तद्वन्निर्मलं मलयजतिलकंचंदनबिंदुस्तस्यनिवेशोवस्थानंयत्रतं शृंगारिणांनागराणांतिलकंवर्तुलमेवेतितस्यचंद्रसाम्यंचंद्रोदयेतिमिरस्यासंभवादद्भुतोपमेयंबोध्या॥ ६॥

विपुलपुलकभरदंतुरितंरतिकेलिकलाभिरधीरं॥ मणिगणकिरणसमूहसमुज्वलभूषणसुभगशरीरं॥७॥

विपुलेति कीदृशंहरिं विपुलोधिकोयःपुलकभरोरोमांचातिशयस्तेनदंतुरितंनिम्नोन्नतंव्याप्तमित्यर्थः पुनःकीदृशं रतिकेलिकलाभिः सुरतक्रीडाकथाभिरधीरंचंचलं पुनःकीदृशं मणिगणानांकिरणसमूहेन समुज्वलंदीप्यमानंयद्भूषणंतेनसुभगंसुंदरंशरीरंयस्यततथा॥७॥

श्रीजयदेवभणितविभवद्विगुणीकृतभूषणभारं॥ प्रणमतहृदिविनिधायहरिंभवजलसुकृतोदयसारं॥८॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवस्यभणितविभावेनभाषितप्रपंचेन द्विगुणीकृतस्यालंकारस्यभारोयस्यतंहरिं हेसु

ष्याभक्ताः प्रणमतनमस्कुरुत किंकृत्वास्कचिरंचिरकालं हृदिविनिधायस्थाप्य कथंभूतंहरिं स्फुरुतस्ययोउदयस्तस्यसारं यद्वास्फुरुतोदय एवसारोधनंयस्मात्तं ॥८॥

श्लो०॥ अतिक्रम्यापांगंश्रवणपथपर्यंतगमनप्रयासेनेवाक्ष्णोस्तरलतरतारंपतितयोः॥ इदानींराधायाः प्रियतमसमालोकसमयेपपातस्वेदांबुप्रसरइवहर्षाश्रुनिकरः १

एवंभूतस्यकृष्णस्यदर्शनाद्राधायास्तदानींकिंजातमितिहरिराह अतिक्रम्येति इदानींप्रियतमसमालोकसमये प्रवाहसदृशः राधायाः हर्षाश्रुनिकरः सात्विकभावेननेत्रांबुपूरः पपातनयोःप्रेक्षते अपांगंनेत्रप्रांतं अतिक्रम्योल्लंघ्य श्रवणपथस्यकर्णमार्गस्य पर्यंतगमनंयेनतेनयः प्रपातस्तेनैवाक्ष्णोः स्वेदांबुप्रसरोभूत् कीदृशयोरक्ष्णोः तरलतरतारंचंचलाक्षकनीनिकंयथास्यात्तथा पतितयोः अन्यस्यापिगमनेनश्रमोभवतितेनचपतातिनहत् ॥१॥

श्लो०॥ भजंत्यास्तल्पांतं कृतकपटकंडूतिपिहिते स्मितेयातेगेहाद्बहिरवहितालीपरिजने॥ प्रियास्यंपश्यंत्याः स्मरशरशाकूतस्कभगं सलज्जायालज्जाव्यगमदिवदूरंमृगदृशः॥२॥

भजंत्याइति मृगदृशः मृगाक्ष्याः राधायाः लज्जापि दूरंव्यगमदिवगतेव कीदृश्याःराधायाः अवहितःसाव

धानोय आली परिजनः सखीसेवकवर्गस्तस्मिन् गेहाद्बहि र्यातेगतेसति तल्पांतशय्यापर्यंतं भजंत्याः प्राप्नुवत्याः कीदृशेपरिजने कृताकपटेनकर्णादिकंडूतिः कंडूयनंनेन पिहितंछादितंहास्यंयेन पुनःकीदृश्याः प्रियास्यकृष्णमु खंपश्यंत्याः कीदृशंप्रियास्यंस्मरशरवशंकामबाणाधीनं आकूतंस्फुरताभिप्रायस्तेनसुभगंमनोहरं कामविकारहा वभावादिमनोहरमित्यर्थः पुनःकीदृश्याः सलज्जायाः ल ज्जासहितायाः तस्याश्चेष्टंदृष्ट्वावचनांतरेण अपृष्ट्वाबहि र्गमनात्सखीनांसाम्यंसर्वाःसख्योगताः इतिकथमत्रस्थात व्यमितिलज्जापिगतेतिभावः ॥२॥

श्लोकः॥ जयश्रीविन्यस्तैर्महितइवमंदार
कुसुमैः स्वयंसिंदूरेणद्विपरणमुदामु
द्रितइव॥ भुजापीडक्रीडाहतकुवलया
पीडकरिणःप्रकीर्णासृग्बिंदुर्जयतिभु
जदंडोमुरजितः॥३॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगो
विंदेमहाकाव्येसानंदगोविंदोनामे
कादशःसर्गः

जयेतिमुरजितः कृष्णस्यभुजदंडोदंडाकारबाहुर्जयति सर्वोत्कर्षेणवर्तते भक्तानांरक्षणार्थमितिशेषः दंडशब्दे नआजानुबाहुत्वंद्योतितं कीदृशोभुजदंडः प्रकीर्णाःसर्वत्र लग्नाः असृग्बिंदवोरक्तबिंदवोयस्मिन् अतएवकुवलयापी

डसंग्रामसंतोषेण स्वयंसिंदूरेणामुद्रित इवचिन्हित इवहि
पश्चात्सिंदूरेणमुद्रितस्तर्हि मदीयो बाहुरपि सिंदूरमुद्रितोभ
वतु पुनःकीदृशइव जयश्रियाजयलक्ष्म्या विन्यस्तैर्विक्षि
प्तैः मंदारकुसुमैः पारिजातपुष्पैर्महित इवपूजितइव ज
यिनः शूरस्योपरिपुष्पवृष्टिरुचिता कीदृशस्य मुरजितः
भुजापीडस्य बाहुदंडस्य क्रीडयाहतः कुवलयापीडनामा
करीहस्तीयेन अनेनसामर्थ्यलक्षणो नायकगुणउक्तः एवं
भूतेभुजदंडे गाढालिंगनादिना श्रीराधायाः निःशंकक्रीडनं
सूचितमितिभावः अत्रोत्प्रेक्षालंकारः सानंदो राधासमा
गमेनसौंदर्येतिक्षेपकः॥३॥

अथ द्वादशः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लो०॥ गतवतिसखीवृंदे मंदत्रपाभर
निर्भर स्मरशरवशाकूतस्फीत स्मितस्न
पिताधरां॥ सरसमनसंदृष्ट्वाराधां मुहु
र्नवपल्लव प्रसवशयने विक्षिप्ताक्षी मुवा
चहरिःप्रियां॥१॥

गतवतीति अथहरिः कृष्णः प्रियांवल्लभां राधां सरस
मनसं रसोनुरागस्तत्सहितं मनोयस्यास्तां दृष्ट्वा उवाचवक्ष्य
माणामितिशेषः कस्मिन्सति सखीवृंदे सखीसमूहेगतव
तिसति कीदृशीं राधां मंदोल्पोयोत्रपाभरो लज्जाभरस्तेन
निर्भरोतिशयितोयः स्मरस्तत्परवशस्तदायत्तो आकूतोभि
प्रायस्तेनस्फीतं प्रवृद्धंयन्स्मितमीषद्धसितंतेनस्नापितोव्या

मावधरीयस्यास्तां अथमदक्रूरइतिस्मरविशेषणं पुनः कीदृशी मुहुःपुनःपुनः नवपल्लवप्रसवशायनेनवपल्लवपुष्पमयेशयनेविक्षिप्ताक्षीनिहितनयना शय्यालोकनेनस्फुरते च्छाध्वन्यते· अस्मिन्सर्गेस्वाधीनभर्तृकानायिकावर्ण्यते यस्यारतिगुणाकृष्टः पतिः पार्श्वनमुंचति विचित्रविभ्रमासक्तासास्यात्स्वाधीनभर्तृका ॥१॥

अथत्रयोविंशतिमःप्रबंधोविभासरागेण एकतालीतालेगीयते·

किसलयशयनतलेकुरुकामिनिचरणन· लिनविनिवेशं॥ तवपदपल्लववैरिपराभव मिदमनुभवतुसुवेशं॥१॥ क्षणमधुनाना रायणमनुगतमनुसरभोराधिके॥ ध्रु०॥

किसलयेति विभासरागः तल्लक्षणं स्वच्छंदसंमानितपुष्पचापः प्रियाधरस्वादुस्फुरवातितृप्तः पर्यंकमध्यास्यकृतोपवेशोभासोविभूर्षः फिलहेमपौरइति हेराधे अधुना· क्षणं अनुगतंआधीनंमांनारायणंअनुसर अनुगच्छ अनुसरणप्रकारमाह· हेकामिनिहेकामुके त्वंकिसलयैरचितशयनेशय्यातले उपरिभागेचरणनलिनस्यविनिवेशंपादपद्म· स्यार्पणंकुरु इदंकिसलयशयनंतवपदपल्लवेनवैरितस्मात्पराभवंतिरस्कारंअनुभवतु प्राप्नोतु तवपदपल्लवस्यकांतिहरणात् शत्रुपक्षकैर्हिचरणोदीयते कीदृशइदं सुवेशमपिप्रसूनचन्द्रमादिनाऽलंकृतमपि ॥१॥

करकमलेनकरोमिचरणमहमागमितासि विदूरं॥ क्षणमुपकुरुशयनोपरिमामिवनूपुरमनुगतिशूरं॥२॥

हेराधे अहंकरकमलेन तेचरणं करोमि संवाहयामि धातूनामनेकार्थत्वात् यतस्त्वंविदूरंआगमितासि मयाआनीतासि दूरागतस्यचरणसंवाहनमुचितं त्वंशयनोपरिक्षणंनूपुरंउपकुरु कमिव अनुगतिशूरं तवानुसरणेशूरं मामिव यथा आलिंगनादिनामामुपकरोषि तथानूपुरमपिशय्यातलमलंकुरु इति भावः॥२॥

वदनसुधानिधिगलितममृतमिवरचयवचनमनुकूलं॥ विरहमिवापनयामिपयोधररोधकमुरसिदुकूलं॥३॥

वदनेति त्वंअनुकूलवचनंवाक्यंअमृतमिवरचयवद कीदृशं वदनमेवसुधानिधिश्चंद्रस्तस्माद्गलितमुत्पन्नं अनंतरं उरसिवक्षसिवर्तमानंदुकूलंपटवस्त्रंविरहमिवअपनयामिस्फोरयामीत्यर्थः कीदृशं पयोधररोधकस्तनाच्छादकं विरहपक्षेस्तनाश्लेषप्रतिबंधकं॥३॥

प्रियपरिरंभणरभसवलितमिवपुलकितमन्यदुरापं॥ मदुरसिकुचकलशंविनिवेशयशोषयमनसिजतापं॥४॥

कुटिलमवलोकयंतीमतिविह्वलः सन्नाह प्रियेति हेराधे त्वंमदुरसिममवक्षसिकुचकलशंविनिवेशयस्थापय स्तन

कलशार्पणेन मनसिजतापंकामपीडां शोषय खंडय कीदृशं प्रियपरिरंभणाय ममालिंगनाय रभसोत्साहेन वलितमिवसमुखमिव पुनः कीदृशं संजातरोमांचं पुनःकीदृशं अतिदुःखेनप्राप्यतेइतिदुरापं सजलकुंभक्षेपेण तापशांतिर्जायतएव ४

अधरसुधारसमुपनयभामिनिजीवय मृतमिवदासं॥ त्वयिविनिहितमनसंविरहानलदग्धवपुषमविलासं॥५॥

त्वदेकजीवनंमांत्वमेवजीवयेत्याह अधरेति हेभामिनि कामकुशले त्वंअधरसुधारसंओष्ठामृतरसंउपनयदेहि अनेनदासंसेवकंमां मृतमिवजीवय कीदृशंत्वयिविनिहितमनसंदत्तमानसं पुनःकीदृशं विरहानलेनवियोगाग्निना दग्धं वपुः शरीरंयस्य अतएवाविलासंनिश्चलंमृतस्तु निश्चलो भवति॥५॥

शशिमुखिमुखरयमणिरसनागुणमनुगुणकंठनिदानं॥ ममश्रुतियुगलेपिकरवविकलेशमयचिरादवसादं॥६॥

चाटुकेनप्रसन्नांप्रत्याह शशीति हेशशिमुखिचंद्रवदने त्वंमणिरसनागुणंमणियुक्तंकांचीदाम मुखरयशब्दितकारय कीदृशं अनुगुणः सदृशः कंठनिनादोयस्य कंठगीतनादसदृशमित्यर्थः तेनशब्देनत्वंममश्रुतियुगलेकर्णयुग्मे चिरात्तवविरहेणयोवसादः स्वेदस्तंशमयनाशय खेदकारणमाह कीदृशेश्रुतियुगले पिकरुतैः कोकिलशब्दैर्विकले

दुःखिते विरहिणोहि पिकरुतंदुःसहं भवति ॥६॥

मामतिविफलरुषाविफलीकृतमवलोकितुमधुनेदं ॥मीलतिलज्जितमिवनयनंतवविरमविसृजरतिखेदं॥७॥

किंचिदवलोकयंतीमाह मामिति हेराधे तवेदंनेत्रंनयनं अधुनामामवलोकितुंद्रष्टुं लज्जितमिवमीलितामिवधत्ते· कीदृशंमां अतिविफलरुषाअतिविफलकोपेन विफलीकृतं दुःखितं नयनविशेषणंवा विफलीकृतं कर्णांतरं प्रापितं· अतएवरोषाद्विरमविरक्ताभव रतिखेदंक्रीडादैन्यंविसृज· त्यज कोपंत्यक्त्वा मयासहरमणंकुर्वित्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवकवेरिदमनुपदंनिगदितमधुरिपुमोदं ॥जनयतुरसिकजनेषुमनोरमरतिरसभावविनोदं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदेत्रयोविंशतिमः प्रबंधः॥१३॥

श्रीति श्रीजयदेवेनभणितमिदंगीतं रसिकजनेषुशृंगाररसलोकेषु मनोरमं मनःप्रीतिकरं रतिःसंभोगः रसःशृंगाररसः भावाः संचारिसात्विकादयस्तेतेषां विनोदं कौतुकं जनयतुउत्पादयतु कीदृशमिदं अनुपदं पदेपदेनिगदितोउक्तो मधुरिपोः कृष्णास्यमोदो हर्षोयत्रगीते ॥८॥

श्लो०॥ प्रत्यूहःपुलकांकुरेणनिबिडाश्लेषेनिमेषेणच क्रीडाकूतविलोकितेधरसुधापानेकथाकेलिभिः॥ आनंदाधिगमे

नमन्मथकलायुद्धेपियस्मिन्नभूदुद्भूतःसत
योर्बभूवस्मरतारंभःप्रियंभावुकः॥१॥

इदानींस्मरतारंभंनिरूपयति प्रत्यूहइति तयोःराधा
कृष्णयोःसः स्मरतारंभः प्रियंभावुकः प्रियंभवितुं शीलंय-
स्यसः उद्भूतःप्रकरोबभूव सकः यस्मिन्स्मरतारंभे निबिडाश्ले
षेगाढालिंगनेकर्तव्येपुलकांकुरेणरोमोद्गमेनप्रत्यूहः विघ्नो-
ऽभूत् व्यवधानकर्तृत्वाद्रोमोद्गमस्य यस्मिन्स्मरतारंभे क्रीडा
कूतविलोकिते क्रीडास्मृअभिप्रायपूर्वकंयद्विलोकिंतंतस्मि-
न्कर्तव्ये निमेषेणपक्ष्मचलनेन प्रत्यूहोऽभूत् यस्मिन्नधर
सुधापानेओष्ठामृतपानेकर्तव्ये कथाकेलिभिः प्रत्यूहोऽभूत्
अपिसमुच्चये यस्मिन्मन्मथकलायुद्धेकामकलान्वित स्मरत
संग्रामेकर्तव्ये आनंदाधिगमेन आनंदप्राप्त्या प्रत्यूहोऽभूत्
प्रीत्या आनंदप्राप्तिः॥१॥

श्लो०॥ दोर्भ्यांसंयमितःपयोधरभरेणापी-
डितःपाणिजैराविद्धोदशनैः क्षताधरपुटःश्रो
णीतटेनाहतः॥ हस्तेनानमितः कचेधरम-
धुस्यंदेनसंमोहितः कांतः कामपितृप्तिमा
पतदहो कामस्यवामागतिः॥२॥

तदेवविपरीताख्यंउक्तिवैचित्र्येणकथयति दोर्भ्यामिति
कांतः कृष्णः कामपिअनिर्वचनीयांतृप्तिंसंतोषमापप्राप्तत् की
दृशः कृष्णः दोर्भ्यांहस्ताभ्यां संयमितः बद्धः अर्थान्नायिका
याः पुनःकीदृशः पयोधरभरेणस्तनभरेणपीडितः पाणिजै

नैरिवेराविन्दुः खंडितः दशनैर्दंतैः क्षतमधरपुटंयस्यसः पुनः कीदृशः श्रोणीतटेनकटिप्रदेशेनाहतस्ताडितः कचेकेशबंधे हस्तेन आनमितः नम्रीकृतः पुनः कीदृशः अधरमधुस्यदेन अधरामृतरसेन मोहितः यत्क्रोधजनकं तदेवातिसंतोषकारकमतएव कामस्यमदनस्यवामाविपरीतेवगतिरित्यर्थः २

श्लो०॥ मारांकेरतिकेलिसंकुलरणारंभेतया साहस प्रायंकांतजयायकिंचिदुपरि प्रारंभि यत्संभ्रमात् ॥ निष्पंदाजघनस्थलीशिथिलितादोर्वल्लिरुत्कंपितं वक्षोमीलितमक्षि पौरुषरसः स्त्रीणांकुतः सिध्यति ३

तदेवपुनः कथयति मारांकेइति मारांकेमारांकसंतकेरतिकेलिसंकुलरणारंभेसुरतक्रीडातुमुलयुद्धारंभे तयाराधया यत्संभ्रमात्कांतजयाय कृष्णजयार्थं साहसप्रायंकिंचिदुपरि विपरीतरतंप्रारंभि आरब्धे तदेवजघनस्थलीनिस्पंदास्तब्धाजाता दोर्वल्ली भुजलताशिथिलाजाता वक्षस्थलमपिकंपयुक्तमभूत् तथाअक्षिनेत्रयुग्मंमीलितमभूत् अतएवस्त्रीभिरतिसाहसात्प्रारब्धमपिपौरुषंकुतः सिद्ध्येन्नैवसिद्ध्यतीत्यर्थः ॥३॥

श्लो०॥ तस्याःपाटलपाणिजांकितमुरोनिद्राकषायेदृशौनिर्धूताधरशोणिमाविलुलितस्रस्तस्रजोमूर्धजाः॥ कांचीदामदरश्लथांचलमितिप्रातर्निखातैर्दृशोरेभिः काम

शरेस्तदद्भुतमहोपत्युर्मनः कीलितं॥४॥

तस्याइति एभिःपूर्वोक्तैः कामशरैर्यत्पत्युःस्वामिनोम
नः कीलितंछिद्रं एतदद्भुतमाश्चर्यमभूत् कथंभूतैः कामश
रैः प्रातःकाले दृशोर्नेत्रयोर्निखातैरारोपितैः इतीतिकिं
तस्याराधायाउरः पाटलपाणिजैः श्वेतरक्तनखैश्चिन्हितं तस्या
निद्राकषाये निद्रालोहितेदृशौनेत्रे तस्यानिर्धूतःपतिः अध
रशोणिमाअधरलौहित्यं तस्याविलुलितामालाः स्रस्ताःशि
थिलाःस्रजोमालायेभ्यस्ते मूर्द्धजाः केशाः दरः ईषत्स्रस्थं
शिथिलंअंचलंवस्त्रंयस्यतादृशंकांचीदाममेखलागुणः का
मशरैः नखक्षतजागरचुंबनकेशाकर्षणनीवीमोचनानिपंच
शराः निरूपिताः अन्यत्रनिखातैर्बाणैरन्यत्कीलितमित्याश्च
र्यमित्यर्थः॥४॥

श्लोकः॥ त्वामप्राप्यमयिस्वयंवरपरांक्षी
रोदतीरोदरे शंकेसुंदरिकालकूटमपिबन्मू
ढोमृडानीपतिः॥ इत्थंपूर्वकथाभिरन्यम
नसोविक्षिप्यवामांचलं राधायास्तनकोर
कोपरिलसन्नेत्रोहरिःपातुवः॥५॥

त्वामप्राप्येति हरिःकृष्णःवः युष्मान्पातु कीदृशोहः
रिः राधायाःस्तनकोमलत्वापतितत्वादिनागुणेन कोरकावि
वतयोरुपरिचलंतीसंबद्धेनेत्रेयस्य किंकृत्वा वामांचलंह
दयवामदेशलग्नांचलं विक्षिप्य दूरीकृत्य कीदृश्याः राधा
याः इत्थंइतिपूर्वकथाभिः अन्यमनसः कथादत्तचित्तायाः

इत्यर्थः कथामेवाह हेसुंदरिक्षीरोदतीरो दरे क्षीरसमुद्रतीरमध्ये मृडानीपतिर्महादेवस्त्वामप्राप्य कालकूट विषमपि वदित्यहंशंकेतर्कयामि यतः मूढः ज्ञानरहितः कीदृशींत्वां मयिमन्निभिन्नेनिभिन्नेसप्तमी स्वयंवरपरां मदेकपतिकामामित्यर्थः इत्थंपूर्वकथा अनेनगौरीपतित्वेपिनबालाभाद्विषमपिबत् इतिगौर्पाअपि अधिकगुणेतिभावः ॥ ५॥

श्लो० ॥ व्यालोलः केशपाशस्तरलितमलकैः
स्वेदलोलौकपोलौ स्पष्टादष्टाधरश्रीः कु-
चकलशरुचाहारिताहारयष्टिः ॥ कांचीकां
चिद्गताशांस्तनजघनपदं पाणिनाच्छाद्य-
सद्यः पश्यंतीचात्मरूपंतदपिविलुलितं
स्रग्धरेयंधिनोति ॥ ६॥

व्यालोलइति इयंराधा तदपितथाधिनोतिप्रीणयति अर्थात्कृष्णं कीदृशीराधापाणिनाहस्तेन जघनयोःपद आभोगंसद्यःआच्छाद्य आत्मरूपंपश्यंती विलुलितांम्लानां स्रजंधारयतीति पुनःकीदृशी आत्मरूपंपश्यंती आत्मरूपमेवाह केशपाशोव्यालोलः इतस्ततोविक्षिप्तोऽभूत् अलकैश्चूर्णकुंतलैस्तरलितंस्थानाच्चलितं कपोलौस्वेदेनघर्मजलेनलोलौ व्याप्तौ दष्टाधरश्रीः खंडिताधरलक्ष्मीः स्पष्टाव्यक्ता कुचकलशरुचास्तनघटदीप्त्या हारयष्टिः मुक्ताकलापः दूरीकृत्यकांचीरसना कांचिदाशांदिशंगता चलि

तायद्य पीतिसर्वत्रयोजनीयं स्नग्धरानामकंछंदश्चेदं ॥ ६॥

श्लो०॥ ईषन्मीलितदृष्टिमुग्धहसितःसी
त्कारधारावशात् वक्तव्याकुलकेलिकाकुवि
कसद्दंतांशुधौताधरं। श्वासोत्कंपिपयो-
धरोपरिपरिष्वंगात्कुरंगीदृशो हर्षोत्कर्षवि
मुक्तनिःसहतनोर्धन्योधयत्याननं॥७॥

ईषदिति कुरंगीदृशोहरिणनयनायाः आननंमुखंध-
न्योभाग्यवान्जनोधयति पिबति कीदृश्याः कुरंगीदृशः
श्वासेन कामजनितेनस्वरपवनेनउच्चद्धौ किंचिच्चलितौप-
योधरौस्तनौ तयोरुपरिपरिष्वंगादालिंगनात् यःहर्षोत्कर्षः
हर्षाधिक्यंतेन विमुक्तात्यक्तासालसाअतएवनिःसहाका
यक्षमा तनुःशरीरंयस्याः परिष्वंगंकृत्वा आलिंग्यधन्यो-
धयति पिबतीतिभावः कीदृशमाननं ईषत्मीलितदृष्टिं
मुकुलितनयनं मुग्धंसुंदरंहसितंहास्यंयस्मिन् पुनःकी
दृशं सीत्कारधारावशात् कामविकारपरंपरावशात् अ-
व्यक्ताआकुलाया केलिस्तस्यांयः काकुःशोकभीत्यादि-
भिः ध्वनिविशेषस्तेन विकसंतः प्रकटीभवंतोयेदंतादश
नास्तेषामंशुभिः किरणैर्धौतः क्षालितः अधरोयस्मिन् ७

श्लो०॥अथसानिर्गतबाधाराधास्वाधी
नभर्तृका॥ निजगादरतिक्लांतंकांतंमं
डनवांछया॥८॥ इतिसहसासुप्रीतंसु
रतांतेमानितांतखिन्नांगी॥ राधाजगाद

सादरमिदमानंद्रेनगोविंदं ॥९॥

अथेति अथानंतरं राधास्फुरतांतरे आनंदेन गोविंदंकृष्णमिदं वक्ष्यमाणंसादरं निजगाद कीदृशी सहसाईषद्धास्ययुक्ता निर्गता आसमंताद्भावेनबाधा कामपीडा यस्याः सा स्फुरत्वेनाधीनःभर्ताप्रियोयस्याःसा किमर्थंनिजगादेत्यत आह मंडनवांछयाप्रियकर्तृकालंकरणवांछयेत्यर्थः तस्याः स्वाधीनभर्तृकायाः लक्षणंभरतशास्त्रेउक्तं क्षणं कराहतेनैवक्षणंचरणपातिते कंदुकेनेवकांतेन क्रीडेत्स्वाधीनभर्तृका कथंभूतंकृष्णं कांतंप्रियंकमनीयंसुंदरं पुनःकीदृशं रतौस्फुरत्वेक्लांतंपरिश्रांतं ॥८॥ ९॥

अथचतुर्विंशतिमःप्रबंधोरामकरीरागेण यतितालेगीयते

कुरुयदुनंदनचंदनशिशिरतरेणकरेणपयोधरे ॥ मृगमदपत्रकमत्रमनोभवमंगलकलशसहोदरे ॥१॥ निजगादसायदुनंदने ॥ क्रीडतिहृदयानंदने ॥ध्रु०॥

यद्राधानिजगादतदेवगीतेनाह कुर्विति रामकरीरागः हृदयानंदने चित्तहर्षके यदुनंदनेकृष्णे क्रीडतिसतिसाराधानिजगादउक्तवती किंनिजगादेत्यत आह हेयदुनंदनकृष्ण त्वंमम अत्रास्मिन्पयोधरेकरेणस्वहस्तेन मृगमदपत्रकं कस्तूरिकापत्रावलीकुरु कीदृशेनकरेण चंदनवच्छिशिरेण अतिशीतलेन कीदृशेपयोधरे मनोभवस्य काम

स्यमंगलायकलशः पूर्णकुंभस्तस्यसहोदरे तुल्ये मंगलंहिरण्यमितिवा॥१॥

अलिकुलगंजनसंजनकंरतिनायकसायकमोचने ॥ त्वदधरचुंबनलंबितकज्जलमुज्ज्वलयप्रियलोचने ॥२॥

अलीति हेप्रियकृष्ण त्वंलोचनेमदीयेनेत्रेत्वदधराभ्यां चुंबने नलंबितंगलितं कज्जलंउज्ज्वलय पुनरुद्दीपय कीदृशंकज्जलं अलिकुलस्य भ्रमरसंघस्य गंजनमभिभवं संजनयतीतिसंजनकंविधायकं कीदृशेलोचने रतिनायकस्य कामस्यसायकान् मोचयतितस्मिन्नयनकटाक्षप्रत्यंचिकामासाद्यकामोबाणान् मोचयतीतिभावः एतत्प्रेरणाय कामोबाणंमुंचतीत्यर्थः ॥२॥

नयनकुरंगतरंगविलासनिरोधकरेश्रुतिमंडले ॥ मनसिजपाशविलासधरेशुभवेषनिवेशयकुंडले ॥३॥

नयनेति हेशुभवेषरुचिरालंकार कृष्ण त्वममश्रुतिमंडले कर्णप्रदेशेकुंडले निवेशय कुंडलयुग्मंस्थापय कीदृशेश्रुतिमंडले नयनएवकुरंगोमृगस्तस्य तरंग विलासस्य उत्फालगमनस्यनिरासंनिषेधंकरोतीतितथा पुनःकीदृशे मनसिजस्यकामस्ययः पाशस्तस्य विलासं सादृश्यलीलां धारयतीति पाशःपशुयमनानिरोधकोभवतीति ॥ ३॥

भ्रमरचयंरचयंतमुपरिरुचिरंसुचिरंम

मसन्मुखे॥ जितकमलेविमलेपरिकर्मयन
र्मजनकमलकंमुखे ॥ ४॥

भ्रमरेति हेकृष्ण ममसन्मुखे सुंदरमुखे अलकंकेशपाशंपरिकर्मय प्रसाधयमंडयेत्यर्थः कीदृशमलकं उपरिमुखोपरिस्फुचिरंबहुकालं व्याप्यरुचिरंभ्रमरसमूहंरचयंतंकारयंतं स्वजातीयबुद्ध्याभ्रमरस्तत्रपततीतिभावः यद्वामुखकमलस्थानीयंकमलेभ्रमरास्तिष्ठंतितद्वत् कीदृशेमुखे जितंकमलंयेनतादृशे विमलेनिर्मले कीदृशमलकं नर्मजनकंक्रीडाकारकं ॥४॥

मृगमदरसवलितंललितंकुरुतिलकमलिकरजनीकरे॥ विहितकलंककलंकमलानन विश्रमितश्रमसीकरे॥ ५॥

मृगमदेति हेकमलाननकृष्ण त्वंअलिकरजनीकरे ललाटचंद्रेतिलकंकुरु मृगमदरसेनवलितंनिर्मितं अतएववलितंमनोहरं पुनःकीदृशं विहिताकृताकलंकस्यांकस्य षोडशभागोयत्र अथवाकलाशोभायत्र द्वितीयाचंद्रप्रायंतिलकंकुर्वित्यर्थः कथंभूतेऽलिकरजनीकरे विश्रमिताः उपशांताः श्रमसीकाराः प्रयासजलकणायत्र एतेनचंद्रोपिभ्रकलांछनछविर्दृश्यतइति ॥५॥

ममरुचिरेचिकुरेकुरुमानदमनसिजध्वजचामरे॥ रतिगलितेललितेकुसुमानिशिखंडिशिखंडकडामरे॥ ६॥

ममेति हेमानदमानरवंडन मामदायकवा ममरुचिरेरू दरेचिकुरे जात्येकवचनं कुरुमानिपुष्पाणि कुरुरचयेत्यर्थः कीदृशेचिकुरे मनसिजस्य कामस्य ध्वजचामरतुल्ये पुनः कीदृशे रतिगलिते रूरतसमये मुक्तबंधने पुनः कीदृशे रू लितेशृंगारचेष्टयायुक्ते पुनः कीदृशे शिखंडिनो मयूरस्यशि खंडस्येवपिच्छस्येवडामरोयस्यआरोपोआडंबरमित्यर्थः ॥ ६॥

सरसघनेजघनेममशंबरदारणवारणकंद रे ॥ मणिरशनावसनाभरणानिशुभाशय वासयरूंदरे ॥७॥

सरसेति हेशुभाशय महोदारचित्त त्वंममसुंदरे जघने मणिरशनामणियुक्तघंटिका वसनानिवस्त्राणि आ भरणानिअलंकरणानि वासयपरिधानंकारय कीदृशे जघने सरसः कामजनकः घनोनिबिडश्च पश्चात्कर्म धारयः पुनः कीदृशेशंबरदारणः कामः सएववारणः कुंज रस्तस्य कंदरेवासस्थाने ॥७॥

श्रीजयदेववचसिशुभदेहृदयंसदयंकु रुमंडने॥ हरिचरणस्मरणामृतनिर्मित कलिकलुषज्वरखंडने ॥८॥ इतिश्रीगी तगोविंदेचतुर्विंशतिः प्रबंधः॥

श्रीजयदेवेति हेभक्तजन त्वंमंडनेअलंकारभूते शुभदेकल्याणप्रदे श्रीजयदेववचसि गीतरूपे हृदयं मनः सदयंदयायुक्तंतत्परंकुर्वित्यर्थः कीदृशेवचसि

कालकृतपापरूपज्वरस्यखंडननाशायेन॥८॥

श्लोकः॥ रचयकुचयोःपत्रंचित्रंकुरुष्वक
पोलयो घटनजघनेकांचीमंचस्रजाक
बरीभरं॥ कलयवलयश्रेणींपाणौपदेकु
रुनूपुराविति निगदितःप्रीतःपीतांबरो
पितथाकरोत्॥१॥

रचयेति इतिराधयानिगदितःउक्तःप्रीतःसंतुष्टःपी
तांबरोपितथाऽकरोत् इतिकिं हेकृष्ण ममकुचयोःस्त
नयोश्चित्रंचित्रविशेषंरचय कपोलयोः पत्रंपत्रावलींकरे
णरचयकुरुष्व जघनेकांचींक्षुद्रघंटिकांअर्पय स्रजापुष्प
मालयाकबरीभरंकेशपाशंअंच पूजय बंधनंकुर्वित्यर्थः
हस्तेवलयश्रेणींकंकणपंक्तिंस्थापय पदेचरणयोः नूपु
रौकुरुस्थापय गीतोक्तस्यसंक्षेपार्थकथनेनदोषउक्तः १

श्लोकः॥ पर्यंकीकृतनागनायकफणाश्रे
णीमणीनांगणे संक्रांतप्रतिबिंबसंकल
नयाबिभ्रद्वपुर्विक्रियां॥ पादांभोरुहधा
रिवारिधिसुतामक्ष्णांदिदृक्षुः शतैः काय
व्यूहमिवाचरन्नुपचिताकूतोहरिःपातुवः २

पर्यंकीकृतेति उपचितंसमृद्धंआकूतंकामभावोयस्य
सहरिः कृष्णः वःयुष्मान्पातु कीदृशोहरिः वपुर्विक्रि
यांदेहविक्रियांशरीरपरामित्यर्थः बिभ्रद्धारयन् किंकुर्व

न् पर्यंकीकृतः शय्यास्थाने कृतोनागनायकः शेषस्तस्य फणाश्रेणी फणासमूहस्तस्य मणयस्तेषांगणे समूहे सं क्रांतंसंबद्धं तत्प्रतिकृतिस्तस्यसंकलनया अन्वयेनाश्रित इत्यर्थः कायव्यूहमिव बहुशरीरतामिवाचरन् कुर्वन् किमिति कायव्यूह इत्यत आह पुनः कीदृशः पादांभोरुहं श्रीकृष्णचरणकमलं धारयतीति धारिणी यावारिधिसुता लक्ष्मीस्तां अस्यांशतैर्नेत्रसहस्रैर्दिदृक्षुः द्रष्टुमिच्छुः लक्ष्मीदर्शनंनेत्रद्वयेन तथानसंभवतीति कायव्यूहेनने त्रबाहुल्यात् ॥२॥

श्लोकः॥ यद्गांधर्वकलासुकौशलमनुध्यानंचयद्वैष्णवं यच्छृंगारविवेकतत्वरचना काव्येषुलीलायितम् ॥ तत्सर्वंजयदेवपंडितकवेः कृष्णैकतानात्मनः सानंदाः परिशोधयंतुसुधियः श्रीगीतगोविंदतः ॥ ३॥

यद्गांधर्वेति यत्जयदेवकवेः गांधर्वकलासुगानविद्यासुकौशलं पटुत्वं प्रावीण्यमित्यर्थः अस्तीत्यध्याहारः यद्वैष्णवं विष्णोरनुध्यानमस्ति तथाशृंगाररसस्ययोविवेकः संभोगविप्रलंभादिरूपेणयद्विवेचनं तस्यतत्वअर्थज्ञानं तस्यरचनासुलीलायितंक्रीडाविलाससर्वस्वं यद्वालीलायितं शृंगारादिरसविभावनमस्ति तत्सर्वंजयदेवपंडितकवेः श्रीगीतगोविंदतः गीतगोविंदग्रंथात् सुधियः

परिशोधयंतु विवेकिनः विचारयंतु सर्वतोभावेनशब्दंकुर्वं त्वित्यर्थः कीदृशस्यजयदेवपंडितकवेः कृष्णीकृतात्मनः कृष्णपरायणस्येत्यर्थः जयदेवपंडितः शास्त्राध्यापकः कविः काव्यकर्ताचेतिजयदेवपंडितकवेः श्रीशब्दस्तुग्रंथांतेमंगलार्थं ॥२॥

श्लो०॥ श्रीभोजदेवप्रभवस्यराधादेवीसु
तश्रीजयदेवकस्य॥ पराशरादिप्रियवर्ग
कंठेश्रीगीतगोविंदकवित्वमस्तु॥ ४॥

श्रीभोजदेवेति पराशरादयः कविश्रेष्ठास्तेषां वर्गोगोष्ठीतस्य कंठेगलदेशेअस्तु तस्य श्रीगीतगोविंदकवित्वं भोजदेवप्रभवस्य भोजदेवोत्पन्नस्य तथाराधादेव्याः सुतस्येत्यनेन स्वपितृप्रतिपादनेन मंगलमाचरितं निजग्रंथे आशीरपिदत्तेतिराधास्मरणात् आनंदयुक्तताद्योतिता ॥४

श्लो०॥ साध्वीमाध्वीकचिंतानभवतिभव
तः शर्करेकर्कशासिद्राक्षेद्रक्ष्यंतिकेत्वा-
ममृतमृतमसिक्षीरनीररसस्ते॥ माकंद
क्रंदकांताधरधरणितलंगच्छयच्छंति
भावं यावच्छृंगारसारस्वतमिहजयदेव
स्यविष्वग्वचांसि॥५॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवपंडितकृतौ
गीतगोविंदमहाकाव्येपीतपीतांब
रोनामद्वादशःसर्गः

साध्वीति ग्धिष्वक्सर्पत: यावच्छृंगारसारस्वतंभावंज यदेवस्य वचांसि यच्छंति तावत् हेमाध्वीकमधो भवतस्त वमधुरमहमितिचिंता साध्वीनभवति हेद्राक्षे त्वांकेद्रक्ष्यं त्यास्वादयंति अमृतमृतमसि हेक्षीरनीरं रसस्ते माकंद कंद आक्रोशंकुरु किंच हेकांताधर त्वंपातालंगच्छ श्री जयदेवकाव्यमधुराख्यभगवद्रसास्वाद निर्वृताजनास्तदे कनिष्ठाः संतः एतेषांतिरस्कारंकरिष्यंतीति भावः ॥ ५॥

लक्ष्मीदासतनूजेन भीषदासेनधीमता ॥
कारितागीतगोविंदटीकेयंसुखदास्तुवः॥ १॥
भीषदासनियुक्तेन कृष्णपत्न्यात्मसेविना॥
नारायणेनसंकृतगीतगोविंदटिप्पण ॥ २॥
टिप्पणेचेन्मदीयेषेस्खलितंस्यात्प्रमादतः॥
नतर्कव्योममाक्षेपोगंतुर्हिस्खलितंभवेत्॥ ३

इतिगीतगोविंदंसटीकं

समाप्तं.

अथराधाविनोदकाव्यं प्रारभ्यते·

श्लोक ॥ मालीनोघनमाली मालीनोवनमाली ॥ मालीनोवनमालीमालीनोवतु माली ॥१॥

श्रीगणेशायनमः श्रीराधाकृष्णायनमः पितृवचनमवश्यमेवपाल्यंजगतिजनानितिशासितुंवनांतं गतमतिकरुणारसार्द्रं चित्तंरघुपतिमेवसुपस्म्हेसदारं १ राधाविनोदारव्यं काव्यंचिकीर्षुर्निर्विघ्नपारिप्सितसमाप्तिकामोरामचंद्रकविः परमेश्वरप्रार्थनारूपं मंगलमाचरति वनमालीवनमाला आपादलंबिनीमालातद्वान्विष्णुः आपादलंबिनींमालांवनमालांविदुर्बुधाः इत्यभिधानात् नोस्मान् ग्रंथकर्तृन् श्रीतृन्वाश्च वतुरस्तु कीदृशः मालीनःमालक्ष्मीः मातुलक्ष्म्यांचमायायांचेत्येकाक्षरः दर्पणइवरहःदिलग्नायस्यसः यद्वामायांलीनोलोकपरंपरया कामाद्युत्पादनेन तदासक्तइत्यर्थः एतादृशः पुनःकीदृशः मालीनः मायांमायायांअलीनः निरंजननिराकारत्वात्तस्यामसक्तः मायांलक्ष्म्यांअलीनः सातुलीनासहुनोसक्तइत्यर्थः एकोदासीनत्वात् पुनःकिंभूतः मांशोभां अलंतिव्रजंतितेमालयः यदुगोपादयस्तेषांइनःस्वामी इनःसूर्येप्रभौराज्ञि

मृगांके क्षत्रिये नृप इतिविश्वः यद्वामालंतेशोभंतेतेमालि
नः इंद्रादयः तेषांइनः स्वामीईश्वरेश्वरइत्यर्थः पुनः कीदृ
शः मालीनः मालापुष्पस्रक् सायस्य अस्तीतिमालीस्र
दामा तस्यइनः स्वामी दारिद्र्यभंजनत्वात् यद्वामेशिवेअ-
लीनः तदभिन्नत्वात् यद्वामः वेधासएवअलिः कमलानुष
गित्वात् भृंगौपम्यंतस्यइनः मः शिवश्चंद्रमावेधाइत्येका
क्षरः पुनःकीदृशः घनमालीघनवत्श्यामइत्यर्थः पुनःकी
दृशः बलमालीबलभद्रेण मालतेसौबलमालीपरसामर्थ्य
वान् पुनःकीदृशः मालीमालापुष्पस्रक्सायस्यास्तीतिमा
लीपुष्पस्रग्वानित्यर्थः यद्वामा अलीति पदछेदः कर्तव्यः
कीदृशः अलीअलति सर्वव्याप्नोतीति अलीपरमात्मरूपे
णसर्वांतर्यामीत्यर्थः विश्वव्यापीत्यर्थः १ अथदशावता
रवर्णनमारभते वनजोवनजो खर्वास्त्रिरामी सकृपोकृपः
अवतारादशैवैते कृष्णस्तुभगवान्स्वयं १ वनमालीवनेजले
मालतेशोभत इतिवनमालीवनेसलिलकानने इत्यमरः मत्स्य
रूपीविष्णुःनोअवतु कीदृशः बलमालीबलेनशंखासुरो
न्मूलनकरणेनबलेनमालतेसौ पुनः वनमाली कूर्मरूपीवि
ष्णुः नोस्माकमवतु कीदृशः बलमालीसकलभूधरणनि
ष्पंदफणामंडलानंतो द्वहनकरणेनबलेनमालतेसौ पु० व०
वनेरण्ये मालतेसौ० वराहरूपीविष्णुः नोवतु की० ब०
सागरनिमग्नमहीमंडलोद्धरणकरणेनमालते पुनःवन
मालीनृसिंहरूपीविष्णुः नोवतु की० ब० हिरण्य

वाराणसी

कशिपुसमुच्छेदकरणेन बलेन मालते सौ पुनः अघनमाली अइव रुद्र इव घनं यथा तथा मालत इति अघनमाली यद्वा अघनं ह्रस्वं माली वामनरूपी विष्णुः नोवतु कीं॰ ब॰ बले न बलिच्छलनकरणेन मालते सौ पुनः वनमाली रुद्रस्यर्थानता नीर्थार्थं वने परिभ्रमन् जामदग्न्यरूपी विष्णुः नोवतु कीं॰ ब॰ सकलक्षत्रियोत्पाटन करणेन बलेन मालते सौ पुनः वनमाली दंडकारण्यदेशे रामरूपी विष्णुः नोवतु कीं॰ घनमाली घनवत् श्यामः पुनः कीं॰ ब॰ पौलस्त्यमुच्छेदकरणेन मालते सौ कीं॰ ब॰ बलरामेति सराम पदेन मालते सौ बलभद्र रूपो विष्णुः नोवतु कीदृशः बलमाली कालिंदीकर्षणेन बलेन मालते सौ कीं॰ ब॰ घनमाली शरदंबुदगौरः पुनः अवनमाली अवनेन रक्षणेन मालते सौ बुद्धरूपी विष्णुः नोवतु कीं॰ ब॰ प्राण्यहिंसादिकरणेन बलेन मालते सौ पुनः कीं॰ ब॰ बलेन म्लेंच्छोच्छेदनकरणेन मालते सौ कल्कि रूपी विष्णुः नोवतु अथ संमोहन काममंत्रोद्धारणपक्षमाह संमोहन काममंत्रमय रूपो हरिः नोवतु मंत्रमयत्वं विशिनष्टि मालीनः माशक्तिः सामान्यस्वरास्तेषु आलीनः ककारः तद्गतत्वेनैवोच्चार्यमाणत्वात् प्रथमत्यागे कारणाभावात् इतिन्यायेन ककारोप्यात्यः तथा च ककारात्मक इत्यर्थः घनमाली घनेन मा यस्य सः घनमः इंद्रः तस्य इदं बीजं घनमंतं दलतीति घनमाली तथा चलकारात्मक इत्यर्थः मालीनः माया इदंतस्मिन् इकारे अलीनः पुनः मालीनः मः

चंद्रः अलीनो अस्मिन् असौ तदुक्तंशारदातिलके ब्रह्माभ्रू
म्यांसमासीनः शांतिबिंदुविभूषितः बीजंमनोभुवः प्रोक्तं
जगत्त्रितयमोहनं १

श्लो० ॥ विधुरूरहिरहानलपीडिता विधु-
रूरहत्तरलानिलपीडिता॥ विधुरूरहहृद-
नालिमपीडिताविधुरूरहत्स्फगिरोकिरदी-
डिताः ॥२॥

विधुरूरहदिति विधुरूरहत् विधुः विष्णुः रूरहत्प्रियो-
यस्याः साराधिका विधुश्चंद्रमसिविष्णोविधुः कर्पूरकामयो
रितिविश्वः अलीसखींप्रति ईडिताः स्तुत्याः स्फगिरः अकिरत्
उवाचेत्यर्थः कीदृशी विधुरूरहिरहानलपीडिता विधुः वि
ष्णुः सएवरूरहत्प्रियः तस्यविरहः वियोगः सएवअनलः
वन्हिः तेनपीडिता पुनः कीदृशी विधुरूरहत्तरला विधुश्चं
द्रस्तस्यरूरहन्मन्मथः तेनतरलाचंचला चंचलतरलंचैवपा
रिप्लवपरिप्लवइत्यमरः यद्वाविधुः कर्पूरः तस्यरूरहन् सम
स्तरलो हारमध्यमणिर्यस्याः सा तरलः स्यान्मध्यगोमणि-
रितिशाश्वतः कामज्वराभिस्तेजस्कमुक्ता इत्यमरः पुनःकी
दृशी अनिलपीडिता अनिलो मलयानिलः तेनपीडिता पु
नः विधुरूरहहृदनाविधोश्चंद्रस्य रूरहत्समतुल्य वदनय
स्याः सा विरहसमयत्वात् चंद्रसाम्यंस्फुटमेव यद्वाकर्पू
रपांडुरवदना पुनःकीदृशी ईडितास्तुत्या पुनः कीदृशी अ
पीडितापनरूष्णेनपीडिता अपीडिता यद्वाअपि इडिता

इति पदच्छेदः कर्तव्यः कृष्णाविरहपीडितेत्यर्थः ॥२॥

श्लो० ॥उदयते दयते तिमिराकरैः शशिकरै रकरैस्तिमिराकरैः॥ दिशमिमां चर मां चर मां चर मारमं कमलकोमललोलललोचनं॥३

उदयत इति हे सखि शशी चंद्रः उदयंते चपरंकरैः इमां हस्ते वर्तमानां दिशं दयते प्राप्नोति कृपयतीत्यर्थः कृपयित्वे हेतुमाह कीदृशैः करैः तिमिराकरैः तिमिरस्य अकरैः अकर्तृकैः यद्वा तिमिरं असमंतात्किरंति हिंसंतीति तिमिराकरैः तद्गतध्वांतनाशकैरित्यर्थः चपरंकरैः मां दयते पीडयतीत्यर्थः दयदानगतिहिंसादर्शनेषु भ्वादिकः पीडनत्वमाह कीदृशैः करैः अकरैः अकं दुःखं राति ददातीति दुःखदैरित्यर्थः यद्वा कं जलं राति स्वीकुर्वंतीति कराः न भवंतीति अकरास्तैः रूक्षैरित्यर्थः अतस्त्वं रमारमं लक्ष्मीकांतं प्रति चर गच्छ सः रमासक्तोस्ति अतः सनागमिष्यति कीदृशं रमारमं कमलकोमललोललोचनं लुल्यते तल्लोलं लोलत्वं लातः ते लोलले कमलं सरोजमिव रंगी वा स इव कोमले मनोहरे लोलले चंचले लोचने यस्य तं यद्वा कीदृशः शशी अंकमलकः अंकः कलंकः स एव मलो यस्मिन् तदंकमलं कं मूर्धा यस्य सः एतत्पक्षे कीदृशं रमारमं लक्ष्म्या क्रीडंतं यद्वा च रमां दिशं अत्यामवस्थां दयते प्रापयति पुनः कीदृशं रमारमं लक्ष्मीरमं यद्वा शशी कमलः के स्वरवे मलकः दुःखद इत्यर्थः ३

श्लो० ॥कुमुदबंधुरबंधुरबंधुरः सततुतेनतुते

ननुतेननः ॥हिमकरोहिमताहिमतामतां
किमनुमांसदृशंसदृशंविधोः ४

कुमुदबंधुरिति हेसखिहिमकरश्चंद्रः मांअनूद्दिश्य अहिमतांउष्णतां तनुतेविस्तारयति हियततत्विधोः सदृशंकुलपरंपरागतं विरहिणीपीडनंउचितंकिं कीदृशंमां नतांमतांमान्यां पुनःकीदृशीं मांसदृशंसज्ञानांदृक्ज्ञानेज्ञातरिचित्यमरः कीदृशःहिमकरः अबंधुरः अपांअंधुः कूपः तंराति प्राप्नोतीनित्यबंधुरः शीतलः पुंस्येवांधुः महीकूपइत्यमरः पुनःकीदृशः कुमुदबंधुरबंधुरः कुमुदानां बंधुरः प्रियः बंधुरित्यर्थः पुनःकीदृशः अतनुतेननः अतनुतांमहत्त्वं ननुतेप्राप्तः अतएवनुतांस्तोत्रत्वंइतः सएवइतिततः यद्वा अइतिपदछेदः हिमकरः शीतहस्तः अः विष्णुःमां अनुद्दिश्याविधोः चंद्रमसः सदृशंसमानं अहिमतांउष्णतां परितापं तनोति की० अः कौपृथ्व्यांसुतहर्षोयेषांतेकुमुदः कुमुदांजलानांअबंधवः राक्षसादयः तान्राति गृण्हाति इतिकुमुदबंधुरः दुष्टहंतासचासौ बंधुरबंधुः शिष्टस्कृहृदित्यर्थः ॥४॥

श्लो०॥ कमलिनीमलिनामलिनालिना
विचलताञ्चलतास्कलनाशृभाम्॥ विधु
तभाविधुताविधुभानुभिर्नयनयोरनयोर्न
यसीनयोः॥५॥

पुनःप्रकारांतरेणचंद्रनिंदति कमलिनीति हेअलि

विद्यापीठ

त्वंइमांकमलिनीईनयोर्दीर्घयोः अनयोः नामनयो: नानय सिनापास्यसि कीदृशः मलिनालतास्फविचलतालिनावि धुतांत्यक्तां पुनः की० लताशफ्मांलताश्रेष्ठां की० चंद्र रश्मिभिर्विधुतभांत्यक्तकांतिं यथाकेनचित्पुंसाकरस्पर्शा काचित्प्रोषितभर्तृकांत्यजति यद्वामलीकृष्णः गोपीवि हारत्वादित्यर्थः मलिनाकृष्णेन विधुतांत्यक्तां लताशफ्मां गोपीश्रेष्ठांतनुत्वाल्लतासाम्यं विधुभानुभिः विधुतभांदुः खीकृतांमांपश्यसि अतोकृष्णानयनायगच्छेत्यर्थः॥५

श्लो०॥ सखिविभातिविभातिविभावि-
भा नसरसीसरसासरसारसैः॥ अलिकु
लैर्विधुनाविधुताधुनाविनमदञ्जमुखीवि
मुखीस्थिता॥ ६॥

पुनः भंग्यंतरेणचंद्रंनिंदति सखीति हेसखिविधुनेंदुनाविधुतामुकुलितपंकेरुहाकृता अतएवअलिकुलैः शिलीमुखवृंदैः सरसासरसारसैः सरसंसविलासमास रतिशब्दंकुर्वंतितेसरसारसाः सारसाः तैश्चतैश्चधुतात्यक्ता अतएवअतिविभाविभिः पक्षिभिः यत्कांतिः तस्याअतिकांता अतएवविभागतकांतिरविभाकृष्णकांतसदृशीविनमदञ्जमुखीविनमंतिअञ्जमुखानियस्याः सातएवविमुखीमुखीपराङ्मुखीस्थितासरसीनविभातिएतादृशीदृष्ट्वा दुःखातिशयंप्राप्नोनिअतः कृष्णमानयेत्यर्थः॥६॥

श्लोकः॥ कुमुदिनीदयितोदयितोनतांभिज

करैरकरैर्दहतिस्फुटं॥ यदयमेकपदेविपदे भवद्विकचपुष्करिणीहरिणीदृशः॥७॥

पुनः प्रकारांतरेण चंद्रंनिंदति कुमुदिनीति हेसखि कुमुदिनीदयितःचंद्रः अकरैः अकं दुःखंरातिददतितेअकरास्तैर्दुःखदैरित्यर्थः निजकरैःस्वकिरणैः दयितोनतांदयितेनःभर्त्राऊनतांस्वामिशून्यांविरहिणीमित्यर्थः स्फुटंअत्यर्थं यथातथादहतितापयतिपीडयतीत्यर्थः अथदृष्टांतमाह कुतः यतोयतः कारणात्अयंचंद्रः विकचपुष्करिणी प्रफुल्लपद्मिनीसैवहरिणीदृक् कांतातस्याः विपदेविपत्तये एकपदे विपत्तये तत्क्षणे क्षणमात्रे अभवज्जातः॥७॥

श्लो॰ ॥ विधुरिताधुरिताधुरितादहनविधुरयनूजनिताजनिताकभृत्॥ इहतदक्षिगतेक्षिगतेक्षिनीरविमनिर्विमनिर्निमिमीलसा॥ ८॥

विधुरिति विधुरिप्रथमतः विधुरिताः विरहिण्यःताः प्रसिद्धाः वनिताः दहन्तापयन् अयंविधुः विध्यतिविरहिणामितिविधुः चंद्रः जनितःजन्मतः अंकभृत् जनितःजातः संभूतः नहन्यात्द्विपदं प्रासंकातरंवाप्रतिक्षत मितिभावः कीदृशास्ताः धुरिताः धुरंसुख्यत्वंइताः प्राप्ताः अतःदृष्टांतमाह कुतःयतः हेतोः क्षिगतेक्षिंक्षीणत्वंगतः क्षिगतः तस्मिन् नामैकदेशग्रहणंनामग्रहणमितिन्यायात् क्षीणत्वंगतइत्यर्थः इहचंद्रमसिअक्षिगतेसति दृक्प्राप्तेसति

रविमतिः सूर्यसक्ताविमतिः विरुद्धबुद्धिः चंद्रमसीतिभावः अब्जिनीपद्मिनीनिमिमील मुकुलिताबभूव सकलंकिनि दृष्टे सति नेत्रोन्मीलनं रविदर्शनं कुर्यादितिभावः ॥८॥

श्लो०॥ मलयपन्नगपन्नगमंडलीकवलितो
वलितोनुवनानिलः॥ अदयमंगमदंगमदं
गकं दहति यत्भ्रमयंभ्रमयन्नयं॥ ९॥

मलयपन्नगेति हेआलिकवलितः आगतः कवलिः कामधेनुः वनानिलः वनवायुः मलयस्यपदः प्रांतपर्वताः पादाः प्रत्यंतपर्वता इत्यमरः तेषुनगाः वृक्षाः तेषुपन्नगाः सर्पाः तेषांमंडलीआलिः तयाकवलितः पीतः नुवितर्केनुः पृच्छायां वितर्केनेत्यमरः कुतः अंगआलिहेआलि स्युःप्याट्पाडंग हेहे भोरेहो संबोधनार्थका इत्यमरः यत् यतः कारणात् भ्रमयन् भ्रांतिं कारयन् अंगमत् अंगानि मथ्नातीति अंगमदंगमथकः अयंवायुः भ्रमयभ्रमं प्राप्तं मदंगकं ह्रस्वशरीरं सयौवनमित्यर्थः अदयं दयारहितं यथातथा दहति तापयतीत्यर्थः अन्यथाकथं पीडयतीत्यर्थः ॥९॥

श्लोक ॥ अयिरसालवनीनवनीरनीरनव
नीनवनीपवनीवती॥ अलिकुलालिकुला
लिकुलाकुला प्रतिहिमामहिमामहिमा
हिमा॥१०॥

अयीति नवनीनवीनत्वंप्राप्तानवानूतनायेनीपाः कदंबास्तेषांवनीवनं तद्वतीसकिसलयकदंबयुक्ता इत्यर्थः

अतएवानवनीअरक्षकामत्पीडनतत्पराइत्यर्थः अलिकुला लिकुला अलिनाकुःस्थानंअभ्रमित्यर्थः तांलांतिस्वीकुर्वं नीतेकोकिलास्तेषांआलिस्तस्याः कुलंगृहंयस्यांकोकिलास क्तेत्यर्थः कुलंकुलेगणेगेहेदेहेजनपदेपिचेत्यमरः अलि- कुलाकुलाअलिवृंदासक्ताअतएवाहिमाअहेःसर्पस्यमाइ वमायस्याः सर्पवत्भयानकाव्यथकाचेत्यर्थः हिमासीत- लारसालवनीसहकारवनंरहस्वार्थेङीप् अहिमाउष्णान द्विरहवतींमांप्रतिरनीःरः अग्निः तन्नयतिसाअस्तिहिअन लतापजननीत्यर्थः ॥१०॥

श्लो० ॥ बकुलमाकुलमालिपरागितंमधुप
रागपरागपरालिभिः॥ विशदशारदशार
दशारदशशकलंककलंककलंकित॥ ११

बकुलमिति हेअलि नहकुलंबकुलपुष्पंदृश्यते की० परागितंसंजातं किंजल्किनंपुनः कीदृशं मधुपरागान् पि- बंतिते मधुपरागपा अतएवरागपराः स्नेहगायनपरास्तेचते अलयश्चतैराकुलंव्याप्तं पुनःकीदृशं विगतशंसुखंयस्याः साविशासुखवासादशा येषांते विशदशा विरहिणीजनास्ता न् अर्दतिपीडयतितत् शंअरातीसाशारादशावस्थायेषांते स्थ्यादिसुखंभुंजाना तेषां आअस्त्यंतरं अनलंतापं द्यतिखं डयतिएवंविधं वियोगिनामसुखदंसुखभाक्तानां तापखं डनमित्यर्थः पुनः कीदृशीं शशकलंककलशशकलंकश्चं द्रः तस्यकलाकांतिरिव कांतिर्यस्यतच्चंद्रसदृशंव्यापकमि

विद्यापीठ

मितिभावः पुनः कीदृशं ककलंकितं केनवायुनाकलंकितं कंपितम्॥ ११

श्लो०॥नवमशोकमशोकमशोकदे स्फुरभि
तारभितालिरतारतं॥ सखिसमाश्रयमाश्र
यमाश्रयकमलिनीमलिनीपइवागतः॥१२

नवमशोकमिति हेअशोकदे शोकं द्यति साशोकदान शोकदा अशोकदानस्याःसंबोधनेहेअशोकदेहेदुःखितेत्वंनवं अशोकं अशोकनामानंवृक्षंआश्रय की० अशोकं शोकरहितं पु०की० स्फुरभितारभितालिरतारतंस्फुरभितयास्फुगंधितयारभिताअनन्यशोभाःसंजाताः पुष्परागरंजिताइत्यर्थः तेचतेअलयश्चतेषांरतं रतिस्फुरवंतस्मिन्आरतं आश्रितं भ्रमराणां स्फुरवमस्तिअतस्तेदुःखं हरिष्यंतीत्यर्थः पु० की० माश्रयंमायाः शोभायाः आश्रयंस्थानं अतोहेसखिसः माश्रयः लक्ष्मीपतिः आगतएवेतिअवेहि कइवयथाअलिनीपः भ्रमरिपीपतिः कमलिनींप्रति आगच्छति तथा हरिर्लक्ष्मीं मुक्त्वात्वां प्रत्यागतएवजानीहीत्यर्थः॥१२॥

श्लो०॥ सखिहितासिमतासिमतास्थमां
नवमशोकमशोकमशोकदा॥ नदिहमाम
वमामवमाममां व्रजहरिंनवनीरदनीरदं१३

सखीति हेसखि त्वंहितापूर्वंप्रियाअधुनात्वं असिमताअसेरिवमतं अभिप्रायं यस्याः असिवत्पीडाकर्त्रीत्यर्थः मतामान्यासि कुतः यतः त्वंमांनवंअशोकंआश्रयब्रूषे

की० अशोकंअस्यविष्णोःशोकोयस्मादसौतंतद्दर्शनादधिकदुःखदमित्यर्थः की० मांअशोकदांअस्यविष्णोःशोकदुःखंददाती-त्यात्मनेत्यर्थः अशोकदातांतस्मात्त्वंहरिंव्रजगच्छ मांअवदुःखतःअवरक्ष की० मांअमांअशोभांविष्णुविरहेणकर्शितां की० इहंइकामजिहिनेप्राप्नोतिइहसकामुक मित्यर्थः यमकत्वादनुस्वारच्युतालंकारः पु०की० मामवंमालक्ष्मीमौब्रह्मातौवातिगच्छतिइतिमामवंलक्ष्मीब्रह्मभ्यामपिसेवितमित्यर्थः पुनःकीदृशः नवनीरदनीरदंनवोनूतनोयोनीरदः मेघःतस्यनीःनितरांईःयाशोभातांरदतिप्राप्नोतिनवांबुदश्यामामित्यर्थः ॥१३॥

॥श्लोकः॥ इतिसखीगदितागदितादितानव
नरायवराय वरायवा॥ इतिगिरंकलयाकल
याकलापदुगिरामृदुताम्रदुतादुता॥१४॥

इतीति कलानाम्नीसखीकलयागंभीरयागिराअनवनरापनयोनरः नवनरः ननवनरः अनवनरः तस्मैपुराणपुरुषायइतिवक्ष्यमाणांगिरं यत्पटुयथातथाअदितददातिस्म की० गिरांकंसुखंलातिददातिसाकलातयाप्रियोषेतेनसुखकारिणेत्यर्थः पुनः की० मृदुता मार्दवंअमृदुताकठोरत्वंताभ्यांदुनोतीतितया की० कलातथाइतिगदिताउक्ता पु०की० अगदितावाशब्दइवार्थेस्वचातुर्यादनुक्तेवकीदृशायवरायवरायवरःअयोयस्यवरायः सचासौवरश्चशुभावहविधिमतेश्रेष्ठायच ॥१४॥

श्लोकः॥ मलयजंतनुतेतनुतेतनौसहचरीन-
लिनीनलिनीदलं॥ स्तनयमानलदज्वलदंच

[stamp]

सालदपिसीदतिसीदतिबंधुना॥ १५॥

मलयजेतिहेकृष्ण तेसहचरीसखीतनौअनतुभूरिमलयजंमलयाचलसंबंधिचंदनंमनुतेविस्तारयति लेपनंकरोतीत्यर्थः पुनःतेकमलिनीतेप्रियातनुत्वात् पद्मिनीसाम्यंतनौअतनुबहुलं नलिनीदलंतनुतेपुनः तेस्फनायेनादीर्घलोचना अनलदंतापनाशकनलदंउशीरंतनौतनुतेतदपिसासीदतिदुःखंप्राप्नोति. अपरंबंधुताअस्मदादिसखिना सीदतिपरितापयतिनश्यतिवे- त्यर्थः ॥१५॥

श्लोक॥ समुदितेमुदितेमुदितेक्षणेहिमकरेमकरेनकरेश्रुती॥ पिकरवेबरवेबरवेनिसाहरिणलांछनलांछनलांछना॥१६॥

समुदितेति ईश्वरलक्ष्मीपतेअमुदितामुद्रहितासातेप्रियाईक्षणेअमुदिते मुद्रहिते मुकुलितेकरोति संकोचयतीत्यर्थः कस्मिन्सति हिमकरेचंद्रेसमुदितेसतिउदयतिसति की॰ मकरेनकरेमकराणांमत्स्यानांइनःप्रभुः समुद्रस्तस्यकरानिनिकराः स्फरवदःमस्मिन्सर्वस्यापिस्फरवकरेतस्यास्तुदुःखदइत्यर्थःचपुनः श्रुतिकर्णौअमुदितेकरोति आच्छादयतीत्यर्थः कस्मिन् सति पिकरवेकोकिलाकूजितेसमुदितेसति कीदृशी अवरवाअवेतिशब्दंकुर्वाणा पुनःकीदृशीवेत्यन्द्राक्षरेणाइइनिउक्ताहरिणलांछनश्चंद्रः सएवलांछनंचिन्हंयस्यसःशिवःलीसःलांछनंचिन्हंयस्याःसाशिवाशिवेतिजपतीत्यर्थः ॥१६॥

श्लो॰॥ नसहतेसहतेसहतेसखीनववियोग

वियोगमयोगत्हृत्॥सपदितांतरुणिंसरणिंम
णिंकिरतुनामनवंनवनीविजं॥१७॥

नसहतइति हेअयोगत्हृत् अयःलोहतत्वंगच्छतितंनत्हृद
यंयस्यहेकठिणत्हृदयहेवियोगगरुडारूढ हेसह हेशांतनेस·
खीप्रियानववियोगंनसहतेसहतेईत दुःखित्वाहृप्सार्थत्वं अतः
सपदितामधुनामनसिवर्तमानांतरुणिंकिरतुत्यजतु सरणिंकिर
तुसरणिं प्रियाकुंजमार्गंराधावनमार्गंकिरतुगच्छतु सरणिःपद्ध
तिः पद्येत्यमरः चपरंनवंनूतनंनवनीविजंवसनग्रंथिस्थंमणिंकि
रतुक्षिपतुनामनिश्चयेन ॥१७॥

श्लो०॥अयतयाकलयाकलयाशुभांवनजदा
मजदामजदीधितिभिः॥हरिरगान्मगात्तमगा-
च्चसासुदमंतीवमतीवदृशोःस्थितं॥१८॥

अयतयेति हरिःतयाकलयासहशुभांराधिकांअगात् की
दृश्याकलया कंसुखंलातिप्राप्नोति त्हृष्टचित्ता कीदृशःहरिः
वनजानिकमलानितेषांदामसमूहः तस्माज्जातंदाम मालातस्याः
जातायाकांतिःसाविद्यतेयस्यतथोक्तः साप्रियातंवीक्ष्यअतीवमु
दंअगात्प्रापआगतंविष्णुंआलोक्यत्हृष्टाभूदित्यर्थः कीदृशंआ
गतंअगःगोवर्धनःअत्तोयेनतं पुनःकीदृशः अतीवतअनोद्धतंपु
नःकीदृशंदृशोःस्थितं॥१८॥

श्लो०॥रामचंद्रकविनाकविनादःपूरुषोत्तमसुते
नसुतेन॥राधिकात्हृदयशोकदमासीद्राधिका
त्हृदयशोकदमासीत्॥१९॥

रामचंद्रेति अदःराधिकात्हृदयशोकदंराधिकायाःहृदयं तस्यशोकःतंयतिखंडयतितत्काव्यंरामचंद्रकविनाकृत्वाआसीत्रामचंद्रेणकृतमभूदित्यर्थः कीदृशेनकविना कःब्रह्माउःशिवःअःविष्णुःअः वायुःअःअग्निःअःसूर्यः तेविद्यंते आराधनीयत्वेनयस्यतेनपुनःकीदृशेन पुरुषोत्तमःद्विजःतस्यसुतःजनार्दनःतस्यईनेनज्येष्ठसुतेनराधिकाचत्हृदयशोकादिराधिकात्हृदयशोकदुःखनाशिकाकलामश्चंद्रश्चअःविष्णु अः वायुश्चअस्यनिविरहिणामिति असःमधुश्चंद्रःकामश्चतेषां इत्भापकंवर्णनीयत्वेनतत्राधिकात्हृद-यशोकदमासीत् ॥१९॥

इतिश्रीपुरुषोत्तमात्मजजनार्दनस्तस्यनंदन रामचंद्रकविकृतं राधाविनोदाख्यंकाव्यंसटीकं समाप्तं.

इदं पुस्तकं श्रीकृष्णदासात्मजेन गंगाविष्णुना मुंबयाख्य पत्तने जगदीश्वराख्य शिलायंत्रे मुद्रितम्.
संवत् १९३५ शकाब्दाः१८००.